

277-76

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМПІЮТЕРНИЙ ЦЕНТР
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ

185898

С. ЧАВДАРОВ

ЛИПЕЦЬКА ШКОЛА ім. П. В. ЩЕПКІНА

Ціна 1 крб. 85 коп.

ДЕРЖАВНЕ
УЧБОВО-ПЕДАГОГІЧНЕ ВИДАВНИЦТВО
„РАДЯНСЬКА ШКОЛА“

1939

НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ ОСВІТИ УРСР
НАУКОВО - ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ

*„Завдання нової педагогіки — зв'язати
учительську діяльність з завданням со-
ціалістичної організації суспільства“.*
(В. І. Ленін)

*„Фаланга народних учителів стано-
вить одну з найнеобхідніших частин вели-
кої армії трудящих нашої країни, що бу-
дують нове життя на основі соціалізму“*
(Й. В. Сталін).

С. ЧАВДАРОВ

ЛИПЕЦЬКА ШКОЛА
ім. П. В. ЩЕПКІНА

ДЕРЖАВНЕ
УЧБОВО - ПЕДАГОГІЧНЕ ВИДАВНИЦТВО
„РАДЯНСЬКА ШКОЛА“
КИЇВ — 1939

ЗМІСТ

Стор.

За двадцять років	3
Сторінками історії Липецької школи	10
Перший день навчального року	28
Школа бореться за високу якість навчальної роботи	30
Молодші класи	32
Уроки читання	32
II клас	35
III клас	36
Усне розповідання за малюнком (III клас)	36
Письмо	38
Орфографічна грамотність учнів молодших класів	45
Російська мова	49
Навчання арифметики	53
Наслідки навчальної роботи за 1936/37 рік по I—IV класах	57
V—VII класи	58
Українська мова	58
Російська мова	63
Математика	66
Фізика	76
Природознавство в школі	80
3 уроків географії	84
Відмінники навчання	86
Маленький мічурінець	91
Словесна дитяча творчість	93
Політично-виховна робота в школі	102
Антирелігійна робота в школі	108
З роботи піонерської організації в школі	115
Керівники класів виконують свої обов'язки	117
Форми позакласної роботи	131

Редактор В. Ф. Фельдман Техредактор О. Бучін
Літредатор М. П. Афанасьєв Коректори: І. П. Якубовський, О. З. Чалієнко

„Радикола“. Рукопис № 1128. Уповн. Головліту № 593. Зам. № 2524. Тираж 5.200. Пап. арк. 4¹/₄. Друк. арк. 8¹/₂. Обл.-авт. арк. 10,12. Формат пап. 62×88. В 1 пап. арк. 92.000 літ. Здано на виробництво З/Х 1938 р. Підписано до друку 10/II 1939 р.
~~Ціна книги 1 руб. 55 коп. Опрана 30 коп.~~

Книжкова ф-ка ДВРШ ім. Г. І. Петровського. Харків.

Якщо в цій книжці будуть дефекти, просимо повернути її для заміни на адрес: Книжковій фабриці ДВРШ. Харків, вул. К. Маркса, № 1.

К37448

ЗА ДВАДЦЯТЬ РОКІВ.

„Громадяни СРСР мають право на освіту.

Це право забезпечується загальнообов'язковою початковою освітою, безплатністю освіти, включаючи вищу освіту, системою державних стипендій величезній більшості тих, що вчать-ся у вищій школі, навчанням у школах рідною мовою, організацією на заводах, в радгоспах, машинно-тракторних станціях і колгоспах безплатного виробничого, технічного й агрономічного навчання трудящих“.

Так записано в Сталінській Конституції, у цьому величому документі, в якому зафіксовані усі досягнення Великої Жовтневої соціалістичної революції, перемоги народів СРСР, здобуті під проводом славної комуністичної партії, геніальних В. І. Леніна і Й. В. Сталіна.

Незрівнянно зросла наша школа. Гігантських розмірів досягла кількість учнів у радянській школі. Тоді як в усіх школах царської Росії навчалось в 1914 році тільки 8 137 000 учнів, у школах СРСР у 1936/37 навчальному році було 38 335 000, учнів, або у 4,7 раза більше. У школах УРСР в 1936/37 навчальному році навчалось у 4,2 раза більше учнів, ніж їх було в 1914 р.:

СРСР.		УРСР.	
1914 р.	1936/37 р.	1914 р.	1936/37 р.
8 137 000	38 335 000	1 749 000	7 334 000

У 1913 році В. І. Ленін, характеризуючи політику царського міністерства освіти, писав: „...близько чотирьох п'ятих дітей та підлітків у Росії позбавлено народної освіти!“¹. Ленін говорив, що царське міністерство освіти мало на меті затемнення народної свідомості, а тому „чотири п'ятих молодого покоління засуджені на неграмотність кріпосницьким державним устроєм Росії“².

Зараз у нас, в СРСР, не тільки цілком здійснено загальне навчання дітей, а й забезпечено найсприятливіші умови для навчання дорослого населення. У нас дійсно вся країна вчиться.

Затемнюючи народну свідомість, царизм з особливою старанністю позбавляв засобів освіти національні меншості. Він

¹ В. І. Ленін, Твори, т. XVI, вид. 3, стор. 409.

² Там же.

забороняв їм навчати своїх дітей рідною мовою, не давав їм школи. Тільки одиниці з дітей узбеків, таджиків попадали до школи. У межах Таджицької РСР у 1914 р. у всіх школах налічувалося лише 7000 учнів. Радянська влада, здійснюючи ленінсько-сталінську національну політику, дійсно широко відкрила двері для знань, до освіти трудящим усіх національностей. Число учнів в 1936/37 році у школах Таджицької РСР було в 497,5 раза більше, ніж у 1914 році.

У своєму звіті за 1898 рік міністр освіти царської Росії змушений був констатувати: „тепер уже немає місцевостей, де б населення не хотіло вчитися. Попит на освіту з'являється і в тому середовищі, яке досі фактично цуралося школи. Скрізь, де відкриваються школи, вони відразу заповнюються учнями...

Усвідомлення необхідності грамоти і прагнення до навчання серед сільського населення з кожним роком зростає“.

Трудовий народ вимагав освіти, але царизм зовсім не збирався задовольняти ці вимоги. Той же міністр писав: „Школи переповнені учнями навіть на шкоду гігієнічним вимогам, і при цьому все ж багатом доводиться відмовляти за відсутністю приміщень“. Він заявляв, що „відсутність коштів заважає зростанню школи відповідно до потреб населення“. У царизму, як говорив В. І. Ленін, були кошти на поліцію, на військо, на оренди і десятитисячні субсидії поміщикам, але не було коштів на справу народної освіти.

Під сімома замками держав шляхи до освіти народним масам царський уряд, уряд поміщиків і капіталістів. Під сімома замками держав царизм шляхи до знань дітям трудового народу. В. І. Ленін писав про царський уряд, що він „... бере гроші з дев'яти десятків народу на школи і навчальні заклади всіх видів і на ці гроші вчить дворян...“¹.

Цар, поміщики, церква перегороджували народу, його дітям шлях до освіти. Церква не спинялася перед прямим шахрайством, щоб тільки зірвати справу поширення освіти серед мас. Навіть такий реакціонер, як Д. Толстой², у 1866 р. скаржився на попів так: „чи знаєте, що зробила зі мною Катеринославська³ єпархія з своїми 400 церковно-парафіяльними школами? Я просив губернське земство подати допомогу цим школам, і воно виявило повну готовність, але... виявилось, що всі ці 400 шкіл існували тільки у звітах на папері“. Попи намагалися своїми фіктивними, на папері існуючими школами перешкодити утворенню по селах земських початкових шкіл.

В Росії у 1910 р. було „... грамотних усього 21% населення, а віднявши (з населення) дітей дошкільного віку, тобто дітей до 9 років, всього 27%“⁴.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. XVI, вид. 3, стор. 414.

² Був оберпрокурором синоду і міністром освіти.

³ Катеринослав — тепер Дніпропетровськ.

⁴ В. І. Ленін, Твори, т. XVI, вид. 3, стор. 409.

Скільки разів за часів царизму ставилося питання про здійснення загального навчання. На з'їздах у питаннях освіти, на земських зборах, у пресі не один раз ставилося на порядку денному це питання. Кілька разів обмірковувала його Державна дума, але відстань слів від діла була надто вже далека.

Є. Ковалевський, член III Державної думи, констатував: „ті, хто бував у горах, знають такі явища: високі снігові гори здаються подорожньому близькими, вони майже перед ним. Але, в міру наближення до них, деталі стають видніші, а гора ніби відходить у далечінь.

Я порівняв би питання про загальне навчання в Росії з такою великою горою. Чим ближче до нього підходили, тим ясніше віддаленість вершини і трудність досягти її: вона зростає від наближення“.

Що ж говорити вже про середню і вищу освіту того часу для дітей трудящих! Вона була їм недоступна. Тільки одиницям з дітей народу щастило потрапити до середньої і вищої школи. Ці школи були тільки по містах, та й то переважно великих. А скільки було повітових міст, у яких не було жодної середньої школи! Про середню школу село за царизму і мріяти не могло!

Зовсім інший стан маємо в нашому СРСР. Перемоги соціалізму забезпечили гігантське зростання освіти в СРСР. Вся наша країна вкрита сіткою шкіл. А коли подивитися на криву освіти в капіталістичних, особливо у фашистських, державах, то побачимо, як вона невпинно падає. Початкові школи фашистської Німеччини в 1933/34 р. мали 83,3% від того числа учнів, яке у 1913/14 р. навчалося в початкових школах.

У фашистській Польщі „поза школою перебуває величезна армія в 3 млн. юнаків і дівчат віком до 20 років... Чим вище школа, тим менше там навчається селянських дітей. Селянська молодь у гімназіях становить 0,5%, у вищих школах—0,2%... Із 400 селянських дітей ледве один доходить до вищої школи. Це стосується в однаковій мірі і дітей робітників...“¹.

У порівнянні з дореволюційним часом у школах Польщі кількість учнів, дітей селян, у три рази зменшилась. У фашистській Польщі на 5000 селян припадає один студент із селян, тоді як серед поміщиків один студент припадає на 100 поміщиків.

І досі ще 23% населення у Польщі неписьменне, а в окремих повітах Полісся неписьменного населення налічується до 55—60%.

Польська газета „Полонія“ 1/І 1938 р. писала, що на селі після закінчення початкової школи 85% учнів не мають майже ніяких шансів на дальше навчання².

¹ „Учительская газета“ від 15/ІІІ 1938 р., ст. „Школа за рубезом“.

² Там же.

Темпи зростання кількості закладів середньої і вищої школи завжди є найкращим барометром піднесення культури у тій чи іншій країні.

У царській Росії число середніх шкіл і учнів у них протягом довгих років майже не змінювалось.

Фашизм — ворог культури, який руйнує багатовікову цивілізацію, насаджує варварство, мракобісся, тільки за 2 роки свого панування зменшив у Німеччині число учнів у середніх школах на 20%.

„Інтелект! Геть це слово: ні один німець не хоче мати інтелекту“. Такий вислів, повний наклепу на німецький народ, записаний у настільному календарі фашистів.

Така програма зв'язного фашизму.

Нечуваним парадоксом звучить лозунг колишнього „міністра освіти“ Саксонії Гартнакке — „освіта — смерть для народу“. Середньовіччям, найгіршим часом царської реакції тхне від програмних тверджень цього горе-міністра про те, що „Німеччина загине, якщо відкриє широко шкільні двері для нездатної черні“. Уже в 1934 р. фашизм на 16,7% зменшив число учнів у початкових школах та майже наполовину зменшив число студентів у вищих школах.

У нас, в СРСР, середня освіта зростає небаченими в історії людства темпами:

	СРСР	УРСР
1914/15 р.	823 000 учнів	168 000 учнів
1936/37 р.	16 641 000 „	4 160 000 „

Чи знала будьколи якась інша країна такі темпи культурного зростання, такі темпи культурної революції!

Особливо гігантське зростання середньої освіти маємо в національних республіках.

	Азербай- джанська РСР	Вірмен- ська РСР	Туркмен- ська РСР	Узбе- цька РСР	Таджи- цька РСР	Казах- ська РСР	Кирги- зька РСР
1914/15	11 000	3 000	2 000	6 000	0	9 000	500
1936/37	380 000	204 000	74 000	319 000	22 000	431 000	86 000

Розвиток освіти в СРСР здійснюється справді у досі нечуваних масштабах. У переважній більшості сіл є неповні середні й середні школи.

Не для дітей трудящих, не для дітей робітників і бідняцького селянства існували колись середні школи, в які царський міністр освіти Делянов рекомендував приймати „тільки таких дітей, які перебувають на утриманні осіб, що подають достатню гарантію в правильному домашньому догляді над ними і в наданні їм потрібних для учбових занять вигод“.

Велика соціалістична революція викинула Толстих, Деляно-

вих, Победоносцевих на смітник історії. І вже в 1931 році ми могли констатувати, що „...діти робітників і широких мас трудящих на селі, які не мали раніш можливості навчати своїх дітей у школі, є тепер основний контингент школи. Навчання рідною мовою охопило найвідсталіші в культурному відношенні народи Радянського Союзу й відбувається на 70 мовах“¹.

Здійснюючи заповіт В. І. Леніна про те, що „комуністом стати можна лише тоді, коли збагатити свою пам'ять знанням усіх тих багатств, які виробило людство“, наша сучасна радянська школа „дає дітям незрівнянно ширший суспільно - політичний кругозір і загальний розвиток, ніж дореволюційна й буржуазна школа“².

„...Потрібні культурні, свідомі, освічені трудящі...“— ось завдання, поставлене В. І. Леніним³, бо — говорить він — „...соціалізм, будучи ідеологією класової боротьби пролетаріату, підлягає загальним умовам виникнення, розвитку і зміцнення ідеології, тобто він ґрунтується на всьому матеріалі людського знання, передбачає високий розвиток науки, вимагає наукової роботи і т. д. і т. д.“⁴.

На VIII з'їзді ВЛКСМ Й. В. Сталін говорив: „Робітничий клас не може стати справжнім господарем країни, якщо він не зуміє... створити своєї власної інтелігенції, якщо він не опанує науки і не зуміє керувати господарством на основі науки“⁵. Товариш Сталін з особливою силою підкреслював: „щоб будувати, треба знати, треба опанувати науку, а щоб знати, треба вчитися“⁶.

Боротьба за комунізм, за здійснення завдань соціалізму кличе нас до знань, до науки; фашизм нищить культуру, усуває маси від неї, від освіти. Перемігший соціалізм здійснює культурну революцію, залучає мільйонні маси до опанування всього найкращого з того, що створило людство.

В. М. Молотов у своїй промові на першій всесоюзній нараді працівників вищої школи 15/V 1938 р. говорив: „В країнах капіталізму вища школа переживає важку пору кризи, занепаду. Інша справа в СРСР. У нас протилежна картина. Візьмемо наявні в пресі останні дані про вищу школу в капіталістичних країнах. Дістаємо таку картину про число осіб, що вчаться у вишах: у Франції і в Німеччині по 74 тис., в Італії— 73 тис., у Великобританії (по метрополії)— 54 тис. У всіх чотирьох так званих „великих державах“ Європи, разом узятих, кількість осіб, що вчаться у вишах, досягає 270 тис. Додамо до цього, що кількість осіб, які вчаться у вишах Японії, становить 146 тисяч. Отже, в Німеччині, Італії, Англії, Франції і Японії, разом узятих, кількість осіб, що вчаться у вишах, становить трохи більше

¹ З постанови ЦК ВКП(б) „Про початкову й середню школу“ від 5/IX 1931 р.

² Там же.

³ В. І. Ленін, Твори, т. XXVI, стор. 43.

⁴ В. І. Ленін, Твори, т. V, стор. 115.

⁵ Й. В. Сталин, О комсомоле, „Мол. гв.“, 1937, стор. 99.

⁶ Там же, стор. 100.

400 тисяч. Порівняйте з становищем в СРСР. Один Радянський Союз з його 550 тис. тих, що вчаться у вищій школі, має студентів більше, ніж усі виші великих держав Європи разом з Японією. Ми маємо право пишатися таким становищем“.

Тільки набір на перший курс в 1938 р. (168 тис.) перевищує число всіх студентів вишів Німеччини і Італії разом узятих.

Радянські виші випустили багато кваліфікованих спеціалістів для всіх ділянок соціалістичного будівництва. З радянських вишів вийшли люди, які стали видатними вченими. Академік Т. Лисенко, доктори наук Ціцін, Ширшов, Федоров — це все випускники радянських вишів.

Керовані партією Леніна — Сталіна, загартовані мудрими вказівками великого Й. В. Сталіна, вчені Радянського Союзу працюють на „розквіт науки, тої науки, яка не відгороджується від народу, не держить себе вдалині від народу, а готова служити народові, готова передати народові всі завоювання науки, яка обслуговує народ не з примусу, а добровільно, по охоті“ (Й. В. Сталін).

Й. В. Сталін сказав на прийомі в Кремлі працівників вищої школи 17/V 1938 р.: „Я говорив про науку. Але наука буває всяка. Та наука, про яку я говорив, зветься передовою наукою“. Наука в СРСР є найпередовіша в світі наука. Указуючи на В. І. Леніна, Й. В. Сталін зазначив: „Ось вам зразок мужа науки, який сміливо веде боротьбу проти застарілої науки і прокладає дорогу для нової науки“.

Цим шляхом ще енергійніше йтиме наука в СРСР. Початкова і середня школа наша виховує і виховуватиме нові кадри здібних, талановитих, сміливих людей, здатних скрізь працювати по-ленінському, по-сталінському.

І в той час, коли фашизм — могильщик культури, всіляко намагається звести все навчання до муштри, до виховання мало розвинених, але покірливих автоматів, у країні, де переміг соціалізм, — у СРСР діти виховуються з справді науковими знаннями, діти свідомі, всебічно розвинені, ініціативні й діяльні учасники соціалістичного будівництва. Перед ними широке поле творчої діяльності. Перед ними неосяжні перспективи радісної праці і в той же час упертої боротьби за комунізм.

Ще в 1919 році В. І. Ленін у своїй промові на Красній площі говорив: „До цього часу, як про казку, говорили про те, що побачать діти наші, але тепер, товариші, ви ясно бачите, що закладена нами будова соціалістичного суспільства — не утопія. Ще завзятіше споруджуватимуть цю будову наші діти“¹.

І ось закладений під безпосереднім керівництвом найгеніальнішого Леніна будинок соціалізму вже збудовано народами СРСР під керівництвом наймудрішого учня Володимира Ільча, вождя народів Й. В. Сталіна. Багато з тих, хто був дітьми, кого в своїй

¹ В. І. Ленін, Твори, т. XXIV, вид. 3, стор. 254.

промові В. І. Ленін мав на увазі, вже справді будівники соціалізму.

Олексій Стаханов, Петро Кривонос, Марія Демченко, Паша Ангеліна, тисячі стахановців, п'ятисотенниць — усі вони, плем'я сталінського виховання, сталінського гарту, не тільки самі будують соціалізм, а й ведуть за собою десятки й сотні тисяч радянської молоді. На першій всесоюзній нараді стахановців Й. В. Сталін говорив: „Характерна особливість нашої революції полягає в тому, що вона дала народові не тільки свободу, але й матеріальні блага, але й можливість заможного і культурного життя“¹.

Зростання нашої школи, зростання радянської культури — це є особливості соціалістичної революції, є результати її перемог.

„Приємно й радісно знати, за що бились наші люди і як вони добились всесвітньо-історичної перемоги. Приємно й радісно знати, що кров, густо пролита нашими людьми, не пройшла даремно, що вона дала свої результати. (Тривалі оплески.) Це озброює духовно наш робітничий клас, наше селянство, нашу трудову інтелігенцію. Це посуває вперед і підносить почуття законної гордості. Це зміцнює віру в свої сили і мобілізує на нову боротьбу для завоювання нових перемог комунізму“².

Народний поет Дагестана Сулейман Стальський натхненно казав дітям великого СРСР:

Вам все открыто, как тетрадь,
Должны вы плавать и летать,
И звездный блеск и моря гладь
Везде пленяли вас, ребята.
Просторен мир наш и велик,
В нем много счастья, много книг.
Но чтобы каждый все постиг,
Учитесь каждый час, ребята.
Из края в край весны полна
Вас воспитавшая страна.
Пускай цветет сильна, стройна,
Сверкая, как алмаз, ребята.

Наша школа — це нова, соціалістична школа. Діти Радянського Союзу — це нові люди. Їм забезпечуються невидані ніколи раніше умови для всебічного розвитку.

В експлуаторському суспільстві „у селян і робітників було відібрано права на освіту, — на розвиток розуму і волі до пізнання життя, до зміни його умов, до полегшення трудової обстановки. В школах виховувалися і виховуються тільки покір-

¹ Ленін і Сталін, Збірник творів до вивчення історії ВКП(б), т. III, стор. 667.

² Й. В. Сталін, Доповідь про проект Конституції Союзу РСР, Партвидав ЦК КП(б)У, 1936, стор. 37.

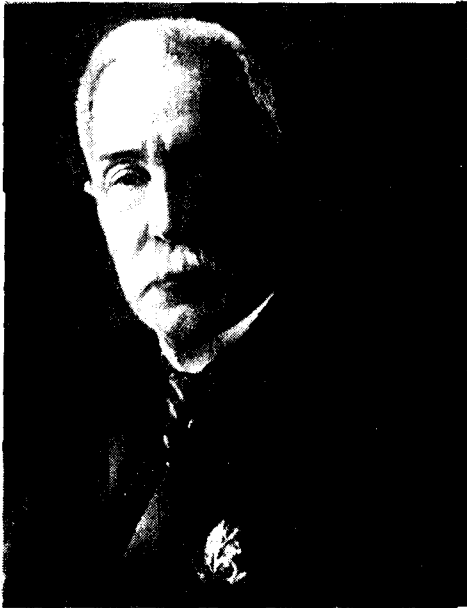
ливі слуги капіталізму, які вірують в його непохитність і законність"¹.

Школа в СРСР навчає і виховує молоде покоління, здатне остаточно побудувати комунізм.

За 20 років радянська школа випустила десятки і сотні тисяч будівників соціалізму. І в місті і в селі наша школа ростить нових людей, людей Сталінської доби.

Це завдання успішно виконувала і виконує Липецька неповна середня школа.

СТОРІНКАМИ ІСТОРІЇ ЛИПЕЦЬКОЇ ШКОЛИ.

Директор школи орденоносець
П. В. Щепкін.

До селянської реформи 1861 р. в с. Липцях існувала одна тільки „школа грамоти“, навчання у якій тривало фактично лише одну зиму.

Після реформи відкрилася міністерська школа з одним учителем.

У 1881 році в хаті одного селянина відкрилася друга Липецька земська школа теж з одним учителем. До 1884 року вона містилась у селянських хатах, а в 1884 році перейшла в спеціально збудований сільською громадою будинок з двома класними кімнатами. Школа стала двокомплектною (з двома вчителями).

У 1890 році в Липці на посаду старшого вчителя прийшов переведений із села Тетлега, Зміївського повіту,

кол. Харківської губернії, Петро Васильович Щепкін, тоді ще 25-річний учитель, який на той час мав 6 років педагогічного стажу. Приїхав новий завідувач, готовий всього себе віддати справі народної освіти.

Уся дальша історія школи — це історія життя і діяльності сина кріпаків П. В. Щепкіна, що народився в 1865 році, через чотири роки після скасування в Росії кріпосницького права, тобто в той час, коли „селян за свою землю і звільнення примусили платити поміщикам викуп, при чому земля була оцінена вдвоє, втриє дорожче, ніж вона коштувала. Протягом сорока

¹ М. Горький, О літературе, стор. 369.

з лишком років за своє звільнення селяни заплатили поміщикам понад два мільярди карбованців викупу¹.

У 1873 році у 8-річного Петра вмирає батько, він залишається сиротою. У Петра була ще старша сестра — Лисавета; її фактичним батьком був сам поміщик, який зганьбив честь молодій кріпачці — майбутньої матері Петра, а потім видав її за такого ж кріпака, як і вона сама. Своїй дочці Лисаветі поміщик Солнцев дав міську освіту. Та тільки пекучою зненавистю палало серце Лисавети до свого батька-поміщика, до всіх експлуататорів, до всього царського ладу. Лисавета стала революціонеркою.

Вона дуже хотіла дати освіту своєму братові — Петрові. Взла його до себе до Харкова і віддала в гімназію. Але не довелося Петрові закінчити гімназію. За революційну діяльність Лисавета була засуджена до смертної кари, яка була замінена довічною каторгою. Петра, як брата засудженої революціонерки, виключили з гімназії. З освітою за 5 класів Петро вирішив готуватися до педагогічної діяльності. Друзі Лисавети подавали йому деяку допомогу, і в 1884 році він склав в іспитовому комітеті Харківського університету іспит на право вчителювання. У 1885 році П. В. Щепкін, 19-річний юнак, з великими труднощами дістав призначення на посаду вчителя до глухого села Тетлега, Зміївського повіту. Тут він був один, молодий, недосвідчений, відірваний від культурних центрів. У Тетлезькій школі Щепкін пробув п'ять років. Полюбив він школу, дітей і, хоч терпів злидні, не хотів тікати з села.

У 1890 році Петра Васильовича „для пользы службы“ перемістили у Липці у 2-гу школу, яку він очолює і тепер.

Школа на той час була двокомплектна, тобто з 2 вчителями, з яких один іменувався старшим.

Для старшого вчителя земської школи було визначено місячне утримання 20 крб., для другого вчителя — 15 крб.

Важкий був матеріальний стан сільського вчителя, особливо тоді, коли школа містилася в найманому приміщенні.

„Відміряйте ви собі 8—9 кроків в один бік і стільки ж у другий, відгородіть цей клапоть простору чотирма темними дерев'яними стінами і накрийте низько, низько — тільки на $3\frac{1}{4}$ аршина — чорною стелею, і ось вам класна кімната.

Не менше чверті цієї кімнати відгородіть ви для здоровенної печі, що займає весь лівий кут цієї невеликої хати, а решта простору... суцільна маса дитячих голівок... Перед ними при-
тиснута Олена Григорівна.

— Скільки ж їх у вас?

— 68 хлопчиків і 28 дівчат“. Так описував відомий педагог Вс. Фльоров відвідану ним у 90-х роках минулого століття сільську школу, яка містилася в селянській хаті².

¹ Шестаков, Історія СРСР, стор. 95.

² „Русская школа“, 1912 р., № 2.

Матеріали шкільного перепису 1911 року виявили, що більше 50% сільських шкіл не мали своїх приміщень. Колишній учитель Саломатін на основі безпосереднього ознайомлення з багатьма сільськими школами так характеризував їх: „Учителева клітка знаходиться тут же, за перегородкою, з тонких погано збитих дощок. Повітря в такій школі приходить так мало, що там весь час стоїть сморід „хоч сокиру повісь“. Учитель від ранку починає заняття в зіпсованому повітрі, на перервах не врятується від нього в своїй комірці; пилюга, сморід, якийсь вогкуватий туман, кислий запах овчини стоять до самого закінчення роботи, тобто шість-сім годин зряду. У впорядкованих ночліжках, напевне, і вночі цього не буває“¹.

Учитель, який окремо жив від школи, дуже часто перебував ще в гірших умовах.

„До мого товариша була призначена помічниця вчителя. Влаштувати її в школі було абсолютно ніде. Найняти окрему квартиру їй було не під силу: вона одержувала не більше 8 чи 10 крб. на місяць, до того ж тільки за навчальний час. Довелось їй тому влаштуватись через сіни, у хазяїв школи, дуже оригінальним способом: хата була тісна і для хазяїв, не мала жодних перегородок; куди подіти учительку?.. На її щастя російська піч, яка за російським звичаєм ставиться прямо біля дверей і прилягає щільно до двох капітальних стін, тут прилягала тільки до одної задньої, а між боковою стінкою, в якій були зовнішні двері, і піччю утворився глухий куточок шириною не більше 1½ аршина і довжиною в 2½.“

До помічниці вчительки тут перебували взимку хазяйські телята. Дотепний господар навів тонесенькі двері з дощок на цей куточок, улаштував в ньому лаву, щоб спати, і квартира для вчительки була готова“².

Тяжкий матеріальний стан учителя ускладнювався і повним безправ'ям. Предводитель дворянства, поміщик, пристав, урядник, піп, сільський староста, глитай, крамар — всі вони на різні лади і способи створювали вчителеві задушливу атмосферу безправ'я й безвихідності.

Попи переслідували й писали доноси на вчителів, які не виявляли особливого усердя до церкви; вони примушували їх викладати замість себе закон божий, а гроші брали собі, урядники оточували вчителя нестерпним наглядом, вимогами хабарів.

А скільки образ зазнавали від цих людей учительки!

Ось для прикладу. В с. Лобкове, Смоленського повіту, вчительки місцевої школи повинні були жити на квартирі почесної попечительки, поміщиці Пильцової. Ті, що жили в неї, повинні були цілком коритися її режимові і встановлювати, відповідно до її бажань, коло своїх знайомих. Вчителька, яка не хотіла

¹ П. Саломатін, Как живет и работает народный учитель.

² Там же, стор. 44.

пристати на ці умови, переводилася у другу школу з позбавленням штатного місця роботи.

Як докучали вчителькам своїми нахабними залицаннями урядники, сільські старости та глитаї!

Саломатін розповідає про одного відомого йому урядника:

„Він поводив себе з учительками як „кавалер“, говорив їм масності, лякав обшуком і, зірвавши якийнебудь подарунок — звичайно паперу, чорнила, пер, коли не було частування, — від’їжджав, залишаючи мало не в сльозах хазяйок. Двох учительок, які насмілилися відхилити його залицання, він переслідував протягом кількох років люб’язностями і загрозами: забороняв їм вести читання, дозволене губернатором, вечорами вистоював цілі години під вікнами їх квартир“.

Завдати вчителеві образ, знущатися з нього, знеславити його міг і сільський крамар, і поміщик, і піп, і предводитель дворянства.

Великий російський сатирик Салтиков-Щедрін у своєму оповіданні „Сельская учительница“ так описує тяжку долю молодій дівчини, Ганни Петрівни Губіної, призначеної в село вчителькою.

Сільський глитай Дрозд...

„Дрозд бесцеремонно вошел в ее комнату, принес кулек, положил на стол и сказал:

— У вас наш мальчонка учится, так вот вам. Тут чаю полфунта, сахару, ветчины и гостинцу — кушайте на здоровье. А сверх того и деньгами два рубля.

Он достал из-за пазухи кошель, вынул две рублевки и положил рядом с кульком.

— Зачем же это? Ведь это не дозволено! — вспыхнула она.

— А вы займитесь с мальцем - то, не задерживайте его.

— Я и без того займусь. Не надо, не надо! Уйдите, прошу вас!

Дрозд обиделся; даже губы у него побелели.

— Стало-быть, вы и доброхотством нашим гнушаетесь? — спросил он, осматривая ее с ног до головы негодующим взором.

— Не надо! — крикнула она и вдруг спохватилась. Вспомнилась ей Людмила Михайловна; вспомнилось и то, что еще в Петербурге ей говорили, что всего пуще надо бояться ссор с влиятельными лицами; что вот такая-то поссорилась со старостой и была вытеснена; такая-то не угодила члену земской управы и тоже теперь без места.

— Послушайте, — сказала она, присмирив: — я и без того с вашим сыном займусь... даю вам слово! Ежели хотите, пускай он ко мне по вечерам ходит; я буду с ним повторять.

— А приношения нашего не желаете?

— Знаете, вы лучше вот что: печи у нас в школе дымят, потолки протекают, так вы бы помогли.

— Это мир должен. Расход тоже не маленький. Печку-то перебрать что стоит! Нет, уж что тут. Счастливо оставаться.

Он надел тут же, в комнате, шапку, собрал со стола приношение и вышел. Она несколько секунд колебалась, но потом не выдержала и догнала его на улице.

— Пожалуйста, не сердитесь. Нам ведь не велено. Присылайте вашего мальчика по вечерам — я займусь им особенно. Дрозд взглянул на нее с усмешкой.

— Стало-быть, про Людмилу Михайловну вспомнили, — сказал он нагло. — Ну, ладно, буду своего мальчика присылать по вечерам, ежели свободно. Спесивы вы не к лицу. Впрочем, денег теперича я и сам не дам, а это вот вам!

Он скорыми шагами удалился, а Анна Петровна осталась на улице с кульком в руках.

А за Дроздом...

„пришел староста, потом еще два-три мужичка из зажиточных — все с кулками.

По вечерам открылись занятия, собиралось до пяти-шести учеников. Ценою непороченных кульков, напоминавших о подкупе, Анна Петровна совсем лишилась свободного времени. Ни почтять, ни готовиться к занятиям следующего дня — некогда...

В продолжение целой зимы она прожила в чаду непрерывной сутолоки, не имея возможности притти в себя, дать себе отчет в своем положении. О будущем она, конечно, не думала: ее будущее составляли те ежемесячные пятнадцать рублей, которые не давали ей погибнуть с голода. Но что такое с нею делается? Предвидела ли она, даже в самые скорбные минуты своего тусклого существования, что ей придется влачить жизнь, которую нельзя было сравнить ни с чем иным, кроме хронического остолбенения?“

А далі. Далі мерзотні вірші волосного писаря, у яких той давав знати про свої залицяння; нахабні пропозиції Дрозда:

„— Ах, барышня, барышня! озолотил бы я вас, кабы...“

Ще далі, приїзд у село поміщика, відвідування ним школи.

За цим зганьблена честь молодої дівчини, вагітність, сільські плітки, брудні натяки, глузування, безвихідь.

„В ноябре, когда наступили темные, безлунные ночи, сердце ее до того наполнилось гнетущей тоской, что она не могла уже сдержать себя. Она вышла однажды на улицу и пошла по направлению к мельничной плотине. Речка бурлилась и пенилась; шел сильный дождь; сквозь осыпанные мукой стекла окон брезжил тусклый свет; колесо стучало, но помольцы скрылись. Было пустынно, мрачно, безрассветно. Она дошла до середины мостком, переброшенным через плотину, и бросилась головой вперед на понырный мост.

Жизнь ее порвалась, почти не начавшись. Порвалась бессмысленно, незаслуженно, жестоко“.

Письменник узагальнив ті явища, які були непоодинокі, які були продуктом всієї системи соціального безправ'я, де знущання над людиною було природне, звичайне.

І справді, народний учитель був безправний. Це твердо було

зафіксоване в державних законах. „Найближчий догляд за школою доручається благочинному, до відомства якого належить парафія. За порядком у школах, сільських чи волосних, доглядає сільський староста або волосний старшина за належністю“¹.

Піп і староста — ось від кого мав залежати вчитель.

Керівництво справою початкової освіти в межах повітів і губерній „положення про початкові народні школи“ 1874 р. покладало на предводителів дворянства:

„При відвідуванні початкових шкіл предводителі дворянства пересвідчуються в моральних якостях викладачів і в корисному впливі їх на учнів“².

Представникам поміщицького класу царський уряд довірив право розв'язувати долю народної школи, долю народного вчителя; „... голова повітової шкільної ради (він же предводитель дворянства), так само як і інспектор народних шкіл, може усувати неблагонадійних викладачів від виконання їх обов'язків“³.

Такий стан учителів царської Росії тривав аж до 1917 р.

В. І. Ленін ще в 1913 р. у своїй статті „До питання про політику міністерства народної освіти“ наводив слова члена Думи октябриста Ключева: „... як може спати спокійно наш учитель? Засинаючи в Астрахані, він не певен, що завтра не опиниться у Вятці. Зрозумійте цей психічний стан загнаного, як заець, педагога!“ І в зв'язку з цим В. І. Ленін писав: „... ми питаємо руський народ і всі народи, що населяють Росію: чи для того потрібен нам уряд, щоб охороняти привілеї дворян і щоб „заганяти“ народних учителів. Чи не заслуговує цей уряд того, щоб народ його вигнав?“

Так, російські народні вчителі загнані, як зайці!“⁴.

Самий зміст і організація навчального процесу в масовій школі мало сприяли тому, щоб підтримати в учителеві живу думку, інтерес і задоволення від своєї роботи. Ще про школу 60-х років громадський діяч П. Чубинський писав так:

„Чого вчать у сільській школі? Чотири роки витрачається на вивчення церковної й громадянської грамоти, письма, чотирьох правил арифметики і церковних співів. Все це вивчається механічно. Жується буквар, далі часослов і псалтир. Хлопець, нічого не розуміючи, заучує... Це свого роду тягло, яке треба нести, щоб не зазнати вчительової кари...“⁵.

Фактично і далі у 80-х роках від учителя вимагалось теж не більше. Учитель, який ішов назустріч вимогам життя, відразу вступав у конфлікт з усією соціально-економічною системою царської Росії. Вся вона — ця система, діяла проти нього — учителя, проти народу, проти його дітей.

¹ Свод законов Российской империи, т. XI, вид. 1899 р., стаття 3432.

² Там же, стаття 3808.

³ Там же, стаття 3492.

⁴ В. І. Ленін, Твори, т. XVI, вид. 3, стор. 414 — 415.

⁵ „Основа“, 1862 р., квітень, стор. 56.

Учня вся система повинна була виховувати в душі покірливості, смиренності перед владою.

„Учень бачить з вікна повчальні сцени на зразок такої: різками повчають якогонебудь батька за справи, розуміється невідомі школяреві. Перед його очима грізні урядники здійснюють свою владу за допомогою березової каші, що залякує молоду уяву і розвиває в дитині дику полохливість перед владою, озброєною такими атрибутами, як різка. А щогодинні сцени такого роду: урядник сидить на возі, в який запряжені селянські коні (він збирається їхати у справах власного господарства) і кидає словесні громи і блискавки (досить непристойного змісту); а перед ним з непокритими головами залякані прості смертні... Дитина змалечку звикає до смиренності і мовчазної покори урядникам. Потім, вийшовши з школи і ставши членом громади, вона стає таким же мовчазним членом, як і неосвічені та темні його брати...“¹.

У своєму вірші „Плач дітей“ М. О. Некрасов так описував стан дітей трудящих мас в умовах експлуататорського ладу:

В золотую пору малолетства
Все живое — счастливо живет,
Не трудясь, с ликующего детства,
Дань забав и радости берет.
Только нам гулять не довелось
По полям, по нивам золотым:
Целый день на фабриках колеса
Мы вертим - вертим - вертим!

Колесо чугунное вертится
И гудит и ветром обдает,
Голова пылает и кружится,
Сердце бьется, все кругом идет:
Красный нос безжалостной старухи,
Что за нами смотрит сквозь очки,
По стенам гуляющие мухи,
Стены, окна, двери, потолки, —
Всё и все! Впадая в иступленье,
Начинаем громко мы кричать:
— Погоди, ужасное круженье!
Дай нам память слабую собрать!
Бесполезно плакать и молиться,
Колесо не слышит, не щадит:
Хоть умри — проклятое вертится,
Хоть умри — гудит - гудит - гудит!

Где уж нам измученным в неволе,
Ликовать, резвиться и скакать!
Если б нас теперь пустили в поле,
Мы в траву попадали бы — спать.
Нам домой скорей бы воротиться...

¹ „Основа“, 1862 р., квітень, стор. 56.

Но зачем идем мы и туда?..
Сладко нам и дома не забыться:
Вертит нас забота и нужда!
Там, припав усталой головою
К груди бледной матери своей,
Зарыдав над ней и над собою,
Разорвем на части сердце ей...“¹.

Щасливі діти нашої великої батьківщини. Велика соціалістична революція назавжди знищила ту основу, при якій дітей трудящих чекала лиха доля, при якій дітей трудящих експлуататори позбавляли права „ликовать, резвиться и скакать“.

Рятуючись від того остовпіння, від тієї безпросвітної туги, що швидко охоплювала живу, чуйну людину, чимало учителів бралися до громадської діяльності. Вони влаштовували народні читання, відкривали при школах бібліотеки для обслуговування селян, а при сприятливих умовах бралися й за навчання неписьменних грамоти.

До цих форм громадської діяльності включився і П. В. Щепкін.

Він почав працювати в народній бібліотеці т-ва грамотності, організовував народні читання з чарівним ліхтарем.

У 1895 році урядовим розпорядженням комітети грамотності і приватні т-ва сприяння грамотності були закриті. Тоді Щепкін брався до іншої роботи: влаштовував на селі дітей-сиріт і доглядав за тим, щоб їм були забезпечені задовільні життєві умови.

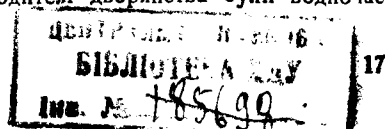
Після 1905 року на деякий час створилися певні сприятливі умови для розгортання позашкільної роботи самих учителів. Читання з чарівним ліхтарем дуже захоплюють Петра Васильовича. Разом з цим він дбає про те, щоб налагодити обслуговування шкільною бібліотекою не тільки дітей, а й дорослих. Але, розуміється, основну свою увагу П. В. Щепкін все ж приділяє школі.

Дуже шкодував він, що багато дітей, переважно бідняків, залишається поза школою. Злидні змушували батьків використовувати дітей в домашньому господарстві, переважно на випасанні худоби. Коли ці діти приходили до школи, для них уже не було місця. Всі місця вже бували зайняті дітьми заможніших.

Шкодував П. В. Щепкін, що дівчат до школи ходило небагато. Про це він і писав і говорив інспекторам шкіл і представникам земства. Приїхав одного разу до школи „повітовий предводитель дворянства“². Побувши в школі, він поставив П. В. Щепкіну банальне запитання: „Як справи?“ Діставши відповідь, що до школи ходить мало дівчат, предводитель дворянства

¹ М. О. Некрасов, Сочинения, Л., 1937, стор. 81.

² За чинним положенням повітові предводители дворянства були водночас і головами повітових шкільних рад.

відповів: „Про що ви турбуєтесь? Це й добре, що дівчат не посилають до школи. Чим менше буде грамотних, тим краще“.

Взагалі наїзди „начальства“ мали на меті не допомогти школі й учителям, а наглядати за ними. Успіхи в навчанні не дуже цікавили приїжджих начальників. Вони найбільше клопоталися про те, щоб учителі поважали поміщиків і попів, щоб водили дітей до церкви, щоб самі вчителі не порушували офіціальних програм.

Циркуляри директорів і інспекторів народних шкіл весь час нагадували вчителям про те, що вони не сміють бути з народом, що за ними стежить невсипуще око урядника й попа.

Російський критик Д. І. Писарев у свій час писав: „Життя дужче від виховання, і коли останнє добровільно не підпорядковується вимогам першого, то життя силоміць схоплює продукт виховання і спокійно ламає його по-своєму, не питаючи про те, що коштуватиме ця ломка живому організмові“¹.

І життя ламало царське „виховання“.

У 1902—1903 рр. в різних місцевостях виникали селянські заворушення. Селяни громили поміщицькі маєтки, вигонили панів, забирали їх майно. Органи влади констатували, що учасниками цих заворушень були і діти, учні сільських шкіл.

У серпні 1902 року П. В. Щелкін одержав від інспектора народних шкіл Бойкова циркуляр директора народних шкіл Харківської губернії такого змісту:

„Копия

*Главному инспектору народных училищ
Харьковского участка.*

В начале апреля т. г. в Валковском уезде происходили беспорядки, за время которых толпа, забывая уважение к порядку и к чужой собственности, ломала, портила и уничтожала многие предметы и вещи, составлявшие собственность владельцев имений, причем в этих беспорядках, к сожалению, принимали участие и ученики сельских училищ, одни по требованию родителей и родственников, другие по собственному почину. Первые должны быть признаны менее виновными потому, что действовали по прихоти, по воле родителей, которым они обязаны повиновением и которые на основании общего закона в случае проявления со стороны детей неповиновения родительской власти, могут употреблять против них меры. Кроме того, ученики этой категории непосредственно участия в грабеже не принимали, они служили только подсобниками: нагружали, например, телеги разным имуществом, уносили домой, сколько можно было взять руками, разные вещи менее громоздкие и т. п.

Что касается учеников второй категории, явившихся на место беспорядков самовольно вопреки запрещению родителей и пре-

¹ Д. И. Писарев, Полное собрание сочинений, т. 3, стор. 397 (статья „Мотивы русской драмы“).

подавателей, то поведение таких учеников, конечно, заслуживает порицания и взыскания. Хотя, по донесениям учителей и учительниц, из 39 учеников этой категории 21 находился на месте беспорядков из простого детского любопытства, ничего не трогая и не принимая никакого участия в беспорядках, зато остальные 18 учеников, явившись на место в самый разгар разгрома Сахарного завода Молдавского и увлекаемые взрослым населением, брали все, что ни попадалось им под руки, причем главное внимание было обращено на сахарный песок, которым они наполняли свои карманы, сумки, мешки, т. е. совершали преступное деяние, именуемое присвоением чужой собственности. Правда, ответственность за указанное поведение учеников не может быть возлагаема на одну только школу. Ученики большую часть времени проводят вне школы, у себя дома. Здесь именно и необходим был бы надзор за детьми, который мог бы помочь школе самым существенным образом исполнить свою задачу. Но так как крестьянская среда, пока не проникнутая еще полным сознанием святости дела воспитания, имеет часто смутные, неправильные представления о праве собственности на землю свою и... помещиков, и вследствие этого может поддаваться влияниям преступной агитации, то такое неблагоприятное положение дела возлагает на школу обязанность обращать возможно больше внимания на нравственно-воспитательную часть и поставить на надлежащую ступень. Полагая, что участие учеников в бывших беспорядках произошло главным образом по вине родителей, я тем не менее думаю, что в некоторой мере такое участие обусловлено и недостаточным воспитательным влиянием школы, без которого, говоря словами министерства нар. пр. 20 ноября 1882 г. за № 74 „учебные заведения перестают быть школами серьезного учения и правильного воспитания“. Поэтому, принимая во внимание, во 1-х, что учащиеся в сельских школах находятся на попечении и на ответственности преподавателей, которые обязаны охранять и ограждать их от всего дурного; во 2-х, что долг совести и долг службы обязывают каждого из преподавателей не только словами, но и делом воспитывать в учащихся чувство законности и беспрекословного повиновения велениям долга,—я, передавая эти соображения, поручаю вашему высокоородию разъяснить преподавателям и преподавательницам начальных народных училищ вашего района, что на них лежит ответственность не только за состояние учебной части, но и части воспитательной, что народная школа должна не только учить, т. е. обучать детей народа, но и воспитывать, ибо недостаточно научить грамоте и сообщить сведения, необходимые в практической жизни, надо воспитать в учащихся привычку сознательно уважать и строго исполнять закон религиозный и веления нравственного и гражданского порядка“.

Инспектор Бойков надіслав цей циркуляр „до відома та керування“.

І сам він дуже дбав, щоб у школах його дільниці не ворушилася вільна думка.

Вся увага бойкових при відвідуванні ними шкіл направлена була майже виключно на поставу релігійного виховання. У візитатійній книзі 15/III 1901 року Бойков написав: „Прошу п.п. викладачів звернути особливу увагу на розуміння дітьми виучених молитов і на красу церковнослов'янського читання“.

30/I 1902 р. той же Бойков знову пише: „Треба прагнути до того, щоб кожен, хто закінчує школу, прочитав часослов під керівництвом учителя“.

Учитель, його потреби, діти з їх особливостями—все це не обходило агентів царського міністерства освіти.

І як фальшиво звучало за цих умов запитання п. 7 схеми річного шкільного звіту: „Чи не було серед учнів дітей з особливо видатними здібностями?“

Що бойковим до дитячих здібностей!

Повний внутрішнього гніву на душителей народу, повний любові до своїх учнів, П. В. Щепкін на це запитання в своєму звіті за 1908 рік дав таку лаконічну відповідь: „Діти з особливо видатними здібностями серед учнів завжди бувають“.

Так тут і відчувається протестуюча іронія чесного народного вчителя: „Для чого все це вам? Пусті з вами балачки!“

4 вересня 1908 року П. В. Щепкін одержує від інспектора народних шкіл такий циркуляр:

„Постановою Правительствующого Сенату... від 30/IV ц. р. роз'яснено, що урядові особи, які одержують свої повноваження від державної влади і діють з її доручень, не можуть, звичайно, бути ворогами існуючого державного ладу, протидіяти заходам уряду і підтримувати вороже до нього ставлення, а тому не можуть належати до таких політичних організацій, цілі і наміри яких спрямовані на протидіяння урядові і суперечать програмі урядової діяльності... Увійшовши до складу тієї або іншої антиурядової політичної партії, вони втрачають право залишатися на державній посаді..., а тому мають бути звільнені...“

Оголошуючи цей циркуляр пана міністра народної освіти, прощу вас подати мені в найкоротший строк підписки вчителів і вчительок дорученої вам школи, кожного зокрема, про неналежність до антиурядових політичних партій...“

І це було не поодиноким явищем, а системою. Так у кол. Тульській губернії директор народних шкіл Яблочкін переконував учителів у тому, що „осуд свого начальства в устах підлеглого є неввічливий і виявляє вузькість розуму, незнання життя і вільнодумство, несумісне з обов'язками виховання молодого покоління“. Він рекомендував учителям „водити знайомство, головним чином, з попами“.

Прибуття таких „керівників“ справи народної освіти до школи було дуже неприємним днем: від них вчитель завжди міг чекати всяких доган, закидів, запідозрювань.

П. В. Щепкін згадує, як у 1910 році школу відвідав той же

інспектор Бойков. Прийшов він на уроки в I клас („отделение“). Це був початок навчального року. Учителька, навчаючи грамоти, природно, вдавалася до пояснень російських слів українською мовою. Обурений інспектор не зміг досидіти до кінця урока і вийшов з класу. Викликавши до себе Петра Васильовича як завідувача школи, він накинувся на нього: „Як можна допускати викладання цією дурацькою мовою!“

У зв'язку з „висновком“ цього „керівника“ народної школи слід навести свідчення одного безстороннього спостерігача: „Мені пригадується,— пише історик школи Г. А. Фальборк,— картина з життя сучасної не великоруської школи. Викладач показав дитині предмет, знайомий їй, і спитав, як він називається. На обличчі дитини з'явилася посмішка, вона знала, як цей предмет називається, але в той же час вона згадала, що вона не повинна проказувати цю назву рідною мовою... і посмішка раптом змінилася сумом. Ця мовчазна міміка дитячого обличчя справила на мене незабутнє, жахливе враження... Кому, справді, потрібна ця інквізиція над ні в чому неповинними дітьми, здійснювана ніби заради інтересів і слави російського народу, маси якого потопують у пільмі неучтва?“¹.

Народ вимагав освіти. Його не задовольняли ті крихти знань, що їх давала царська школа.

Близький до народу П. В. Щепкін не раз чув, як селяни висловлювали побажання, щоб їх діти довше вчилися, діставали більше знань, які — сподівалися батьки — зроблять їх життя кращим.

Відбиваючи ці настрої селянських мас, П. В. Щепкін в своєму звіті за 1909 рік написав: „Населення не задоволене школою... Недостатня тривалість навчання в нашій школі є головний фактор слабкого впливу на життя тих, що в ній навчаються“.

Складаючи річний звіт, П. В. Щепкін часто потрапляв у важкий стан. Так, відомо, що міністерство освіти не раз нагадувало вчителям про те, що вони повинні водити дітей до церкви і обов'язково втягати учнів до церковних співів і читання.

Учні 2-ої Лилецької школи в церкві не читали і не співали. І ось в річному звіті про роботу школи за 1908 рік П. В. Щепкін мав відповідати на запитання начальства: „Чи беруть участь учні школи в церковних службах (читанні і співах на кліросі)?“ І він не шукав якихось дипломатичних формулювань, щоб заспокоювати своє начальство, а відповів категоричним: „Ні“.

Так само не ухилився він і від відповіді на запитання, які труднощі мають вчителі в своїй роботі: „Всі незручності і недоладності, яких зазнають вчителі, прямо залежать від надто мізерного утримання, одержуваного за свою працю, його не вистачає на задоволення найнеобхідніших потреб“. Так казав чисту правду справжній учитель школи для народу.

Вихований на народницькій літературі, яку він діставав від сестри Лисавети, на творах Некрасова, П. В. Щепкін ненавидів

¹ Г. А. Фальборк, Всеобщее образование в России, стор. 17.

лицемірство тих, що бралися керувати освітою, щоб на ділі якнайменше давати її народові.

Він щоразу переконувався в лицемірстві своїх начальників, до яких справді безпосередньо стосувались написані в 1907 році чудові слова В. І. Леніна: „Ще Некрасов і Салтиков учили російське громадянство розпізнавати під пригладженою і напомадженою зовнішністю освіченості кріпосника-поміщика його хижі інтереси, вчили ненавидіти лицемірство і бездушність подібних типів...“¹

У лицемірстві й бездушності різних предводителів дворянства, голів земських управ, директорів, інспекторів шкіл П. В. Щепкін мав можливість переконатися не один раз.

Лицеміри устами Яблочкіна, директора народних шкіл кол. Тульської губернії, пропонували сільським учителям „одягатися просто, носити скромну зачіску, не прикрашати капелюшка перами й пташками“.

За своїм директором йшли і його підлеглі, інспектори народних шкіл. Газета „Школа и жизнь“ в 1911 р. у № 38 повідомляла, що інспектор народних шкіл Тарського повіту, кол. Тульської губернії, Кулінов закликав до себе вчителів та вчительок і запропонував їм записатися в „союз русского народа“, передплачувати чорносотенні газети — „Новое время“, „Колокол“, „Русское знамя“, „Голос Сибири“. Учителям він під загрозою позбавлення посад запропонував не носити модних зачісок, шляп, модних головних уборів, а задовольнятися лише великими хустками.

Світські й духовні лицеміри намагалися звільнити учительку Подольської губернії Садовську за те, що вона носила хутряну шапку, а це було визнано „невластивим жінці костюмом, який спокушав прихожан“.

П. В. Щепкін пригадує, що і в Харківській губернії представники влади теж контролювали весь побут сільського вчителя, сліdkували за тим, які саме газети він передплачує, які книжки лежать у нього на етажерці, кого він відвідує та в себе приймає, як одягається і т. д.

Всім — циркулярами, своїми відвідуваннями, вказівками, своїм ставленням до вчителя — вони ніби вперто домагалися одного — вбити в учителів всякі ідеали, прагнення, перетворити його на сіру, полохливу, перелякану людину, нездатну до творчих поривань, до боротьби за краще життя.

П. В. Щепкін не здавався перед упертим тиском жахливої системи придушування живої думки. Він уперто працював над собою. Він у своїй педагогічній роботі прагнув збуджувати інтерес учнів до знань, до навчання.

Петро Васильович намагався поширити межі офіціальних програм міністерської освіти. Він чимало розповідав дітям з географії, природознавства, історії, сам користувався різними

¹ В. І. Ленін, Твори, т. XII, вид. 3, стор. 9 (стаття „Пам'яті графа Гейдена“).

посібниками і давав учням читати підручники та книжки з географії, природознавства та історії.

Все це було проти лінії міністерства освіти і його місцевих агентів. У січні 1913 р. школу ревізував інспектор Ковалевський. У його інспекторських записах читаємо: „Рекомендую вилучити підручник, а наукові знання подавати учням на уроках з'ясувального читання, роблячи потрібний добір матеріалу відповідно до програм МНО“.

Сам дисциплінований, Петро Васильович добився того, що населення звикло до встановленого ним порядку починати навчальний рік 1 вересня. Він агітував батьків, з'ясував ім значення освіти, і 1 вересня його школа, на відміну від більшості інших шкіл, відкривала свої двері сільській дівворі.

Інспектор Ковалевський, приїхавши до школи 18/IX 1914 р., констатував, що „заняття в школі почалися ще з 3/IX і тепер відбуваються цілком нормально при достатній кількості учнів у всіх „отделениях“.

П. В. Шепкін клопотався про дозвіл відкрити вечірні заняття з дітьми, які залишилися поза школою. З його ініціативи з таким клопотанням вдавалися до земства і самі селяни - батьки.

Восени 1905 року заява про дозвіл відкрити вечірні заняття була підписана 40 селянами. Під тиском революційних подій 10/X 1905 року дозвіл був одержаний, і до роботи у вечірньому класі був допущений третій учитель, саме тому, що він „виявив згоду працювати безплатно“.

Селянські маси вимагали освіти для своїх дітей, а школа не могла охопити всіх, хто йшов до неї. Хоч і по 100 учнів сиділо в одному „отделении“, а все ж поза школою залишалося багато дітей; залишалися поза школою, переважно, діти найбідніших селян. Дітям відмовляли не тому, що дотримувалися певної норми навантаження на вчителя (про це й мови не було), а тому, що ніде було дітей посадити в класах.

Так, від 1910 до 1915 р.— за 6 років — число учнів школи зросло тільки на 5; було в 1910 р.— 187 учнів, у 1915 р. їх стало 192. Це за списком. Фактично їх було набагато менше, бо батьки через злидні серед року забирали своїх дітей із школи: у 1910 р. протягом року вибув 41 учень, у 1911 р.— 80, у 1912 р.— 51, у 1914 р.— 61.

Тільки Велика Жовтнева соціалістична революція в корені змінила все життя школи. Двері школи відкрилися для всіх, держава робітників і селян сама стала дбати за охоплення всіх дітей обов'язковою початковою освітою. Держава дала стільки вчителів, скільки потрібно. Держава перетворила колишню однокласну (з трьома „отделениями“) школу в неповну середню, щоб дати дітям села широку можливість опанувати знання, щоб рости свідомими будівниками соціалізму.

Якщо в 1914 році в Липецькій 2-ій школі було тільки 3 вчителі, то в 1937 р. їх стало 11, а з викладачами фізкультури і співів — ще більше.

Якщо в 1914 р. на перше січня налічувалося 197 учнів, а в кінці року залишилося тільки 136, то в 1936/37 р. Липецька Щепкінська школа мала вже у I—VII класах 282 учні. У порівнянні з фактичним станом число учнів зросло проти 1914 р. на 107,3% — більше ніж удвоє.

Майже півстоліття нерозривно зв'язана історія школи з іменем Петра Васильовича Щепкіна. Багато з його учнів уже мають онуків, які тепер вчать у тій же школі, де вчилися їхні діди й батьки, у тій самій школі, яку, як і тоді, тепер очолює Петро Васильович Щепкін.

Ю. П. Нечитайло.

Три покоління називає його своїм учителем. Два з них знали ще жаклиний царизм; для них були закриті двері в світ. Третє покоління — це покоління радянських дітей. Йому, цьому поколінню, партія Леніна — Сталіна і радянський уряд відкрили такі перспективи, яких ніколи не знали діти трудящих.

Ось Юхим Павлович Нечитайло, член колгоспу „Червоний плуг“. Високий, солідний, ще досить міцний, хоч і має вже 60 років.

У 1890 роках він учився грамоти у Петра Васильовича. У нього ж учився його син, а тепер учаться внуки.

Ю. П. Нечитайло розповідає:

„Десь у мене в шухляді збереглося свідоцтво про закінчення школи. Свідоцтво підписав Петро Васильович. Давно це було, вже понад 40 років тому, але я й досі з великою радістю згадую дні, проведені в школі... Я любив Петра Васильовича, він навчав мене любити науку, книжки. І тепер, хоч я й старий, а читаю газети, книжки. Ось у мене є кілька вуликів з бджолами. Я з книжок навчився, як треба бджіл доглядати.

Та не тільки мене, а й дітей моїх вчив Петро Васильович, а тепер уже і внуки вчать. Вчилася у Петра Васильовича дочка моя Ольга, зараз колгоспниця, вчився й син Данило. Давно я закінчив школу, але не забуваю Петра Васильовича... Велику роботу зробив Петро Васильович і як громадський працівник. Під час проведення суцільної колективізації розказував нам про політику партії, про колгоспи, і багато з нас, і я в тому числі, вступили в той час до колгоспу за його порадою“.

А ось що каже П. Ф. Броховецький, теж колишній учень П. В. Щепкіна.

„Більше 30 років минуло вже від того часу, як я закінчив школу у Петра Васильовича Щепкіна. Дуже турбувався за нас Петро Васильович. З якою ласкою ставився він до нас, дітей бідняків! Ми дуже вдячні були йому за це.

Був я бідний батрак, а тепер заможний колгоспник. Живу

по-людському, все у мене є. Діти мої всі вчаться. І ще краще будемо жити.

А школа, яка мені багато дала, дасть ще більше дітям нашим і внукам“.

З приємністю згадує про своє навчання в Щепкінській школі 60-річний дідусь Микола Яковлевич Олійник, теж колгоспник.

„Петро Васильович це був учитель, як рідний батько. Він не бив, не лявав, а словами й ласкою навчав нас — селянських дітей. Вивчив Петро Васильович п'ятьох моїх синів: один ще й тепер вчиться у Петра Васильовича, другий закінчив школу пілотів, третій рахівником в артілі, четвертий служить третій рік у Червоній Армії, командиром взводу, п'ятий — інженер, спеціаліст по моторах.

Дуже я задоволений нашою школою“.

Син М. Я. Олійника, комсомолец Іван Михайлович, інженер, аспірант, автор уже деяких друкованих праць, пише:

„Петра Васильовича знає й поважає все село. Знають його далеко за межами села. Таку шану й повагу ця людина заслужила довгим трудовим життям на фронті народної

П. Ф. Броховецький.

освіти,кладаючи всього себе в свою любиму справу...

У моїй пам'яті зараз впливають окремі епізоди з мого навчання у школі.

1918 рік. Країна напружувала всі зусилля, щоб відкинути війська інтервентів. Школа була у важкому стані. Учителі розбіглися. Всі школи в нашому селі закрили. Тільки школа, якою керував Петро Васильович, продовжувала заняття. Не було дров, нікому було топити. Але це не зупинило Петра Васильовича. Він брав свою палицю і бадьоро обходив селянські хати, переконуючи селян привезти з лісу по возу дров. І дров привозили. Ніхто не міг відмовити Петрові Васильовичу в його проханні.

М. Я. Олійник.

Прибиральниці в школі не було. Петро Васильович сам носив дрова і топив груби в класах. Коли ми приходили до школи, в класах було чисто, тепло. Ми вчилися.

Петро Васильович не так, як інші. Він старався розвивати дитячу спостережливість, самодіяльність, старався виявити дитячі здібності... Наші класи не були сухими, казенними класами

звичайної земської школи. Вони радували очі учнів, вони при-
ваблювали, тягли нас до навчання.

Селянська дівтора випускала свій журнал, у якому вміщалися
дитячі твори — вірші, оповідання.

Я. І. Гончаренко, колгосп-
ник, колишній учень
П. В. Щепкіна.

Готували журнал неділями. І треба було
дивуватися терпінню і відданості справі
виховання дітей Петра Васильовича, який
свій короткий відпочинок віддавав своїм
учням.

У Петра Васильовича вчився мій бать-
ко і мої брати. І в усіх нас збереглися
про школу і про Петра Васильовича най-
тепліші, найсвітліші спогади.

Якщо серед методів старої царської
школи палка і лінійка були дуже поши-
рені, то від Петра Васильовича ми за час
свого навчання не чули навіть грубого
слова.

Сотні учнів-селян дістали свою освіту,
виховання у Петра Васильовича. Багатьом
він допоміг стати цінними працівниками
на різних ділянках будівництва соціалі-
зму, особливо в будівництві колгоспів“.

Колгоспники дуже поважають свою школу. Коли приїздить
нова людина і розпитує, де 2-га школа, їй відповідають: „Це

Три покоління.

школа Щепкіна“. Так ніби всякий про це мусить знати. І справді,
три покоління вчилися в цій школі, три покоління з гордістю
називають своїм учителем Петра Васильовича Щепкіна.

Сиві діди, що мають онуків, і ще маленькі діти — всі вони
учні П. В. Щепкіна.

„Не можна обмежити себе рамками вузької вчительської діяльності. Вчительство повинно злитися з усією масою трудящих, що бореться“,— вимагав В. І. Ленін від народного вчителя¹.

І Щепкінська школа не стояла осторонь від цієї боротьби.

„Ви організатор нашого колгоспу. Ви нам розказували про завдання колгоспів, роз'яснювали нам директиви партії і уряду. Виховуйте ж наших дітей в комуністичному дусі, щоб вони були активними будівниками соціалізму“. Цими словами вітало П. В. Щепкіна правління Липецького колгоспу „Перемога“ в день 50-річчя педагогічної діяльності Петра Васильовича.

Серед своїх колишніх учнів П. В. Щепкін налічує зараз 11 інженерів, 27 техніків, 68 учителів початкових та середніх шкіл, 14 викладачів вищої школи, 17 лікарів, 14 агрономів, кілька сотень колгоспників.

Розуміється, значно більше учнів П. В. Щепкіна насправді працює на різних ділянках соціалістичного будівництва. Не про всіх він має відомості, не про всіх зберігає відомості його пам'ять. От, приміром, пригадує Петро Васильович ще про одну з своїх колишніх учениць, Поліну Петрівну, члена ВКП(б), яка працювала прокурором у Харківській області.

Петро Васильович з особливим підкресленням відмічає, що значне число його учнів пішло стежкою свого вчителя, обравши для себе професію педагога, професію народного вчителя. Це його радує особливо. Він пишається тим, що свою любов до дітей зумів прищепити і тим своїм учням, кому він видавав усі свої сили.

Школа, керована Щепкіним, служить трудовому народові. Про це згадували в своєму листі-привітанні П. В. Щепкіну до дня його 50-річного ювілею червоні партизани, що билися проти білогвардійських банд. „Ми добре пам'ятаємо ту теплу зустріч, яку ви нам організували, коли ми тільки зайняли Липці й билися за Харків. Як тепло ви, дорогий Петро Васильович, тоді нас зустріли в школі, і напоїли гарячим молоком, частували білою українською паляницею, а проводжаючи нас, від душі побажали швидких перемог над білогвардійською погромною зграєю“.

У 1935 році в зв'язку з своїм 50-річним ювілеєм П. В. Щепкін у районній газеті „Колгоспник“ писав: „32 роки я працював сільським учителем при царській владі. Але хто міг оцінити тоді цю, таку потрібну й важливу роботу! Не вчити, а задурманювати селянських дітей примушували нас царські сатрапи.“

Тільки при радянській владі по-справжньому була оцінена праця сільського вчителя. І я відчув щастя творчого життя. На 18 році Великої Жовтневої соціалістичної революції відбувся 50-річний ювілей моєї педагогічної діяльності. Вся громадськість

¹ В. І. Ленін, Твори, т. XXIII, вид. 3, стор. 66.

Радянської України дуже тепло відмітила цей скромний ювілей. І це було великою нагородою за мою 50-річну працю.

Незабутні дні відзнаки мого ювілею омолодили мій дух і сили, піднесли бажання ще з більшим ентузіазмом віддатися почесній праці освітянина до кінця свого життя“.

З 1924 року П. В. Щепкін — орденосець.

4/XI 1924 р. Президія ЦВК УРСР ухвалила:

„Беручи до уваги заслуги сільського вчителя тов. Щепкіна П. В. в справі народної освіти за період його 35-річної праці в Липецькій школі і відзначаючи особливі його заслуги перед Радвладою в організації трудової школи, нагородити тов. Щепкіна П. В. орденом Червоного Трудового Прапора.“

Одночасно з цим запропонувати Харківському ГВК¹ поставити на своїй президії питання про матеріальну нагороду тов. Щепкіна“.

Орденосець П. В. Щепкін і тепер ще стоїть на посту керівника школи, її незмінного директора.

ПЕРШИЙ ДЕНЬ НАВЧАЛЬНОГО РОКУ.

Кінчається серпень. Ще стоять жаркі літні дні, але вже відчувається зміна настроїв у сільській діворі. Літні забавки, літні ігри — час їм кінчатися! „Чи скоро вже до школи?“ „Коли ж нам іти до школи?“ — так зустрічають діти своїх учителів на вулиці, у магазинах.

„Ти купив підручник з географії?“ „Я сьогодні придбав граматику російської мови“. „Завтра привезуть книжки з німецької мови...“ — ось про що розмовляють між собою діти. Культмаг, універмаг заповнені дітьми. Дорослим не пройти. Їм радять прийти ввечері, бо зранку в магазинах панує дівора. З меншими приходять батьки або матері, замовляють підручники за списком; серйозно розглядають одержані книжки, бережно обгортають їх у газету або в хустину.

Вже з 20-го серпня все частіше й частіше біля школи збираються групи дітей. Заглядають до класів, запитують шкільного техпрацівника: „Павло Федорович, чи є Петро Васильович? А де Єфросинія Митрофанівна? Коли приїде Надія Іванівна?“ і т. д. і т. д.

Тягне дітей до своєї школи. Люблять вони її дуже; рідний їм дідусь Петро Васильович, рідні їм учителі, що віддано працюють, що цілком себе віддають дітям. Підвищений настрій не тільки в дітей, а й в учителів. Майже щодня вони бувають у магазинах, турбуються, чи всі вже підручники завезли, чи є потрібні зошити, ручки, олівці, пера.

З якимсь хвилюванням чекають вони дня 1-го вересня, коли знову відкриються двері школи і треба буде знову працювати з дітьми, навчати, виховувати їх і робити це краще, ніж раніше.

¹ Губернському виконавчому комітетові.

Перше вересня. Сонце тільки підбилося вгору, а дівтора вже рушила до своєї школи. Ідуть групами, парами, ідуть по одному. Ідуть святково вбрані, чистенькі, чимало з них ідуть з квітами.

А ось ідуть і меншенькі дітки з батьками. Це — перваки. Це — вступники. Які ж у них серйозні, ділові обличчя! Як по-важно виступають вони, ці чудові радянські діти!

До дзвоника ще година, а біля школи шумно. Співи, сміх, веселий гамір.

Тільки нові учні стоять осторонь, несміливі, тихенькі, соромливі. Тільки вони не дуже втягуються до ігор.

У класах повно квітів. Квіти на столах учителя, на вікнах. Квітами діти прикрасили бюст В. І. Леніна і портрет Й. В. Сталіна. Йосиф Віссаріонович ніби любовно посміхається, привітно поглядає на свою щасливу багатомільйонну дівтору.

Продзвонив перший дзвоник. Учні II—IV класів умить поставали в пари, щоб організовано увійти в класи. Дивлячись на тих, і перваки намагаються теж стати в пари. Схвильована, але зовні спокійна Єфросинія Митрофанівна Шебатинська швидко впорядковує їх пари і вводить у перший клас.

„Ось я у класі. Передо мною 35 маленьких істот, які мені доручені Радянською владою, яким я зобов'язана дати основи грамоти, щоб виховати з них майбутніх свідомих і відданих будівників комунізму. Яка велика відповідальність лежить на мені! Мимоволі закрадається якась тривога, чи зможу я, чи стане в мене сили і вміння, щоб дати цим 35 дітям, які зараз дивляться на мене такими широко відкритими очима, все, чого вимагає від нас наша велика країна. І думаю, що сил і вміння мусить вистачити, що вони зростатимуть у мене, і я зроблю все, все, що повинна зробити“.

Про такі свої думки розповідає Єфросинія Митрофанівна.

У перший день вона знайомилася з учнями, сама розповідала їм про різні пригоди і стимулювала дітей до розповідань.

Учні виявляли свої знання: де права рука, де ліва, організовано піднімали то одну, то другу, називали відомих їм пташок, тварин і т. д.

Єфросинія Митрофанівна підбадьорювала їх, активізувала. Діти ставали сміливішими, бадьорішими. Вони сміялися, сміялася з ними і Єфросинія Митрофанівна. На перервах діти з Єфросинією Митрофанівною розучували найпростіші гри, розважалися.

Єфросинія Митрофанівна хотіла, щоб дітям було весело, щоб вони пішли додому повні нових вражень, радісні, щасливі.

І Надія Іванівна, керівник IV класу, теж заклопотана в цей день, як ніколи. Як вона зустрінеться з дітьми, що вона їм скаже, як зробить, щоб перший день дав добру зарядку для роботи протягом цілого року.

„Зайшла я в клас,— розповідає Надія Іванівна,— дивлюся на дітей, а вони такі вже серйозні, що мені аж ніяково стало. Та не витримали, загомоніли, вітаючись зі мною. Один перед одним

взялися діти розповідати, як вони провели літо, що робили, про що довідалися.

Катя і Галя Кашкарьови та Клара Богданова продемонстрували цілі гербарії засушених квітів. Дуже старанно зробили свої гербарії славні дівчатка. Валя Бондаренко і Дмитро Олійник розповідають, як вони спостерігали погоду, як вели записи протягом літа. А Микола Сук цікаво описував своє перебування в дитячій санаторії, де він відпочивав. Поважно, з почуттям власної гідності, розповів Павло Семенченко про те, як він влітку працював у колгоспі.

Розповіли діти про свою працю, про відпочинок, про прочитані книжки, газети. Всі діти і влітку стежили за героїчною боротьбою іспанського народу проти фашистів. Знали вони про славні перельоти Чкалова і Громова та їх товаришів через Північний полюс. У кожному їх слові відчувалася гаряча любов до своєї батьківщини, пекуча ненависть до проклятих фашистів, ворогів СРСР і всього людства.

Одну годину потрібних розмов, а далі до занять. Повторювали вивчене в минулому році з мови, з арифметики, з природознавства. Дістали домашні завдання до самостійної роботи. З першого ж дня діти втягнулися до систематичної роботи“.

Надія Іванівна закінчила перший день навчання дуже задоволена. Їй було добре. Вона не помічала, як минали години й хвилини, як закінчився навчальний день.

Всіх дітей і першої і другої зміни привітав Петро Васильович. Він побажав їм добре вчитися, набувати знань, рости дужими, значущими.

Діти радо вітали свого незмінного директора, кожне слово якого було повне великої любові до них, до радянських дітей. Кожне слово Петра Васильовича розворушувало, бадьорило дітей, глибоко западало в їх серця.

ШКОЛА БОРЕТЬСЯ ЗА ВИСОКУ ЯКІСТЬ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ.

Школа наполегливо бореться за те, щоб учні добре вчилися; щоб знання й навички були в них тверді, щоб у школі був лад, щоб учні набували культурних звичок.

Взагалі в школі П. В. Щепкіна ввійшло в традицію звертати найпильнішу увагу на виховання в учнів навичок охайного, акуратного ставлення до шкільних меблів, до своїх книжок і зошитів, до свого власного одягу і т. д.

Учні школи сидять на партах, яким уже пішов 32 рік. Тридцять один рік на цих самих партах сидять учні: сиділи батьки, тепер сидять їх діти. Але ці ж парти обслуговуватимуть дітей ще не один десяток років. Вони наче нові: цілі, без будь-яких ушкоджень, без написів, навіть фарба—і та не стерлася. Часто, буває, розглядаєте ви ще недавно зроблені парти, а вже у них пообрізувані краї, повірізувані прізвища та імена і т. д.

Нічого подібного в Липецькій-Щепкінській школі немає. Парті, класні дошки, двері, підвіконники — привертають до себе увагу чистотою і впорядкованістю. І досягається це без особливих труднощів. Дітям, які вперше вступають до школи, розповідають, як треба берегти державну власність, указують, як їх батьки вчилися за цими ж партами і приберегли їх і для своїх дітей. Це дуже впливає. Нікому і на думку не спадає подряпати парту, дряпнути ножем чи гвіздком класну дошку.

Наприкінці року стіни в класних кімнатах так само чисті, як і на початку навчального року. Ціла штукатурка, немає на стінах ніяких написів, не видно на них ознак того, що стінами користуються як преспап'є, і т. д.

Класи озеленені: на вікнах квіти, за ними доглядають самі діти.

Роз'яснювальна робота, з одного боку, і наявність сталих щепкінських традицій, з другого, дають потрібний педагогічний ефект.

Школа працює в 2 зміни, а після ранкової зміни майже й потреби немає підмітати: на підлозі чисто, ніяких папірців, ніякого сміття. Діти звикли думати не тільки про себе, а й про інших, про тих, що працюватимуть у цих же класах після них.

У дітей справді виховується соціалістичне ставлення до державної власності, виховуються навички культурної, соціалістичної поведінки.

Обкладинки зошитів.

Зошити в учнів винятково охайні. Ввійшло в традицію держати зошити в художньо оформлених обкладинках, рідше в обкладинках з білого паперу.

Закінчені зошити, як правило, учні здають школі, найчастіше їх приймає сам директор. При цьому він переглядає зошит і подає учневі свої зауваження та вказівки. Розуміється, це значно підвищує відповідальність учнів за ставлення до учбових приладь і сприяє вихованню корисних навичок.

МОЛОДШІ КЛАСИ.

Уроки читання.

У всіх молодших класах основна увага спрямована на те, щоб учні читали свідомо й виразно. Учителі вважають, що свідоме й виразне читання найчастіше є і правильне. Вони використовують багаторічний досвід свого директора П. В. Щепкіна і педагога Є. М. Шебатинської.

У П. В. Щепкіна є певні думки в організації роботи з читання. Його основні вимоги можна звести ось до чого:

Зразок того, як треба читати, подає учням учитель. Учитель повинен пояснювати незнайомі та мало знайомі слова і вимовляти їх особливо чітко, щоб учні знали, де в них наголос.

При аналізі прочитаного не треба вимагати від учнів відразу ж докладного переказування змісту. Спочатку доцільніше виділити найголовніші думки, а далі вже рядом запитань вичерпати всі деталі прочитаного.

Учитель повинен передбачати все те, що може становити для учнів труднощі, і вжити потрібних заходів, щоб їм запобігти, усунути їх. Тому, вважає Петро Васильович, учитель повинен завжди, готуючись до уроку, проаналізувати оповідання, вірш, байку чи статтю, одно слово, увесь матеріал, намічений до читання на уроці, з'ясувати самому собі, що може бути для учнів незрозумілим і чому саме, а також що треба зробити, щоб учні могли усвідомити як слід весь матеріал.

З цією метою варто, на думку Петра Васильовича, ширше вдаватися до таких допоміжних засобів, як картини, зображення предметів, демонстрування самих предметів або відповідних моделей.

Учні краще пам'ятають зміст прочитаного й чіткіше усвідомлюють логічні зв'язки між окремими частинами оповідання, статті, коли в аналізі розкривається план. Його треба виявляти елементарно в I класі („про що спочатку ми читали?“, „про що читали далі?“, „про що сказано в кінці цього оповідання?“); працювати над складанням плану в цих класах.

Петро Васильович віддає перевагу розвитку голосного читання перед читанням мовчки. Він не відкидає і читання мовчки, але вважає, що практикувати його до III класу навряд чи

доцільно. Поки учні ще погано читають голосно, вправи з мовчазного читання некорисні: вони заважають учням набути навички голосного читання і в той же час не навчають правильно читати і мовчки.

У читанні мовчки Петро Васильович вбачає засіб дати учням навички самостійно продумати основний зміст прочитаного і вміння орієнтуватися в окремих його частинах. А це досягається тим, що вчитель має заздалегідь складений план запитань, з якими він звертається до учнів після читання мовчки.

Треба добиватися того, щоб учні любили читати. В читання необхідно включити завдання творчої роботи: викликати емоційне ставлення до прочитаного, стимулювати активність дитячого мислення, практикувати жвавий обмін думок, застосовувати декламування вивченого, читання в особах і т. д.

Відносно віршів Петро Васильович ставить вимогу, щоб учитель читав їх сам напам'ять. Читання вірша по книжці зменшує засоби художньої репродукції тексту, зв'язує руки, міміку. Крім того, читання вірша напам'ять учителем має особливе значення і тому, що безпосередньо стимулює учнів заучувати вірші (учитель подає зразок).

Роботи з читання повинні розвивати не тільки саму техніку читання, а й активно збагачувати усну (далі й письмову) мову учнів. Читаючи, переказуючи, учні дедалі повинні висловлюватися вільніше, вживати більше слів, різноманітних зворотів. Ідеї, образи, які становили зміст прочитаного матеріалу, мусять засвоюватися учнями, як їх власні. Тому слід повертатися до прочитаного, знову перечитувати, знову переказувати; пригадувати образи, окремі звороти і т. д. Так проваджувана робота дає кращі наслідки.

Ці думки досвідченого керівника школи реалізуються молодими вчителями, і праця їх стає ефективнішою, цілеспрямованішою.

Керівник IV класу Є. М. Шебатинська надає серйозної уваги правильній організації уроків читання. Вона добивається того, щоб учні:

- а) з інтересом сприймали новий літературний матеріал;
- б) розуміли й пам'ятали його;
- в) набували навичок правильного виразного читання.

Щоб викликати інтерес до читання, Єфросинія Митрофанівна спочатку коротко інформує про письменника — автора твору, уривок з якого буде читатися. Далі вона в загальних рисах характеризує тему твору, не розкриваючи його сюжету. Вона старається сказати небагато, але так, щоб збудити увагу учнів, зацікавити їх змістом нового, ще не читаного твору.

Незнайомі учням слова з'ясовуються до читання, а деякі в процесі самого читання.

Єфросинія Митрофанівна читає спочатку твір сама, а учні слухають, закривши свої книжки.

Часто вчителі, прочитавши твір, відразу ж пропонують читати

його учням самим. Єфросинія Митрофанівна робить не так: вона вважає, що раніше треба перевірити, чи зрозуміли учні прочитане, чи не треба якогось пояснення. Прочитавши оповідання, вона ставить учням ряд запитань, якими встановлює усвідомлення учнями прочитаного. Після цього вона переходить до етапу читання твору самими учнями. Вона дуже пильно стежить за правильністю і виразністю читання учнів. Помилки в наголосах виправляє сама, прочитане невиразно рекомендує прочитати в друге, інколи сама показує, як треба прочитати те або інше місце. Оповідання, як правило, читає кілька учнів окремими частинами. Якщо оповідання невеличке, то до відтворення його змісту Єфросинія Митрофанівна переходить після прочитання всього уривку. Коли оповідання велике (на кілька сторінок), то кожна прочитана частина аналізується окремо, а після читання всього оповідання зміст його переказується цілком.

Єфросинія Митрофанівна вважає, що такі прийоми роботи змушують учнів бути уважнішими в процесі читання: допомагають учням твердіше пам'ятати зміст прочитаного в усіх його деталях.

Ось ми на її уроці читання в IV класі 7/І 1937 р.

Єфросинія Митрофанівна приступає до читання уривку. Вона читає виразно, не поспішаючи. Читає так, щоб кожне слово дійшло до всіх учнів, щоб вони зрозуміли всі відтінки думок. Тому особливу увагу надає вона логічним наголосам і паузам. Слухаєш її читання і ніби бачиш: ось тут стоїть крапка, ось тут починається новий рядок і т. д.

Єфросинія Митрофанівна закінчила читати. „Подумайте, про що ми читали“,—пропонує вона учням. Одна хвилина повної тиші. Учні збираються з своїми думками. Далі Єфросинія Митрофанівна ставить учням такі запитання:

1. Які дійові особи виведені в прочитаному оповіданні?
2. Хто вони такі?
3. Що хоче сказати письменник своїм оповіданням?

Можна, розуміється, закинути Єфросинії Митрофанівні, що вона швидко поставила учням синтезуюче запитання (третє). Але відповіді учнів доводять, що вони цілком зрозуміли зміст прочитаного.

Після цього текст читається самими учнями. Читають кілька учнів. Кожен з них, прочитавши певну частину, сам же й розповідає її зміст: одні розказують за запитаннями вчителя, інші переказують цілком самостійно. Кожен учень добирає заголовки до прочитаної ним частини (на жаль, назви цих заголовків не були записані на дошці і тому не були використані в кінці урока).

Далі був викликаний ще один учень, який стисло переказав усе оповідання цілком. Наближався кінець урока.

Єфросинія Митрофанівна запропонувала учням вдома прочитати оповідання голосно, написати план його й готуватися усно переказувати в класі.

Учні Єфросинії Митрофанівни читають не дуже швидко (трохи помиляються в наголосах), але досить чітко. Чіткості, виразності читання Єфросинія Митрофанівна надає найбільшого значення, правильно вважаючи, що швидкість — результат, функція усвідомлення і вміння читати виразно.

II клас.

(Учителька М. Шевченко.)

Матеріал — байка „Гава і лисиця“.

Урок починається з розгляду малюнка — ілюстрації до байки, вміщеної в читанці. За запитаннями учительки діти встановлюють, що гава сидить на гілці, а лисиця на землі. Вони встановлюють, що в книжці намальована лисиця, а не інший звір, бо в неї пухнастий хвіст.

Вчителька з'ясовує дітям, що таке „байка“, і переходить до її читання.

Прочитавши байку, вона ставить учням запитання: „Про що розмовляли гава і лисиця?“ Учні відповідають, що лисиця дуже хвалила гаву, говорячи їй, ніби вона дуже гарно співає, і просила її заспівати. Коли гава заспівала: „Кра! Кра!“ — сир випав, лисиця схопила його і сховалася в кущі.

Після цього учителька організує вибіркове читання байки. Вона каже:

— Діти, яким словом називається в байці гава? Прочитайте в книжці. (Діти читають речення, в якому гава називається роззявою.)

— Прочитайте те місце, з якого видно, що гава ще не поснідала. (Діти читають.)

— Знайдіть у книжці, що говорила лисиця гаві. (Діти знаходять.)

Так вибірково читають діти всю байку.

Далі вчителька каже, що треба поділити байку на кілька частин. Вона ставить учням запитання до змісту байки і відповіді учнів записує на дошці. На дошці з'являється такий план:

1. Гава дістала шматок сиру.
2. Збиралася поснідати.
3. Прийшла лисичка, стала хвалити.
4. Гава випустила сир. Лисичка його схопила.

Учителька після цього знову читає всю байку. Потім її читають учні — спочатку цілком, а далі окремими частинами.

Зміст байки переказується вже без запитань учительки.

Перед дзвоником учні дістають завдання додому: читати байку голосно, кілька разів прочитати слова лисички, старатися читати так, щоб видно було, що вона говорила дуже улесливо.

На наступному уроці учні читали байку „Гава і лисиця“ в особах. Байка була поділена на частини. Кожну частину читало кілька учнів (3—4). Читанням були охоплені учні всього класу. На кінець уроку учні читають байку напам'ять.

III клас.

(Учителька Н. І. Чернявська.)

Урок читання складався з кількох яскраво визначених організаційних частин.

I. Спочатку Н. І. Чернявська перевірила виконання учнями домашнього завдання. Викликані троє учнів голосно читають і переказують прочитане. Перші два читають чудово, третій трохи не так як перші, але непогано. Переказують усі, зберігаючи діалогічну форму оригіналу. Очевидно, Н. І. Чернявська ще не вчила їх способів передачі діалогічної мови від третьої особи.

II. Далі організується читання нового матеріалу. Цей процес відбувається так: учителька пропонує учням прочитати текст оповідання мовчки, подумати, скільки в ньому введено дійових осіб і потім назвати їх.

Учні читають дуже уважно. Після читання мовчки вони називають усіх дійових осіб, їх імена й прізвища. Н. І. Чернявська записує на дошці. За запитаннями вчительки всі учні коротко характеризують дійових осіб.

III. Учителька пропонує читати прочитаний на уроці уривок в особах. Швидко розподіляються ролі. Всім учням рекомендується уважно слухати, щоб уміти переказувати.

IV. Учні переказують прочитане, потім поділяють на частини (три).

V. Учні дістають завдання: вдома читати голосно, знайти місце, де закінчується кожна частина, запам'ятати всіх дійових осіб і уміти розповідати.

Інтереси виразного читання забезпечуються і тут. І це правильно. Не слід жалкувати часу на те, щоб навчити учнів читати усвідомлено й виразно. Практикований Н. І. Чернявською прийом читання в особах чимало допомагає учням розвинути навички доброго читання.

Пропозиція учням читати вдома голосно, безперечно, доцільна. Коли учні не читають удома, вони взагалі читають незадовільно.

Неодмінна перевірка того, як учні виконали домашнє завдання, є засіб закріплення наслідків класної роботи, засіб встановлення твердої дисципліни; це метод правильного керівництва навчальною роботою учнів з боку педагога.

Усне розповідання за малюнком (III клас).

Перед кожним учнем лежить малюнок. Зміст малюнка такий: рання весна. Біжать струмки. Місцями лежить сніг. Кури повиходили, гребуться. Далеко на обрії видно ліс. Діти надворі. Вони роблять з паперу човники й пускають їх на воду. Дівчинка впала у воду, хлопчик нахилився над нею.

Учителька: Роздивіться добре малюнок і скажіть, яка пора року? (Діти дивляться.)

Учень 1: Пора року була весняна.

Учителька: Діти, подивіться на малюнок і розкажіть, що ви бачите на малюнку. Розкажіть про все, щоб нічого не обминути.

Учень 2: Ось видно: біжить струмок, дівчинка впала, лежить, над нею нахилився хлопчик. Недалеко стоїть хата, біля хати гребуться кури.

Учителька: Що ще можна сказати?

Учень 3: Видно, що ще місцями лежить сніг. Він почорнів і тече струмками. Було це ранньою весною. На обрії видно: ліс стоїть, ще голий.

Учителька: Що роблять діти надворі ранньою весною?

Учень 4: Шукають підсніжники. Пускають човники. Роблять мости, щоб струмкам дорогу перегородити.

Учителька: Діти, ви сказали, що дівчинка впала у воду. А ніхто не сказав, чого це вона упала в воду?

Учень 5: Діти робили човники й пускали на воду. Так часто й ми робимо. Вода прудко йшла і понесла човники. Дівчинка побігла за ними і впала у воду.

Учителька: Що можна сказати про хлопчика? На малюнку видно, що він нахилився над дівчинкою.

Учень 6: Хлопчик допоміг дівчинці встати. Вони побігли додому, щоб обсушитися.

Учень 7: А я додам, як буду писати, що мама Колю і Надю не лаяла (так назву я дітей), а простила.

Учителька: Діти, ми добре ознайомилися з малюнком, а тепер хтось нехай розкаже усе сам. Я запитувати не буду.

Учень 8: Зима була холодна. Всі чекали, щоб швидше прийшла весна. А її довго не було. Подув з моря теплий вітер. Сніг став чорний і почав розтавати. По вулицях потекли струмки. А діти човники пускали. Кури греблися в гної. Коля і Надя пускали човники. Надя упала в воду, а Коля її витягав. Мокрі пішли вони додому. Мама їх дуже лаяла.

Учень 9: Прийшла весна. Пригріло весняне сонечко. Сніг почорнів і побіг струмочками. Надворі стало тепло. Вибігли діти, шукають підсніжники, будують мости. Струмки їх зносять. Петя і Оля нарobili човників і вийшли пускати їх. Вода підкидає човники. Човники перекидаються. Човники біжать за водою. Оля за ними. Хочє човники спіймати та бух у воду. Петя до Олі. Подав їй руку і витягнув з води. Оля змокла. І Петя мокрий. Годі їм уже човники пускати. Треба додому, обсушитись.

А що скаже мама? Будє лаяти чи не будє? Мама розсердилася, швидко переодягла Олю й Петю.

Петя і Оля дивляться у вікно. Добре надворі. Ліс стоїть високий. У лісі вже пташки співають.

Кури кокають і гребуть землю, шукають поживи.

Добре надворі.

Учителька запропонувала учням скласти вдома усне оповідання за цим малюнком і дати йому заголовок.

Письмо.

В архіві школи можна знайти кілька зразків учнівських робіт, виконаних кілька десятків років тому. Ці роботи говорять нам про те, що завжди в 2-ій Липецькій школі звертали дуже велику увагу на те, щоб учні писали чисто, чітко і красиво.

І тепер учні школи ім. П. В. Щепкіна пишуть так само чисто, їх зошити охайні, літери виведені старанно.

Ось, наприклад, робота учениці III класу Насті Пархоменко. Наводимо цілу сторінку з її робочого зошита.

25/І - 1937 року.

Попереджуючий диктант.

Для боротьби з повіддю утворена спеціальна комісія. Мисливці повернулися з полювання з великою здобиллю. Всю капцетку було вкрито якоюсь дрібненькою мілью. Її знищили паризькою зеленню. Під тинню старого дуба відпочивали рибалки. Відлиши

26/І - 1937 року.

Грамматичні вправи.

Придумайте прикметники до даних іменників.

Сонце - ярке. Тополя - висока.

Місяць - ясний. Літо - тепле.

Осінь - похмура. Турмани - сиві.

Зима - холодна. Роса - холодна.

Весна - ясна. Зірки - яскраві.

Це звичайний диктант на граматичні вправи, а не каліграфічна робота. Проте, Настя не поспішає; кожную літеру вона виводить повнотою з усіма її елементами. Літери в слові зв'язані в неї з'єднуючими лініями. Віддаль між словами однакова; лінії літер — і волосні і товсті; волосні правильно переходять у товсті.

Письмо Насті справляє дуже добре враження.

Візьмемо зошит з української мови учениці IV класу Діни Рудяги.

20/II - 37 рік

Контрольний диктант

У молодому саду добре приїталися
і груші, і яблука, і сливи, і черешні,
і африканка Річка і пічотка, і рева,
і б'є хвиляти, і килитя, і несе камінь.
У цютині немає ні дорія, ні полів,
ні луїв, ні річок. Ні Оля, ні Боря,
ні Панас, ні Павло, не були в Москві.
У нашому лісі не попадаються ні
лисиці, ні вовки, ні ведмеді. Володя
знає українську, російську, німецьку, і
французьку мови. Через довгі морози
це не прилетіли ні мляки, ні джакі
гуси, ні дикі качки, ні журавлі. Ма-
ріє, ходім сьогодні на виставу! Куди
це ти, хлопче, так швидко біжиш?
Ні на чордах, ні в садках, ні в полі це не
почалися роботи. Відліни!

Теж написано чисто, акуратно. Як і треба було сподіватися, учениця IV класу пише швидше; літери трохи меншого розміру, вони щільніше лягають одна до одної. Розвивається техніка швидкого письма. Та не за рахунок погіршення, не на шкоду охайності й чистоти.

Поглянемо на роботу учениці II класу (зошит Марусі Лоєнко, див. стор. 40). Робота виконана 24 березня 1937 р.

На цій сторінці бачимо ряд хиб. Маруся не навчилася правильно писати елементи літер; особливо не вдаються їй закруглення. Це тому, що в 1935/36 навчальному році учні не писали елементів літер, мало виконували каліграфічних вправ. Маруся (та не тільки вона, а й усі учні II класу) пише прямим почерком. Таким же почерком пишуть учні майже всіх класів. Захоплення прямим почерком, характерне для попередніх років, стало звичним

для самих учителів, і вони не без труднощів увільняються від цієї звички.

Але і в Марусі Лоєнко і в більшості інших учнів письмо акуратне, старанно виконане.

23 березня

Списування з книжки

Нам друзі

Тришля вєна. Тришля пташ

ки. З вєсем цвїрїнканям лєту

шамєся вони в садках та шїках,

лаштуєм собі шїдєчка. Ша бєла-

то ворогїв лєють пташкї. З'євил

єя в шїдєчках лєжєкї яєчка, а

вєжє пїшли хлопцєта - шїздє вєдєра

тї. Чємєло шїздє зрїєшєвалє. Добре

24 березня.

Грамматичні вправи.

Завдання 67.

29 січня (за старим стилем) 1909 року інспектор народних шкіл Рождественський розіслав по школах циркуляр, спеціально присвячений питанню про якість техніки письма учнів. У цьому циркулярі, між іншим, читаємо: „Розпитування учнів випускних груп („отделений“) міських шкіл виявило, що більшість з них має намір після закінчення курсу міської школи вступити або до технічних і землемірних шкіл, або до різних торговельних контор, абож на телеграфну і поштову службу, тобто до таких посад і установ, у яких від них вимагатимуть насамперед красивого почерку і чистоти та охайності в рукописах і у веденні різних ділових книг. До всього цього їх повинна підготувати школа.

Тому попечитель округи просить вжити всіх належних заходів, щоб виробити найкращий почерк у учнів і привчити їх виконувати всі свої письмові роботи з потрібною старанністю, акуратністю і чистотою...

Царський попечитель шкільної округи, інспектори шкіл дбали про вимоги буржуазії, вимоги власників торговельних контор і т. д. Саме тому вони заходилися пропонувати школам, щоб вони звертали увагу на якість письма учнів.

Учні радянської школи повинні писати красиво, чисто, акуратно в інтересах насамперед цілого суспільства, отже, і в інтересах своїх власних.

Чистота, акуратність, старанність — це для нас ознаки не самого тільки письма учнів, а всіх видів навчальної роботи, всіх видів усякої роботи, яку виконує учень радянської школи, яка буде доручена громадянину Радянського Союзу.

Про це знають учителі Липецької школи ім. П. В. Щепкіна. У цьому напрямку діють педагоги, коли вони виховують у дітей навички бездоганної роботи.

Попечитель царських шкіл і керовані ним інспектори вимагали доброго почерку, щоб краще задовольняти хазяїв-капіталістів. Їм досить було, щоб учні-випускники шкіл могли добре переписати, вивести красиво цифри. Про рівень знань учнів, про те, щоб учні могли володіти письмом для висловлення своєї думки, вони, розуміється, дбати не хотіли, над цим вони й не задумувалися.

Наші учні пишуть, щоб якнайповніше оволодіти засобами людської культури. Учні Липецької школи виконують різноманітні види робіт. Вони виконують і списування, і диктанти, і орфографічні задачі. Вони на письмі викладають зміст прочитаного, пишуть перекази, пишуть як складені колективно оповідання, так і невеликі свої власні.

Учні III і IV класів навчаються добре читати, добре висловлюватися і добре писати.

Наводимо деякі зразки таких письмових робіт учнів III і IV класів.

Коллективні оповідання учнів III класу.

Катя і Маня.

Катя і Маня були сестри. Одного разу Катя і Маня задумали піти по гриби в ліс. Дівчаткам треба було перейти через річку. З них старшою була Катя. Катя скинула чулочки, взяла Маню на спину і перейшла через річку.

Потім дівчата пішли в ліс. Катя і Маня назбирали повні кошики грибів.

Дівчата поверталися додому радісні й веселі.

(Робота виконана 28/XI 1936 року.)

Володя і Оля.

Було літо. Володя і Оля надумали піти в ліс за квітами. Діти пішли по зеленій траві і раптом зупинилися, вони побачили їжака. Оля хотіла взяти його руками, але він був колючий. Володя зняв з голови картуза, а Оля паличкою горнула їжака в картуз. Діти вирішили покинути їжака в квітах, бо він у картуз не влазив.

Пішли діти додому, а їжак залишився серед квітів.

(Виконано 12/XII 1936 року.)

З оповідань за малюнком у III класі.

Білка.

В густому лісі в дуплі старого дуба жила білка і двоє біленьят. Біленьята маленькі, очі в них блискучі.

Два товариші пішли в ліс назбирати грибів і нарвати квітів. Хлопці побачили в дуплі білку. Коля і Ваня підійшли до дупла. Білка в той час вистригнула з дупла, а біленьята залишилися. Біленьята виглядали з дупла. Хлопці взяли біленьят, роздивилися і поклали знову назад.

Назбирали Коля і Ваня грибів і пішли додому.

Там вони розповідали товаришам про зустріч свою з білкою.

(Настя Пархоменко, учениця III класу.)

Самостійні письмові твори учнів III класу.

Перший день зими.

Недовго довелося ждати зими. Одного разу встав я рано, збираюся, щоб іти до школи. Вмився й вийшов надвір. Скрізь все було вкрите білим першим молоденьким снігом. Я взяв віничок, щоб відмести сніг від хати. Відмів і пішов до школи. Ідучи до школи, я спостерігав надзвичайну красу. Сніг виблискував на сонці, на деревах начебто вату порозвішувано, начебто

ялилки, святково прикрашені, стоять. Всі луки, як білим покривалом, вкриті. Прийшов до школи, в школі було дуже весело. Радісно зустріли ми перший сніг.

(Олійник Дмитро, учень III класу.)

Розочка.

Весною родилася маленька козочка. І я назвала козочку Розочка. Вона мені дуже сподобалася. Така малесенька кізка. Потім Розочка піросла. Я брала Розочку і йшла в садок. Уже зацвіли проліски, ряска та інші весняні квіти. Дерева розпустили свої лапаті листочки. Пекучі сонячні промені досягають до землі і цілують мене; як глянеш, так неначебто кучерява трава здається блискучими коврами, а квіти — неначебто візерунки по ковру зелені, сині та червоні.

Минуло літо та осінь і настала зима. Надворі віє вітер і здіймає завірюху.

І одного разу зимою в сонячний день Розочку вивели з сарая і повели на базар. Я встала рано, щоб попрощатися з Розочкою, і проводжала її слізьми. Я з жалем дивилася, як Розочку продавали. Я плакала всю дорогу. Провела Розочку до половини дороги, а потім попрощалася і пішла додому.

Надворі вечір. Я лягла спати, і сниться мені, що я знову з Розочкою, ходжу з нею по садку, по зеленій траві.

Потім я встала рано. Пригадала, що козочки Розочки немає, і знов почала плакати. Бабуся сказала: „Годі тобі плакати, вмивайся та йди до школи“. Пішла я до школи. Я і тепер не забуду Розочки козочки.

(Бондаренко Валя, учениця III класу.)

Курочка Одарочка.

Я дуже люблю свійських птахів, а особливо доглядати їх. В мене була своя курочка, звати було її Одарочка. Звикла вона до мене, а я до неї. А одного разу моя курочка захворіла. Я тяжко сприйняла цю звістку. Мені так було жалко, що я аж плакала. Мама мені що не говорила, а я плачу. Я ходжу та говорю їй:

— Одужай, Одарочко, бо я гірко плачу.

Одужала Одарочка, я раденька стала.

Живи, живи, Одарочко, я буду раденька, знесеш мені яечко біленьке, я його з'їм. Видужала моя курочка Одарочка.

(Кльована Ольга, учениця III класу.)

Літо.

Літо веселе і тепле,
Як ряска, цвіте.
Жито поспіває
Й колос наливає.

Перепел над житом
В'ється, в'ється,
Крильцями постукує,
Радіє і сміється.
А маленький вітерець
Жита спілі колихає,
Як пісеньку співає
І до землі пригинає.
За гори колгоспники виїжджають,
І комбайн везуть,
До житів наближаються,
Зерно спіле державі здадуть.

(Іван Чепіль, учень III класу.)

З письмових робіт IV класу.

Пожежна собака.

В місті загорівся будинок. На пожежу приїхали пожежники з собаками. До пожежників підбігла жінка, вона плакала і говорила, що в неї у будинку залишилась дворічна дівчинка. Пожежники послали в будинок собаку Боба. Боб побіг по сходах і швидко зник у диму. Через хвилину Боб вернувся з дівчиною в зубах. Мати була дуже рада і кинулася цілувати свою доньку. Пожежники лащили Боба, дивились, чи він не обгорів, але Боб не давав, щоб його оглядали, він рвався в будинок. Пожежники подумали, що в будинку є щось живе, і пустили його. Боб зник у диму. Коли він повернувся, то ніс щось в зубах, люди роздивившись, почали сміятись — Боб ніс в зубах велику ляльку.

(Переказ виконано 1/X 1936 року.)

Моя любима кішечка.

Одного осіннього дня я прийшла з школи. В хаті було тепло. Я роздяглася, повісила свій портфель з книжками і сіла обідати. Гарно пообідавши, я встала, прибрала з столу і почала вчити вірш. Коли я вчила вірш, я помітила, що папа раз-у-раз заглядає за шафу. Я запитала його: „Що там таке?“ Він пояснив мені, що нам принесли кошенятко і воно забилося за шафу. Тоді я прив'язала до нитки кусочок м'яса і потягла по підлозі, кошенятко вискочило і побігло за кусочком м'яса. Я налила в блюдечко молока, і кошенятко почало його їсти. З того часу воно вже нікого не боялось. Я спала з ним, і воно цілий день лежало на моєму ліжку. Я його назвала Лена. Коли до мене приходять подруги і ми граємось у класи, кошенятко теж в цьому бере участь. Коли я приходжу з школи, Лена біжить до мене, третється об мої коліна і вдоволено мурликає. Тепер кошеня вже виросло, посмілішало і гарно ловить мишей.

(Вільний твір, виконала 26/II 1937 року уч. Рудяга Д.)

Урок каліграфії в II класі.

У школі заведено твердий порядок: на класній дошці, в зошитах учнів учитель завжди повинен писати каліграфічно.

На уроці каліграфії.

Орфографічна грамотність учнів молодших класів.

Увага до читання, до письма природно сприяла тому, що учні цих класів в основному пишуть задовільно.

9/IV 1937 року учням IV класу був запропонований контрольний диктант, який охоплював найважливіші граматично-орфографічні правила, вивчені учнями в II—IV класах. Текст диктанту складався з 80 слів. Наводимо його цілком.

У житі.

Як я був ще маленьким, я дуже любив вузькі стежки в житі. Проходиш, бувало, такою стежкою, а жито вище твоєї голови. Синенькі волошки в ньому так і валять до себе. Зірвеш одну, другу, третю. Ляжеш на спину й дивишся на біленькі хмарки. Під тінню колосків прохолода. Раптом крикне ледве не над самим вухом тобі перепел. Подивишся в той бік, звідки донісся звук, а чутливий птах уже встиг помітити непроханого гостя й пурхнув. Голос його вже чути за кілька десятків кроків.

Цей диктант давав можливість перевірити засвоєння учнями правописних особливостей іменників, прикметників, дієслів; у ньому чимало ситуацій з ненаголошеними *e* — *и*, із знаком м'якшення.

Писали диктант 42 учні; ось результати:

без помилок —	24	учні
з 1 помилкою —	7	учнів
з 2 помилками —	5	»
з 3	5	»
з 4	0	»
з 5	0	»
з 6	1	учень.

Наслідки треба визнати, безперечно, добрими. Всі 42 учні зробили 38 помилок, а саме: 1) пропусків літер — 9, 2) слово „донісся“ написали через *шся* — 9 учнів, 3) відокремлювали префікс і писали прийменник разом з іменником — 2 учні (5 помилок), 4) плутали глухі і дзвінкі приголосні (стежки, волошки) — 3 учні (5 помилок), 5) помилилися у слові „самим“, написавши в закінченні *ем*, — 3 учні, 6) написав слово „вище“ через „вижче“ за аналогією, очевидно, з словом „нижче“ — 1 учень.

На іспитах всі учні з української мови дістали такі перевідні оцінки: відмінно — 7, добре — 15, посередньо — 21.

У III класі з 45 учнів пишуть на „відмінно“ — 8 учнів, „добре“ — 21, „посередньо“ — 13, „погано“ — 1.

З 44 учнів II класу не опанував програмного правописного матеріалу 1 учень. На „відмінно“ пишуть тут 11 учнів, на „добре“ — 15 учнів.

Вправи з граматики і орфографії застосовуються різноманітні: списування з дошки (I—II кл.), з книжки (I—III кл.), пояснювальний диктант (II—IV кл.), орфографічні задачі (II—IV кл.), граматичний розбір (III—IV кл.).

Правильне чергування різноманітних видів вправ, поєднання усних вправ з письмовими забезпечує уважне ставлення учнів до роботи, міцне закріплення вивченого, уміння самостійно використовувати вивчене.

Заглянемо в зошит учня IV класу. Там ми побачимо перехід від одних видів роботи до інших.

2/II 1937 року — попереджуючий диктант.

4/II 1937 року — письмовий граматичний розбір (виділення підмета і присудка).

6/II 1937 року — попереджуючий диктант.

8/II 1937 року — граматичний розбір речення (теж виділення головних членів речення).

9/II 1937 року — творчий диктант (учні самостійно перетворювали подані непоширені речення в поширені).

11/II 1937 року — списування і відзначення розділовими знаками (оклику, питання, крапкою) типу речення.

12/II 1937 року — письмовий переказ оповідання „Покинуте гніздо“.

13/II 1937 року — контрольний диктант.

Ми розглянули письмові роботи учнів IV класу за 12 днів. Вони свідчать, що педагог організує свою роботу, старанно вибираючи матеріал для своїх уроків, прагне зробити їх ціка-

Спишіть ві виділені слова.

Прочитайте і вислухайте, як читасямо виділені слова.

Школа нам дає знання. Я добре виконав своє завдання. Ми будемо нове життя. У нас скринь є скриньки на сніття. У школі робітник здобуває вушля. Добре

25 березня.

Диктант.

Катя держить kota. Я давно знаю цього хлопчика. Ми не бачили синього моря. Дити люті на грашки воуу. Видимно.

Сторінка зошита учня II класу з української мови.

вими для учнів. Ясно, що педагог практикує вправи з метою навчання; контрольний диктант застосовується для перевірки наслідків зробленого за певний відрізок часу. „Добре навчи, а тоді перевірай“ — таким правилом керуються тут вчителі, добре засвоївши цю перевірену багатющим досвідом пораду Петра Васильовича.

Контрольні диктанти даються в школі 2—3 рази на місяць, залежно від обсягу проробленого матеріалу.

Всі письмові роботи — і класні і домашні — обов'язково перевіряються і оцінюються вчителями. Є. М. Шебатинська і Н. І. Чернявська свої оцінки роблять чітким каліграфічним почерком, подаючи цим зразок для такого ж письма своїх учнів.

Випадків, щоб якийсь учень не виконав домашнього завдання, майже не буває.

У школі твердо додержуються правила: кожне домашнє завдання повинно бути добре з'ясоване, частина його має бути виконана в класі, щоб кожний учень зрозумів, що саме і як він повинен зробити.

Урок з української мови в IV класі.

Для успішності навчальної роботи це має першорядне значення. Нам довелося спостерігати немало уроків з граматики й орфографії в молодших і старших класах середніх шкіл. Однією з найбільш поширених хиб в організації цих уроків є те, що вчителі недооцінюють моменти з'ясування навчального матеріалу учнем. Вони пояснюють мало, якимось ніби мимохідь. Вправи становлять основний зміст уроків, а з'ясувальна частина уроку залишається в тіні.

У школі ім. П. В. Щепкіна надають дуже серйозного значення цій справі. Учитель сам викладає новий граматично-орфографічний матеріал, дбає про те, щоб учні добре зрозуміли його і запам'ятали.

Якщо в процесі виконання вправ виявиться недостатнє засвоєння матеріалу учнями, педагог знову подає потрібні пояснення.

Коли на уроці учні виконують вправи для кращого засвоєння правил, з'ясованих на попередніх уроках, то тут учитель раз-у-раз сам коротко нагадує відповідні правила, не обмежуючись повторенням їх силами самих учнів.

Ми зафіксували урок граматики української мови в III класі, завданням якого було: закріпити вміння відрізнити часові форми дієслова.

Хід урока.

Педагог нагадує, що дієслово має час теперішній, минулий і майбутній. Сам називає деякі дієслова в різних часових формах, а учні визначають ці форми. Після цього педагог знову повторює, що існують три часові форми.

Далі він говорить, що проказуватиме теперішній час дієслів, а завдання учнів — написати від них у зошитах минулий і майбутній час.

Форми дієслова *допомагаю* утворюються усно. Педагог записує їх на дошці, подавши цим зразок, як треба виконувати вправи в зошитах.

До проказуваних педагогом форм *іду, гукаю, одягаю, відкриваю* і т. д. учні мовчки придумують минулий і майбутній час: викликані учні називають їх, і після цього всі три форми записуються в зошитах.

Педагог знову нагадує, що теперішньому часові відповідає питання *що роблю?*, минулому — *що робив?*, майбутньому — *що буду робити?*

Протягом деякого часу учні самі придумують дієслова в теперішньому часі і утворюють інші часові форми. Далі педагог називає дієслова в минулому часі, а учні придумують теперішній і майбутній час.

Завершується урок тим, що учні відповідають на запитання:

- 1) Який час мають дієслова?
- 2) На яке запитання відповідає кожний час?

Після відповідей учнів педагог ще раз каже: „Запам'ятайте добре, що дієслова мають теперішній, минулий і майбутній час“.

Російська мова.

„І ми, розуміється, стоїмо за те, щоб кожний житель Росії мав можливість навчитися великої російської мови“¹ — писав В. І. Ленін у 1914 р.

Вороги народу, буржуазні націоналісти всіма засобами намагалися зіврвати справу успішного викладання російської мови в школах УРСР.

У Липецькій школі вивчення учнями російської мови на практиці і в теорії становить важливий предмет уваги вчителів. Про це особливо турбується П. В. Щепкін.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. XVII, вид. 3, стор. 163.

Уроки російської мови відбуваються російською ж мовою. Керівники III і IV класів стараються читати російською мовою якнайчіткіше, щоб учні запам'ятали і значення слів і їх вимову.

Учні привчають відповідати на запитання, знаходити в прочитаних абзацах речення, які стисло виявляють їх зміст.

У IV класі учні самостійно, без запитань, учаться переказувати невеличкі уривки з прочитаного.

Зважаючи на те, що вивчення мови проходить успішно тоді, коли зростає словарний запас, керівники III і IV класів добираються того, щоб учні не забували слів, які зустрічаються в читаному матеріалі. Прочитані раніше оповідання і статті через деякий час читаються знову, і учні знову проказують їх зміст. Усе це допомагає твердому засвоєнню слів.

Цілком правильно роблять учителі, широко застосовуючи вивчення учнями віршів російських поетів напам'ять. Ці вірші учні декламують, а пізніше повторюють їх, щоб не забувалися.

З потрібною старанністю організується і навчання граматики та орфографії російської мови. Найбільше практикується списування. Але щоб воно давало більше для засвоєння російської мови, списуваний текст спочатку голосно читається і з'ясовується його зміст. Учні списують тексти, подані в підручнику з граматики, і тексти з прочитаних на уроках оповідань та статей.

В кінці 3-го і на 4-му роках навчання учням дають іноді завдання написати напам'ять вивчений вірш (невеликого розміру).

Російська мова викладається на основі використання спільностей в російській і українській мовах. Це заохочує учнів до вивчення російської мови і дає найміцнішу опору для опанування її на практиці.

Урок у IV класі.

Тема урока „Имя числительное“ (знак м'якшення в російських числівниках).

Свій урок педагог Є. М. Шебатинська веде так:

1. Вона почала з повторення вже відомих частин мови (существительное, прилагательное, глагол, местоимение); учні називали слова, які належать до цих граматичних категорій.

2. „Сегодня,— каже педагог,— мы будем изучать новую часть речи — числительное. В украинском языке — „числівник“, вы это хорошо знаете. Вы их сами можете назвать“. Викликається кілька учнів, які називають числівники російською мовою.

Цим обмежується завдання граматичного порядку — навчити виділяти категорію.

3. „Числительное найти легко,— продовжує Єфросинія Митрофанівна.— Надо научиться их правильно писать“.

Далі вона з'ясовує учням, що в одних числівниках знак м'якшення пишеться в кінці, а в інших у середині. На дошці вона пише:

в конце

5 — 30

.

в середине

50 — 80

500 — 900

Учні проказують числівники із знаком м'якшення в кінці, а потім із знаком м'якшення в середині.

Кілька числівників педагог пише на дошці. Потім так само на дошці пишуть учні. Кілька учнів на запитання педагога встановлюють, як треба написати окремі числівники (усно): восьмьсот, п'ятнадцять та ін.

2/й - 26 год

Списування із книги

Весенние воды (Ф. Тютчев)

Еще в полях белет снег,
а воды уже весной шумят,
белут и бужат сонный бред,
белут и блещут и гласят
Они гласят во все концы
„Весна идет, весна идет,
мы молодой весны гоним,
она нас выслала вперед“
Весна идет, весна идет,
И тихие, тихие, майские дни
румяные, светлые хороши
тапчутся весело за ней. *В. Тютчев*

Робота учениці III класу.

4. Зробивши висновок, що учні засвоїли правописне правило про вживання знака м'якшення в числівниках, Єфросинія Митрофанівна переходить до трактування вправ. Виконується вправа № 73 з підручника Феоктістова.

Текст її голосно зачитується, але орфографічно не з'ясується, і справді, після попередньої роботи це зайве.

Під час роботи учнів педагог ходить між партами і перевіряє, як хто пише. Переважна більшість учнів писала без помилок. Помилки робили поодинокі учні.

Щоб учні краще засвоїли правопис російських слів, учителі і при читанні не забувають інтересів орфографії: вони звертають увагу учнів на те, як написати ті або інші слова чи граматичні форми.

Усе це дає можливість з успіхом працювати і над вивченням російської мови.

Подаємо окремі зразки письма учнів російською мовою:

9/III - 1936 год

Контрольный диктант

После зрени

После дождя становится мелко. Туча наливает раз-
деляется на волнистые облака. Своим сероватым краем
края чуть виден клочок ясной лазури. Основа ро-
ща не шлепнется и медленно ронзает со своим об-
мытым ветвей светлые капли дождя на сухие
пришпандные листья. Через минуту робкий луч сол-
ца уже блещит в лужах дорог со всех сторон
вытекает с веселой песней и быстро падают жем-
чужные жаворинки. В мокрых кустах слышно хлопотами
все движение маленьких птичек. Я рву мокрые
ветки, премохну и бью себя ими по лицу. Отлично

Робота тієї самої учениці (див. стор. 51) в IV класі.

Ми навели зразки робіт тої самої учениці, виконаних нею в III класі 9/IV 1936 р. і в IV класі 2/XII 1936 року.

Перша робота (див. стор. 51) — списування, друга — контрольний диктант.

3/XII - 1936 года

Диктант

Собирали мы в лесу грибы. Папа
кричит: Вера, Лена! Эй, ко мне скорей!
Эй! — отвечает ей эхо. Экадра выш-
ла в море. Мой брат поэт. Мы жи-
вём в патристическом доме. Отлично

Контрольна робота учениці III класу.

Досить складний своїм орфографічним матеріалом текст учениця написала на „відмінно“. Тут і дієслівні орфограми (3 особа

і неозначена форма), і закінчення прикметників, ненаголошені в коренях слів, і інші. Все написано правильно.

А ось робота іншої учениці, яка вчилася в III класі в 1936/37 навчальному році (див. стор. 52 — Диктант).

Навчання арифметики.

Зошити для арифметики теж дуже чисті, з старанно виконаними вправами.

У навчанні арифметики великого значення надається розв'язуванню задач. Учні багато працюють над задачами в усіх класах. Від учнів вимагають, щоб вони цілком з'ясували, про що треба довідатися і яким способом це можна зробити.

Задачі розв'язуються усно й на письмі. У зошитах дається повний хід процесу розв'язання.

Ось як розв'язував задачу учень III класу:

12/III = 37 р.

Задача.

I день	= 25 км.	Але відстання
II день	= 5 км.	між містами?
III день	= 32 км.	

1. Яку частинку шляху пройдено за 2 дні?

$$\frac{12}{25} + \frac{2}{5} = \frac{12}{25} + \frac{10}{25} = \frac{22}{25}$$

2. Яку частинку шляху пройдено за 3 дні?

$$\frac{25}{25} - \frac{22}{25} = \frac{3}{25}$$

3. Але відстання між містами?

$$1) \frac{32}{3} = 10\frac{2}{3} \text{ км.} \quad 2) 10\frac{2}{3} \cdot 25 = 250\frac{50}{3} = 251\frac{2}{3}$$

Тут умову задачі і запитання до окремих дій учень пише скорочено.

А ось сторінка з зошита для арифметики однієї учениці (див. стор. 54). Тут скорочень майже немає. Письмовий текст мало-

не цілком тотожний з відповідним текстом усного розв'язування задач.

На уроках арифметики учні привчаються зв'язно аналізувати питання. У Липецькій школі ім. П. В. Щепкіна не задовольняються дуже стислим формулюванням дій.

Лішня задача № 191

Два куска сукна по 42 м. Метр перш сукна 72 крб і другого на 24 крб менше. Скільки стаяли обидва рази?

1) Скільки коштував перший кусок сукна?

$$\begin{array}{r} \text{Для цього треба:} \\ 72 \\ \cdot 42 \\ \hline 144 \\ 288 \\ \hline 3024 \text{ крб} \end{array}$$

2) Скільки коштував м. сукна другого куска?

$$\text{Для цього треба: } 72 - 24 = 48 \text{ крб}$$

3) Скільки коштував м. другого куска?

$$\begin{array}{r} \text{Для цього треба:} \\ 48 \\ \times 42 \\ \hline 96 \\ 192 \\ \hline 2016 \text{ крб} \end{array}$$

4) Скільки стаяли обидва куски разом?

$$\begin{array}{r} \text{Для цього треба:} \\ 3024 \\ 2016 \\ \hline 5040 \text{ крб} \end{array}$$

Учень повинен розповісти про все докладно, з'ясувати: що відомо, що невідомо і т. д.

Наполегливість у вимогах, у досягненні мети приводить до добрих наслідків.

Ми записали урок арифметики в IV класі.

Текст задачі: „Колгосп посадив картоплю на 15 га по 1200 кг на кожному га. Урожай картоплі був сам-11. Колгосп про-

дав $\frac{1}{4}$ частину всього врожаю. Скільки залишилось картоплі в колгоспі?"

Учитель запитує учнів:

1. Скільки га було засаджено картоплею?
2. Скільки картоплі висаджували на кожен га?
3. Який урожай картоплі одержали?
4. Скільки картоплі продали?
5. Що питається в задачі?

Повторимо умову задачі.

Учитель: Як будемо розв'язувати цю задачу?

Учень: Щоб відповісти на головне питання задачі — скільки картоплі залишилось в колгоспі? — треба знати, який урожай картоплі одержали і скільки продали картоплі, а щоб знати, скільки одержали картоплі від урожаю, треба знати, скільки картоплі висадили.

З цього нам зрозуміло, що цю задачу можна розв'язати такими питаннями:

1. Ск. кг картоплі колгосп висадив на 15 га?
2. Ск. кг картоплі зібрали від урожаю?
3. Ск. кг картоплі колгосп продав?
4. Ск. кг картоплі залишилось у колгоспі?

Починаємо розв'язувати задачу з першого питання.

1. Ск. кг картоплі посадив колгосп?

Якщо на кожному га висаджували по 1200 кг картоплі, то на 15 га висадять у 15 раз більше, а для цього треба 1200 помножити на 15.

Учитель: Що ми цим узнали?

Учень: Ми узнали, що на 15 га колгосп висадив 18 000 кг картоплі.

Учитель: Для чого нам потрібно знати, скільки картоплі висадив колгосп?

Учень: Це нам потрібно знати для того, щоб знати, скільки кг картоплі одержав колгосп від урожаю.

Учитель: Значить, яке друге питання?

Учень: Другим питанням ми узнаємо, скільки кг картоплі колгосп одержав від урожаю. Якщо посіяв колгосп 18 000 кг картоплі, а урожай одержали сам-11, тобто в 11 раз більше, то для цього треба $18\,000 \times 11$.

Учитель: Для чого потрібно було знати, який урожай картоплі одержав колгосп?

Учень: Який урожай картоплі одержав колгосп нам потрібно знати для того, щоб вирахувати, скільки кг картоплі колгосп продав.

Учитель: Як це ми можемо знати?

Учень: Якщо зібрали врожай 198 000 кг картоплі, а продали $\frac{1}{4}$ частину, то для цього треба 198 000 кг поділити на 4.

Учитель: Що ми цим узнали?

Учень: Ми узнали, скільки картоплі продав колгосп.

Учитель: Для чого нам потрібно це знати?

Учень: Скільки картоплі продав колгосп нам потрібно знати для того, щоб розв'язати головне питання задачі, тобто скільки кг картоплі залишилось у колгоспі.

Учитель: Як це питання розв'язати?

Учень: Якщо ми вже знаємо, що всієї картоплі зібрано 198 000 кг, а продали 49 500 кг, то для цього треба від 198 000 відняти 49 500.

Учитель: Що ми тепер можемо сказати?

Учень: Тепер ми можемо відповісти на головне питання задачі, що в колгоспі залишилось 148 500 кг картоплі, а коли ми цю кількість кг переведемо в тонни, поділивши 148 500 кг на 1000 кг, то одержимо 148 тонн 500 кг. Цим ми й розв'язали задачу в цілому.

Учитель: Перейдемо до завдання додому. Достаньте задачник. Відкрийте на сторінці 41, знайдіть задачу № 374. Давайте прочитаємо її. Яке головне питання в цій задачі?

Учень (читає): Скільки зерна заробив кожний з них?

Учитель: Що потрібно знати, щоб відповісти на це питання?

Учень: Це ми узнаємо тоді, коли буде відомо, скільки трудоднів окремо заробив кожний з них.

Учитель: Розв'яжіть цю задачу і дайте короткі пояснення того, як ви її розв'язали. Крім цього розв'яжіть ще такі приклади:

$$\begin{aligned}(1,023 + 7) - (1 - 0,723) &= \\ (5,2 - 3,4) + (2,73 - 1,03) &= \\ 17,2 + 3,18 - 2,7 + 3,12 &= \end{aligned}$$

На уроці арифметики в III класі.

Уроки арифметики проходять жваво. Учні досить швидко виконують арифметичні операції. А це тому, що серед методів навчання арифметики усна лічба, усні вправи посідають велике місце.

Наслідки навчальної роботи за 1936/37 рік по I—IV класах.

Найгірші наслідки в першому класі. Керівниця цього класу недостатньо володіє педагогічною технікою, до того ж вона деякий час хворіла. В I класі залишилося на другий рік чотири учні.

У II і III класах залишилося на другий рік по одному учневі, а в IV всі учні перейшли в V клас.

I клас—це справді слабке місце в школі.

Тепер керівництво I класом на 1937/38 рік доручено Є. М. Шибатинській, яка в 1936/37 навчальному році вела IV клас.

Якість засвоєння учнями програмного матеріалу до певної міри може характеризувати зведена таблиця загальної успішності учнів окремих класів. З усіх дисциплін за рік учням виставлено такі оцінки (у процентах).

Оцінки	I клас	II клас	III клас	IV клас
Відмінно	28,6	20,5	27,5	18,4
Добре	34,7	36	49,7	42,7
Посередньо	32,6	42,1	22,2	38,9
Погано	4,1	1,4	0,6	—
Дуже погано	—	—	—	—

Як бачимо, домінують разом узяті оцінки „відмінно“ і „добре“. Правда, як і по всіх інших школах, так і тут, оцінки з малювання, співів і фізкультури впливають на підвищення загального процента учнів з кращими показниками навчання.

Якщо розглянемо диференційовано успішність учнів з основних дисциплін, то матимемо таку картину по III і IV класах (теж у процентах).

Оцінки	Укр. мова		Рос. мова		Арифмет.		Природ.		Географ.	
	III	IV	III	IV	III	IV	III	IV	III	IV
Відмінно	17,8	7	15,5	7	24,4	12	31,1	15	31,1	12
Добре	51,1	50	46,7	35	40,0	35	55,5	42	57,8	45
Посередньо	28,9	43	35,6	58	35,6	53	13,4	43	11,1	43
Погано	2,2	—	2,2	—	—	—	—	—	—	—
Дуже погано	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

У III класі більшість учнів має „відмінно“ і „добре“.

У IV класі трохи менше цих категорій оцінок з російської мови і арифметики.

Але в основному рівень успішності залишається досить високим.

V—VII КЛАСИ.

Українська мова.

Рівень грамотності в школі помітно зростає. Про це свідчать іспитові роботи учнів старших класів. У V класі за II чверть оцінку „погано“ мали 10 учнів, а під час іспитів „погано“ дістали вже тільки 3 учні. Очевидно, протягом року була звернута увага на відсталих, і в результаті вжитих заходів грамотність їх підвищилась.

Аналогічне явище констатуємо і в VI та VII класах. В VI класі в першій чверті навчального року було 6 учнів, які мали з української мови оцінку „погано“. На іспитах таку оцінку дістали тільки 2 учні.

У VII класі на „погано“ виконав іспитову роботу тільки 1 учень з 31.

Темпи зростання грамотності рівномірні для всіх класів і хіба тільки трохи інтенсивніші в V класі: тут 15 учнів написали іспитовий диктант без помилок („відмінно“) і 10 учнів дістали оцінку „добре“. Отже, 25 учнів з 41 виявили високу успішність з граматики і орфографії.

Пишуть досить чисто. Традиція щепкінської виучки зберігає свою силу для всіх класів. Учні VII класу пишуть усталеним почерком дорослих, але письмом їх виразне, чітке.

Педагог оцінює письмові роботи учнів правильно. „Відмінними“ вважаються тільки такі роботи, в яких зовсім немає помилок.

Подивимось, коли педагог ставить оцінку „добре“. Розглянемо, наприклад, іспитовий диктант учениці VII класу Серікової Д. У її роботі, кваліфікованій оцінкою „добре“, знаходимо такі помилки: написано: рифу—замість рихву і поставлено кому між двома означеннями („тоненьким, жалібним голосом“). Виставлена оцінка навряд чи може викликати заперечення: слово рихва рідко вживане, учениця знає, що в словах іноземного походження треба писати літеру *ф* (а не *хв*), і тому вона напи-

сала не так, як треба; кома після прикметника „тоненький“ може мати інтонаційне пояснення.

Розглянемо роботу учня VII класу Івана Нечитайла, визнану „посередньою“. Нечитайло теж помилився у слові рихва (написав ф). Крім того, він слово „райпартком“ написав з великої літери. І головне — не поставив однієї крапки перед новим реченням. Розуміється, визнати Нечитайла неграмотним не можна; оцінка „посередньо“ відповідає виявленому ним рівневі успішності.

Позитивним є те, що викладач української мови (Н. І. Ракова) вимагає від учнів доброго знання змісту вивчених художніх творів. На уроках літератури вона багато часу приділяє перевірці того, як учні знають сюжет творів. Це дало відповідні наслідки. Іспитові письмові роботи (виклад) доводять, що учні добре запам'ятали прочитані твори. Вони не плутають дійових осіб, не забувають деталей, не перекручують їх.

Для зразка наводимо текст деяких письмових робіт учнів VII класу.

Робота учня Губи Петра.

Повернення Давида з Червоної Армії.

(З твору А. Головка „Бур'яні“.)

За кілька перегонів до станції Ганівка в вагон, у якому їхав Давид, ввалилася юрба дівчат. Певно з буряків, бо на станції понавалювали їх кучугури і ще підвозили й скидали. Давид дав місце біля себе і на сусідній лавці дівчатам. Як виявилось, ці дівчата були з сусіднього до Обухівки села. Давид завів розмову з цими дівчатами і дізнався, що з їхнього села вкрали семеро коней. Украли між ними і коня батька Давидового. Коли Давид вийшов з вагона, йому не вірилось, що ось він, Давид, демобілізований червоноармієць, який учора стояв за квитком у Ташкенті, а тепер іде по степу, до свого рідного села. Його вразило свіже повітря степу, і він жадібно дихав на повні груди. Кругом, де-не-де, орали землю, і він біля одного з орачів зупинився відпочити. Орач попросив у Давида закурити, й сам Давид закурив. Давид почав розмовляти з ним, а орач розповів про своє життя. Він був наймитом одного хутірського куркуля, а звали його Ільком. Відпочивши, Давид узяв речову сумку на плечі, дав Ількові закурити і пішов до Обухівки. І довго ще він чув, як Ілько свистів так, як чайка кигикає.

Давид надходив до хутора. Понад ставом верби росли, опускавши свої коси в воду. На бувшій економії він побачив димок, який вилітав з кузні. Протопаною стежкою, яка в'ється між бур'янами, як гадюка, Давид підійшов до кузні. Давид зразу узнав у ковалеві дядька Петра. Поздоровкався. Дядько розпитував про Давидове життя. Про своє життя вони мовчали, мов поживеш — узнаєш. Та Давид і сам знав, що то означає слово „Матюха“.

Після кузні свіже повітря вразило Давида. Давид пішов по розваленій економії. І розглядаючи, міркував, що он там на річці гребля буде, а в будинку турбіна реве і пішли стовпи на Щербанівку, Обухівку й по інших селах.

Вже смеркалось, як Давид ухотив у село. Де-не-де по хатах уже світилося.

Жінка з дівчинкою мішок повезли з млина. Повз церкву, як проходив, неприємно вразило Давида: пахло свіжою фарбою. „А у школі вікна повибивані“ — подумав. Так воно і було. Стояла вона на розі, зяючи повибиваними вікнами, лише двоє тьмяно виблискували проти заходячого сонця.

Зайшов у провулок до свого подвір'я. Став на переказ, побачив своє подвір'я: двір виструганий під тік, похилений сарай. Давид взявся за заvertку й відкрив двері, а вони з таким шумом — рип. У хаті батько ще гуркнув лядою, мати сиділа за прядкою, і всі так і занімили, поглядами припали до солдата в сірій ши-

нелі з шапкою гострою. Мати встала і, вдивляючись в обличчя, підійшла до нього. Давид поцілував матір, поздоровкався з батьком.

(Оцінка „відмінно“.)

Робота Губи Марії.

Повернення Давида з Червоної Армії.

(З твору А. Головка „Бур'ян“.)

Твір „Бур'ян“ Головка написав 1927 року. Головний герой твору є Давид Мотузка. Давид Мотузка — син селянина-бідняка. З молодих років він працював у пана в наймах, в економії і в кузні. В час громадянської війни він був на фронтах, в партизанах. Після громадянської війни він деякий час був в Червоній Армії, а потім повертається в рідне село Обухівку.

Була осінь, коли повертався Мотузка в своє село. На якійсь станції у вагон ввалилася купка дівчат, видно з буряків, бо на станції стояли вози з буряками. У кожній в руках стиснутий квиток. Давид дав місце дівчатам. Від дівчат же він дізнався, що в їхньому селі бандити украли семеро коней, і що в їх теж

украли коня. Давид похмурився і так сидів, аж поки не доїхали до станції Вербівки. На цій станції дівчата встали, а Давид поїхав далі.

Від станції Ганівка до Обухівки двадцять п'ять верст. Тут Давид вийшов з вагона і пішов далі пішки. Ідучи додому, Давид пригадує свої юнацькі роки. Коли він працював в економії, то вмів добре складати пісні і співати їх. Пісні малого Давидка любив полонений австрієць Стах. Стах говорив багато такого, що Давид і не подумав би ніколи. Іде Давид степом і пригадує. Коли чує:

— Товаришу, дай закурити.

Давид аж кинувся. Підняв голову, а перед ним обірваний парубок з волами стоїть. Легко було взнати по обірваній одежі, що це наймит. Давид кинув мішок на землю, сів, дав закурити парубкові і сам закурив. Давид розпитував парубка про життя хуторян, а парубок Давида—про фронти. Давид сказав, що фронтів тепер немає. Парубок Давидові говорив про землю.

— У декого коней немає, а земля далеко, от землю і здають в оренду,— говорив він. Парубок попросив закурити ще. Давид дав йому і сам закурив. Порозмовлявши, вони розійшлися. Давид іде степом, а в вухах довго не стихає Ільків свист, мов кигання чайки.

У обід Давид прийшов на хутір. Прямо з греблі він зайшов у кузню. В кузні він пізнав дядька Петра, в якого він учився кувати. Порозмовлявши в кузні з ковалем та з присутніми людьми, Давид пішов.

Уже смеркало, коли він увійшов у рідне село. По хатках убогих, розвалених де-не-де блимало бліде світло. Як проходив повз церкву, то побачив, що церква пофарбована, а в школі повибивані вікна. Проходячи повз генеральшин будинок, побачив, що він був відремонтований і в йому хтось живе. Давид ніяк не міг збагнути, хто тут живе. Так перебираючи в голові обухівців, не зчувся, як і додому дійшов. У грудях у його аж похолонуло. В хаті блимало світло. Давид зайшов у хату. Всі, побачивши його, застигли за роботою. Потім мати підійшла до Давида. Узнала, що це її рідний син, і заплакала. Повечерявши, довгенько сиділи й розмовляли. Потім полягали спати.

(Оцінка „відмінно“.)

Робота учениці Мартиненко Люби.

Повернення Давида з Червоної Армії.

(З твору А. Головка „Бур'ян“.)

Уривок „Повернення Давида з Червоної Армії“ взятий з твору „Бур'ян“, який написав Головка 1927 року. Давид був син бідного селянина, який під час громадянської війни брав участь у партизанських загонах, а пізніше пішов на фронт Червоної Армії. Коли закінчилась громадянська війна, Давид Мотузка повертається з фронтів Червоної Армії в своє село Обухівку. Коли він їхав

поїздом, то він довідався від дівчат, які їхали з панської економії, про те, що в селах селяни живуть дуже погано, в керуючих органах засіли куркулі і куркульська банда викрала в бідних селян коней і в Давидового батька. Коли вони поїхали на другу станцію, то Давид попрощався з дівчатами і пішов шляхом у своє рідне село. Коли Давид ішов через поле, то він пригадував, коли був ще в партизанських отрядах, як він бився з ворогами і як ховався в житах.

Ішовши по дорозі, Давид зустрівся з орачем, то був наймит голови сільради куркуля Матюхи. Від цього наймита, якого звали Ільком, Давид довідується, що бандит Кушніренко, який сидить у допрі, пише листа куркулям за його визволення, бо він викаже всю банду (куркулів), що покрали коней. Закінчивши розмову з Ільком, Давид пішов далі, згадуючи свої молоді роки на ланах, коли був наймитом. Давид був веселий, бадьорий, дуже добре співав. Він сам добре складав народні пісні, які розлагалися по полю.

Уже смеркало, коли Давид підходив до села. Де-не-де по хатах світили світло. По дорозі він почув дмухання ковальського міха і тріскотню щепок. Давид зайшов у кузню, привітався, там був його дядько Петро і його помічники. Давид розпитував про життя селян, про їх становище, а дядько питав Давида про фронт. Коли Давид вийшов із кузні і йшов по селу, то його вразило те, що церква була пофарбована, а в школі були побиті вікна. Далі він бачив на панській садибі збудований великий, світлий будинок, сарай під черепицею і рублену комору. Він вгадував, що хто міг тут поселитися на генеральшиному подвір'ї, може хто з куркулів, так не захотів би, і ніяк не вгадав Давид. Він не зчувся, як і додому дійшов. Коли він увійшов у двір, то він побачив ще недобитий стіжок жита. Коли він увійшов у хату, то він бачив всіх за своєю роботою: мати пряла, Петрик цівки сукав, Докійка клоччя в'язала, батько ляду прибивав. В хаті Давида ніхто не впізнав. Він скинув свою гостру шапку, повісив її на кілочок і сказав:

— Здрастуйте!

Мати до його: „Де бо ти, Давиде, взявся? Ми вже тебе й не дожидали, думали, що ти не вернешся!“ Давид до матері: „Та он, бачите, прийшов“. Поздоровавшись з родиною, Давид почав розповідати про фронт, розпитувати в батька про їхнє становище.

(Оцінка „добре“.)

Привертає увагу те, що орфографічних помилок у цих самостійних роботах мало. Набуті правильні знання учні виявляють не тільки в диктантах, а і в переказах і у власних творчих роботах. Це дуже важливо. Досить часто викладачі мови серйозно дебатують питання: „Скільки оцінок треба ставити за стилістичні роботи (перекази й твори)“. Деякі педагоги вважають ніби закономірним, що учні можуть стилістично виконати роботу „відмінно“ і „добре“, а орфографічно „погано“. Подібні явища,

коли вони подекуди й бувають, є результатом недосконалої методики викладання. Вони свідчать про розрив між навчанням граматики та орфографії і роботою над вивченням літературних творів, про односторонній погляд учнів (а іноді мабуть і педагогів) на роль правописних навичок і їх застосування.

У Липецькій школі ім. П. В. Щепкіна учні, які добре пишуть диктант, добре виконують стилістичні роботи.

Російська мова.

П. В. Щепкін завжди домагався, щоб учні його школи добре володіли російською мовою. Він умів добитися доброго знання російської мови від учнів і тоді, коли сам викладав у початковій школі. Він ставить своїм учителям вимогу, щоб вони культивували любов до російської мови, до читання творів російських письменників.

З наведених зразків можна бачити, що учні закінчують неповну середню школу з достатніми навичками з російської мови.

Робота Петра Губи.

„Арест матери“.

(Из повести М. Горького „Мать“.)

Матери дано было задание развезти отпечатанную на листовках речь ее сына Павла. Она вышла от Людмилы на улицу и пошла на вокзал. Был морозный день, и мать слушала, как молодод скрипит под ее ногами снег. На вокзал она пришла еще рано. Поезд, на котором ей нужно ехать, еще не был составлен. Когда она вошла в дом вокзала, она села возле дверей и рассматривала входящих людей. Но вот в дверь вошел молодой человек с небольшим желтым чемоданом. Он рассмотрел ожидавших и направился прямо к матери. Молодой человек спросил мать: „В Москву?“ — „Да. К Тане“. Он оставил ей чемодан, а сам вынул папиросу, закурил и направился к выходу. Мать любовно погладила холодную кожу чемодана, облокотилась на него и начала рассматривать людей. Потом она взяла чемодан в руки и направилась к выходу на перрон. Она столкнулась с одним молодым человеком. Он быстро отскочил. Матери этот человек показался подозрительным. Она поняла, что за ней следили. „Попалась“, — подумала она, но тут же успокоила себя. „А может быть еще нет“.

В это время сыщик подозвал к себе сторожа и начал что-то шептать, но сторож оглядывался и отступал. Тогда он подозвал другого и тоже начал ему шептать, показывая глазами на мать. Сторож кивнул головой, а шпион скоро исчез. Сторож подошел к матери и сказал ей, что она воровка. Тогда мать рывком открыла чемодан, выхватила пачку прокламаций и начала говорить людям, что она везет речь своего сына Павла. Кто-то потянул из ее руки листовки, тогда она взмахнула ими над головой и бросила в толпу. Она видела, что люди хватили их, засовывали за пазухи, в карманы. Она снова взяла из чемодана пачку, но там

встретила чью-то чужую руку. За толпой показались жандармы и сыщик. Они прорывались к матери, но люди окружили ее живым кольцом, умоляя ее бежать. Жандарм схватил ее за ворот и ударил о стену головой. Сыщик подбежал наперед и коротким взмахом руки ударил в лицо. Тогда мать крикнула: „Не зальют кровью разума“. Ее толкали в грудь, в шею, но она остатками голоса кричала: „Собирай, народ, свои силы во единую силу“. Но ничто не могло сломить ее воли и она крикнула еще: „Морями крови не угасят правды...“ Жандарм схватил ее за горло и стал душить. Ее посадили в тюрьму.

(Оцінка „хорошо“.)

Робота учениці Марії Губи.

„Арест матери“.

(Из повести М. Горького „Мать“.)

Роман „Мать“ Горький написал в 1906 году, за границей. Главными действующими лицами романа являются революционеры, вождем которых был Павел Власов, бывший сын рабочего. Мать Павла тоже была революционеркой. Она помогала им в революционной работе и тогда, когда Павел сидел в тюрьме. За свою жизнь Павел был арестован несколько раз. Был он арестован и в день первомайской демонстрации. Революционеров и Павла судили. На суде Павел Власов выступил с большой речью. Речь Павла достали революционеры, напечатали ее на листовки и хотели распространить. Обязанность эту взяла на себя мать.

Утром она вышла на улицу, попрощавшись с Людмилой и Сережкой, воспитанником Людмилы. Морозный воздух обдал ей лицо. Она оглянулась и пошла на станцию. Когда мать пришла на станцию и вошла в зал, пассажиров было еще мало. Она села на виду возле двери. Люди сюда входили и выходили.

Вот вошел какой-то молодой человек с желтым чемоданом в руках, оглянулся и пошел прямо к матери.

— В Москву? — тихо спросил он.

— Да. К Тане.

— Вот.

Он поставил чемодан и ушел. Мать пересела на другую лавку, ближе к выходу. Но вот в толпе людей она увидела знакомое лицо, которое следило за нею. Она поняла, что ее знают, что за ней следят. Шпион подозвал сторожа и начал что-то тихо говорить, указывая на нее глазами. Сторож медленно подошел к ней, а шпион быстро куда-то исчез. Подойдя к ней, сторож сказал на нее: „Воровка“. Мать обиделась и сказала, что она не воровка, что она везет речь своего сына. Она рванула чемодан, и он открылся. Люди окружили мать тесной толпой, а она брала листовки из чемодана и бросала в толпу. Жадные руки хватили листовки и прятали за пазухи. Мать, бросая листовки, старалась сказать им все, что она знала. Она говорила: „Собирай, народ, силы свои в единую силу“.

Сзади толпы показались жандармы. Они, расталкивая толпу, пробирались к матери. Мать старалась выбросить все листки. Вдруг жандарм схватил ее за руку и потащил. Другой жандарм подхватил за другую руку. Мать сказала что-то, и шпион ударил ее по лицу. Кровь залила ей лицо, но она не переставала говорить: „Морями крови не угасят правды“—крикнула она. Тут жандармы втащили ее в тюрьму. Она удержалась руками за ручку двери и сказала: „Не зальют кровью разума“. Жандарм схватил ее за горло и стал душить.

(Оцінка „хорошо“.)

А ось робота, виконана на „посередньо“.

Робота учениці Віри Бережної.

„Арест матери“.

(Из повести М. Горького „Мать“.)

В своем романе Горький показал первомайскую демонстрацию. После первомайской демонстрации были арестованы Павел и другие революционеры. Им был суд. На суде Павел говорил речь, эту речь было напечатано и мать везет ее в Москву. Она вышла утром. Под ее ногами скрипел мороз. Она оглянулась и увидела сзади себя, что шел какой-то молодой парень в коротком пальто с откоченным воротником, а сзади него шел какой-то солдат, потирая уши. Мать пошла быстро. На вокзал она пришла еще рано. Мать села на лавочке. Когда открылась дверь, то в зал зашел человек с желтым чемоданом и пошел к матери.

— В Москву?— спросил он.

— Да. К Тане.

Человек поставил возле матери чемодан, а сам пошел к другой двери. Мать взяла чемодан и пошла ближе к выходу на перрон. Она столкнулась с одним парнем, в коротком пальто, с поднятым воротником, он одним глазом смотрел на нее.

Она знала, что ее знали и за ней следили. Это было ясно. Шпион подозвал к себе сторожа и что-то на ухо шептал. Подошел другой сторож, послушал, нахмурил брови, кивнул головой шпиону и пошел к лавке, где сидела мать.

Он назвал ее воровкой, она, чтобы доказать, что она не воровка, открыла чемодан и вынула пачку прокламаций. Прокламации она разбрасывала в толпу. Она видела, что прокламации хватают и прячут за пазуху. Она говорила, что вчера судили политических, там был ее сын Павел Власов, он говорил речь, эта речь была напечатана и она везет людям, чтобы читали и думали о правде.

Появились жандармы и начали разгонять народ. К матери подошел один полицейский и ударил ее в грудь. Она села на лавку. Потом два жандарма взяли ее под руки и вели к тюрьме. Она кричала: „Собирай народ все свои силы в единую силу“.

Шпион забежал наперед и ударил ее в лицо. У нее в глазах покраснело, потом почернело. И она крикнула: „Не зальете кровью разума“.

Когда подходили к тюрьме, она вырвала руку, схватилась за косяк и крикнула: „Морями крови не угасят правды“. Ее ударили по рукам. „Несчастные“ — говорила она. Ей ответили громким рыданием.

З орфографії гіршу успішність мають учні V класу. Протягом року тут постійно діставали оцінку „погано“ з російської мови 5—6 учнів; на іспитах таку оцінку дістало 5 учнів. Чимало учнів з оцінкою „погано“ є і в VI класі. Четверо учнів дістали „погано“ на іспитах і в VII класі.

Ясно, що викладанню російської мови треба приділяти ще більшу увагу. Не можна задовольнятися тим, що учні, які за I чверть мали оцінку „погано“, за другу чверть дістали „посередньо“. Треба домагатися добрих знань від усіх учнів.

Математика.

На іспитах учням V класу була запропонована задача:

„Кооператив продав два сувої мануфактури. В одному сувої було 65 метрів, а в другому $\frac{4}{5}$ того, що в першому. Один метр мануфактури з першого сувою продавали по $1\frac{2}{5}$ крб., а метр з другого сувою в $2\frac{1}{2}$ раза дорожче. Скільки коштує вся мануфактура?“

I друга задача такого ж типу:

„Продано два ящики цукерок. В одному ящику було 32 кг, а в другому $\frac{3}{4}$ того, що в першому. Скільки вторговано грошей за всі цукерки, коли один кілограм цукерок з першого ящика продавали по $2\frac{3}{4}$ крб., а кілограм з другого в $2\frac{2}{3}$ раза дорожче?“

Крім того, учні розв'язували по два приклади (різні для кожної половини класу):

$$\begin{array}{ll} 1. (5,36 + 2,95) \cdot (43,2 : 0,36) = & 1. (4,48 + 8,02) \cdot (16,74 + 3,72) = \\ 2. 2\frac{7}{9} : 1\frac{8}{27} = & 2. 12\frac{3}{5} : 1\frac{1}{20} = \end{array}$$

Задачі і приклади (робота № 2) розв'язали на „відмінно“ 21 учень і на „добре“ — 5 учнів. Плутали і тому дістали „погано“ — 4 учні.

Учні VI класу мали на іспитах дві задачі, різні для кожної половини класу. Одна половина класу розв'язувала задачі:

1. „На заводі 57% всіх робітників становлять чоловіки, решта — жінки. Чоловіків на 504 більше, ніж жінок. Скільки було робітників на заводі?“

2. „Число 81 поділити у відношенні 3:7:8“.

Друга половина класу працювала над іншими задачами, аналогічними наведеним. Наслідки такі: виконали роботу на „від-

мінно" — 19 учнів, на „добре“ — 8, „посередньо“ — 11 і „погано“ — 1 учень.

Учень, що дістав „погано“, неправильно визначив завдання кожної дії.

1) Продамо два ящики цукерок. В 1 ящику було 32 кг, а в другому $\frac{3}{5}$ того що в 1. Як встановили ціною за всі цукерки, коли 1 кг першого ящика продавали по $\frac{3}{4}$ грн, а 1 кг другого ящика в $\frac{1}{3}$ раз дешевший?

1) Скільки коштує перший ящик цукерок?

$$1) \frac{3}{4} \cdot 32 = 24 \text{ грн} \cdot 2 = 48 \text{ грн}$$

2) Скільки кг у другому ящику?

2) $\frac{3}{5}$ від $32 = 24 \text{ кг}$ 3) Скільки коштує 1 кг 1 ящика?

3) $\frac{24}{32} = \frac{3}{4} \cdot 8 = 6$ 4) $\frac{24}{3} = 8$ 5) $\frac{9}{3} \cdot \frac{2}{4} = \frac{3}{2} = 1.5$ 6) $\frac{8}{3} = 2\frac{2}{3}$ 7) $\frac{4}{3} = 1\frac{1}{3}$

8) $3 \cdot 8 = 24 \text{ кг}$ 4) Скільки коштує другий ящик цук?

4) $2\frac{2}{3} \cdot 24 = 16 \cdot 8 = 128 \text{ грн}$

5) Як встановили ціною за всі цукерки?

5) $48 + 128 = 176 \text{ грн}$

2) $(5.36 + 2.95) \cdot (43.2 : 0.36) = 8.31 \cdot 120 = 997.2 \text{ грн}$

$$\begin{array}{r} 5.36 \\ + 2.95 \\ \hline 8.31 \end{array}$$

2) $43.2 : 0.36 = 4320 : 36 = 120$

$$\begin{array}{r} 831 \\ \times 120 \\ \hline 1662 \\ 8310 \\ \hline 99720 \end{array}$$

8) $\frac{9}{3} = 3$ 9) $\frac{2}{3} = \frac{2}{3}$ 10) $\frac{25}{5} = 5$ 11) $\frac{35}{7} = 5$ 12) $\frac{5 \cdot 25}{5 \cdot 5} = \frac{125}{25} = 5$ 13) $\frac{15}{3} = 5$ 14) $\frac{9}{3} = 3$

Відмінно

Іспитова робота з арифметики в V класі.

Викладач математики П. І. Гармаш домагається того, щоб учні свідомо виконували дії. Особливістю його уроків є велика чіткість і плановість. Він дуже добре пояснює матеріал учням.

Пояснивши, перевіряє, чи всі зрозуміли. Учень, який не зовсім розуміє пояснене вчителем, не соромиться про це заявити. Тоді П. І. Гармаш ще раз пояснює і викликає слабших учнів до дошки, щоб упевнитися в тому, що вже нічого не залишилося незрозумілого.

Для з'ясування важких завдань П. І. Гармаш вдається до життєвих прикладів, які допомагають учням конкретно уявити собі те, що виглядає спочатку досить абстрактно.

Учні VI класу іспитову задачу на правило пропорціонального ділення розв'язували так:

„Число 81 поділити у відношенні 3:7:8“.

1. Скільки всього пайок?

$$3 + 7 + 8 = 18$$

2. Скільки приходить на пайку?

$$81 : 18 = 4,5$$

3. Чому дорівнює перше число?

$$4,5 \cdot 3 = 13,5$$

4. Чому дорівнює друге число?

$$4,5 \cdot 7 = 31,5$$

5. Чому дорівнює третє число?

$$4,5 \cdot 8 = 36$$

Увівши в з'ясування правила пропорціонального ділення поняття „пайка“ („трудодень“), вчитель зробив справу дуже простою і зрозумілою. Після цього для кожного учня стало ясно, чому треба складати числа, які виражають пропорціональність поділу.

Учні привчаються розв'язувати задачі різними способами: повно записуючи весь текст задачі без скорочень, записуючи всі питання до кожної дії, і скорочено — запис умови задачі самими числами, іноді без письмової фіксації завдань окремих дій.

Ось зразок однієї роботи учениці О. Шевченко над задачею: Три сувої мануфактури:

I — 180 м по $2\frac{1}{2}$ крб.

II — $\frac{11}{12}$ того, що в I по $2\frac{2}{5}$ крб.

III — $\frac{8}{15}$ того, що в I і II разом по $2\frac{1}{10}$ крб.

Скільки коштують три сувої мануфактури?

1. Скільки коштує I сувій мануфактури?

$$2\frac{1}{2} \cdot 180 = 360 + \frac{180}{2} = 450 \text{ крб.}$$

2. Ск. м було в II сувої мануфактури?

$$180 \cdot \frac{11}{12} = \frac{180 \cdot 11}{12} = 165 \text{ м}$$

3. Ск. коштує II сувій мануфактури?

$$2\frac{2}{5} \cdot 165 = 330 + \frac{330}{5} = 396 \text{ крб.}$$

4. Ск. м було в I і II сувоях?

$$165 + 180 = 345 \text{ м}$$

5. Ск. м було в III сувой?

$$345 \cdot \frac{8}{15} = \frac{23 \cdot 345 \cdot 8}{15} = 184 \text{ м}$$

6. Ск. коштує III сувій мануфактури?

$$2\frac{1}{10} \cdot 184 = 368 + \frac{184}{10} = 386\frac{2}{5} \text{ крб.}$$

7. Ск. коштують три сувой мануфактури?

$$450 + 396 + 386\frac{2}{5} = 1232\frac{2}{5} \text{ крб.}$$

Зошити для арифметики чисті, сторінки без покреслень, без плям, без підчисток. Учні завжди пишуть у зошитах номери задач для розв'язування вдома.

Педагог П. І. Гармаш, починаючи свій урок, завжди визначає його завдання, фіксує його на дошці (а учні в своїх зошитах). Ось, наприклад, зразок.

Урок від 7/IV 1937 р.

Тема — рівняння I ступеня з двома невідомими.

„Є кілька способів розв'язування рівнянь з двома невідомими. Сьогодні дізнаєтесь про перший спосіб, який називається „способом алгебричного додавання“, — так почав своє пояснення нового алгебричного правила П. І. Гармаш. „Пригадаємо дещо нам потрібне“, — каже він учням і запитує учня:

— Що таке рівність?

Як поділяються рівності?

Яка рівність називається рівнянням?

Що таке корінь рівняння? та ін.

Раніш ми шукали корінь рівняння до одного невідомого I ступеня, а тепер до двох невідомих. Візьмемо задачу:

„Дві особи мають 100 крб. Скільки має кожна особа?“

П. І. Гармаш з'ясує, що раніш такі задачі розв'язували так:

$$\begin{array}{l} 1 \text{ ос. має } x \text{ крб.} \\ 2 \text{ ос. } \text{ „ } 100 - x \end{array} \quad \text{або} \quad \begin{array}{l} 1 \text{ ос. має } y \text{ крб.} \\ 2 \text{ ос. } \text{ „ } 100 - y \end{array}$$

Тепер діють інакше:

Якщо до грошей однієї особи (x крб.) додамо гроші другої особи (y крб.), то матимемо рівняння з 2 невідомими:

$$x + y = 100$$

В якому степені x і y ? Відповіді — у першому.

Учні розв'язують рівняння $x + y = 100$ при числових величинах:

$$x = 10, 20, 30, 40$$

$$y = 15, 25, 35, 45$$

8/11 - 36 року

1. $3a^2b - 3a^2b^2 + bab^2 = 3ab(4a - 3ab + ab^2)$;

2. $3(b^3 + b^2 - b) + b^3 + b^2 - b = 3(b^3 + b^2 - b) + (b^3 + b^2 - b) =$
 $= (b^3 + b^2 - b) \cdot (3 + 1)$;

3. $a(b-1) + c(1-b) - b + 1 = a(b-1) - c(b-1) - (b-1) =$
 $= (b-1)(a-c-1)$;

4. $5a(3b-x) + 4b(x-3b) - 3b + x = 5a(3b-x) - 4bx$
 $+ x(3b-x) + (3b-x) = (3b-x)(5a-4b-1)$;

Дізнаючись кожну задачу на мотти і моти
 є способом розв'язування.

1. $am + an + bm + bn = a(m+n) + b(m+n) =$
 $= (m+n)(a+b)$;

2. $ax - ay + bx - by = a(x-y) + b(x-y) =$
 $= (x-y)(a+b)$;

Сторінка із зошита учня VII класу.

Їм з'ясується, що рівняння типу $x + y = 100$, коли воно має різні числові величини для невідомих, називається неозначеним рівнянням.

„Дивіться тепер, що я напишу“, — каже П. І. Гармаш:

$$x + y = 100$$

$$x - y = 20$$

Це означає, що ми знаємо:

1. Скільки грошей мають дві особи.

2. Що в одній особі на 20 крб. більше, ніж у другій. Це є система рівняння I ступеня з двома невідомими“.

Учні розв'язують його усно ($x=60$, $y=40$), але пояснити, як вони ці числа знайшли, не можуть.

„Зараз я вас навчу, як ці числа знаходити, а не догадуватися“,— каже П. І. Гармаш і пояснює „спосіб алгебричного додавання“:

$$\begin{array}{r} + x + y = 100 \\ + x - y = 20 \\ \hline 2x = 120 \end{array} \quad x = 60 \quad \begin{array}{r} 60 + y = 100 \\ y = 100 - 60 = 40 \end{array}$$

Зробивши операцію додавання, П. І. Гармаш повторює її техніку і підкреслює, що суть її в тому, щоб дістати рівняння з одним невідомим.

Демонструючи на дошці, педагог знову показує, як це можна зробити.

Два учні повторюють, як треба розв'язувати способом додавання систему рівнянь з двома невідомими.

Далі П. І. Гармаш переходить до вправ, щоб закріпити з'ясоване.

Один учень розв'язує систему рівнянь:

$$\begin{array}{r} x + 4 = 46 \\ y - 4 = 28 \end{array}$$

Інші учні розв'язують рівняння:

$$\begin{array}{r} x + 4 = 78 \\ y - 4 = 24 \end{array}$$

Кожен з цих учнів перед тим, як виконувати операцію додавання, з'ясовує, які це рівняння, як і чому вони так називаються, як їх розв'язати.

Третій учень мусить розв'язати систему рівняння:

$$\begin{array}{r} 5x - 2y = 12 \\ 3x + 2y = 4 \end{array}$$

Далі педагог сам повторює все сказане раніше про систему рівнянь з двома невідомими і про перший спосіб розв'язування їх.

„Тепер,— каже він,— будемо розв'язувати трохи складнішу систему рівнянь“.

І сам пише на дошці

$$\begin{array}{r} x + 7y = 38 \\ x + 3y = 18 \end{array}$$

Далі запитує учнів, що треба зробити, щоб дістати рівняння з одним невідомим.

„Коли будемо додавати, то зможемо позбутися одного невідомого. Яку дію краще зробити?“

Учні знаходять потрібну відповідь: „Зробити дію віднімання“.

Написана П. І. Гармашем система рівнянь розв'язується за допомогою віднімання. Потім викликається учень, і розв'язується система:

$$\begin{aligned}4x + 7y &= 11 \\4x - 9y &= 59\end{aligned}$$

Знову педагог повторює все сказане і визначає завдання додому.

Увесь урок проходив при напруженій увазі учнів. Вони виразно виявляли своє задоволення з того, що знаходили корені x і y .

Набування нових знань давало інтелектуальне і емоціональне задоволення учням.

Додому були дані вправи із збірника Шапошнікова і Вальцева №№ 211 — 216. Пропозицію П. І. Гармаша пояснити деякі вправи учні відхилили. Заглянувши в задачник, вони заявили, що все їм зрозуміло. Наступний урок 9/IV це ствердив.

Урок алгебри в VII класі.

Учні VII класу люблять алгебру більше, ніж геометрію. Вона їм дається легше. Порівняймо річні показники успішності учнів цього класу з алгебри і з геометрії:

	Алгебра	Геометрія
Відмінно	11	7
Добре	15	3
Посередньо	6	22
Погано	—	—
Дуже погано	—	—

У чотирьох випадках учні, які на іспитах дістали з алгебри оцінку „відмінно“, з геометрії мають річну оцінку тільки „посередньо“.

Очевидно, геометрія здається учням більш абстрактною дисципліною, ніж алгебра, хоч і тут всі операції проводяться над знаками - символами.

У VI класі показники успішності з арифметики і з геометрії майже однакові.

	Відмінно	Добре	Посередньо	Погано	Дуже погано
Арифметика	11	12	16	2	—
Геометрія	9	14	16	2	—

Учні, які мають „посередньо“ і „погано“ з арифметики, такі ж оцінки дістають і з геометрії. Тільки двоє учнів з арифметики мають „відмінно“, а з геометрії „добре“.

Очевидно, матеріал з геометрії для VII класу вимагає більшої підготовленості учнів до абстрактного мислення, вимагає ширших і надійніших просторових уявлень.

Очевидно, також і те, що у викладанні геометрії треба поєднувати логічно-дедуктивне доведення теорем з унаочненням, з користуванням циркулем, лінійками і т. д.

П. І. Гармаш такий висновок і зробив і, напевне, в наступному навчальному році його учні любитимуть геометрію не менше, ніж алгебру.

Урок з геометрії в VII класі.

Тема: Вимірювання кутів.

Мета урока: дати поняття про вписаний кут та його вимірювання.

План: 1. Перевірка домашніх робіт.

2. Пригадати визначення з теореми, потрібні при вивченні вписаних кутів: коло, лінії в колі, центральний кут та його вимірювання, властивість зовнішнього кута трикутника, кута при основі в рівнобедреному трикутнику.

3. Встановити поняття про вписаний кут.

4. Властивість вписаного кута.

5. Повторення за запитаннями.

6. Завдання додому.

Хід роботи.

Учитель: Пригадаємо деякі фігури та їх властивість, якими будемо користуватись при вивченні нової теми.

Учні відповідають на такі запитання:

1. Що таке коло, хорда, діаметр?

2. Який кут називається центральним? Чим він вимірюється?

3. Що таке зовнішній кут трикутника? Які властивості зовнішнього кута трикутника?

Учитель: Ми вже вміємо вимірювати кут, вершина якого лежить у центрі кола.

Дізнаємось, як вимірювати кут, вершина якого лежить на колі.

Намалюємо коло (учитель малює на дошці, а учні в зошитах).

Візьмемо на колі будьяку точку і проведемо з неї дві хорди. Що утворюють такі хорди?

Учень: Хорди, що виходять з однієї точки кола, утворюють кут.

Учитель: Такий кут називається вписаним.

Прокопенко, скажи, який кут називається вписаним?

Учень П.: Кут, утворений двома хордами, що виходять з однієї точки кола, зветься вписаним.

Учитель: Яка дуга знаходиться між сторонами вписаного кута?

Учень: Між сторонами вписаного кута знаходиться дуга AC .

Учитель: Замість слів „між сторонами вписаного кута ABC знаходиться дуга AC “ будемо говорити коротше так: „Вписаний кут спирається на дугу AC “.

Розглянемо властивість вписаного кута.

Учитель читає і записує теорему на дошці:

„Вписаний кут дорівнює половині центрального кута, що спирається на ту саму дугу“.

На дошці записується:

Дано:

B — вписаний

AOC — центральний Довести:

$$B = \frac{AOC}{2}$$

Учитель: Повтори теорему.

Учень повторює.

Учитель: Що нам дається? Покажи на рисунку.

Учень: Нам дається вписаний кут B , що спирається на дугу AC , і центральний кут, що спирається на ту саму дугу.

Учитель: Що треба довести?

Учень: Треба довести, що вписаний кут B дорівнює половині центрального кута AOC .

Учитель: Отже, нам треба встановити зв'язок між кутами B і AOC . Як же це зробити? Що являє собою AOC ?

Учень: AOC для трикутника AOB є зовнішній, бо він утворений стороною AO і продовженням суміжної сторони BO .

Учитель: Яку властивість має зовнішній кут трикутника?

Учень: Зовнішній кут трикутника дорівнює двом внутрішнім кутам трикутника, що з ним не суміжні.

Учитель: Добре. Запишемо це. (Пише на дошці.)

$$AOC = A + B$$

Порівняйте одержану нами рівність з тим, що нам треба довести. Що непотрібно в цій рівності?

Учень: В цій рівності нам непотрібний кут A .

Учитель: Чим можна замінити кут A , як непотрібний?

Учень: A можна замінити B , бо вони між собою рівні як кути при основі в рівнобедреного трикутника AOB .

Учитель: Чому AOB рівнобедрений?

Учень: AOB рівнобедрений, бо в нього $AO = OB$ як радіус одного кола.

Учитель: Отже, замість кута A можна поставити B . (Пише на дошці.) Тоді одержимо:

$$AOC = B + B.$$

Чи можна цю рівність спростити?

Учень: Можна. Треба зробити зведення подібних членів.

Учитель: Так. Рівність набуде вигляду:

$$AOC = 2B$$

або

$$2B = AOC$$

звідки знаходимо, що

$$B = \frac{AOC}{2},$$

що й треба було довести.

Після доведення учитель робить висновок (можна це доручити і учням з наступним остаточним формулюванням висновків самим учителем).

Учитель: Тепер ми можемо сказати і про вимір вписаного кута. Центральний кут AOC вимірюється AC , але вписаний кут дорівнює половині центрального кута, отже, вимірюється половиною дуги, на яку він спирається.

Після цього до дошки викликається один з учнів, який, користуючись рисунком, повторює все доведення.

Учитель: Цю теорему ми довели для випадку, коли одна сторона вписаного кута проходить через центр кола. Покажемо, що вона залишається вірною і для того випадку, коли центр кола лежить між сторонами вписаного кута.

До дошки викликається кращий учень.

Учитель: Намалюй вписаний кут, щоб центр кола лежав між сторонами кута. (Учень креслить.)

Учитель: Запиши, що дається, що треба довести. (Учень записує.)

Дано:

B — вписаний

Довести:

AOC — центральний

$$B = \frac{AOC}{2}$$

Учитель: Який з вписаних кутів ми вже вміємо вимірювати?

Учень: Ми вміємо вимірювати такий вписаний кут, у якого одна сторона є діаметром кола.

Учитель: Як же це використати для доведення теореми в другому випадку?

Учень: Треба провести діаметр з вершини вписаного кута. Тоді вписаний і центральний кут поділяться на дві частини. Позначимо їх відповідно 1, 2, 3, 4. Тому що B складається з 1 і 2, треба виміряти ці кути, а потім скласти.

$$1 = \frac{3}{2} \quad \text{і} \quad 2 = \frac{4}{2}$$

$$1 + 2 = \frac{3}{2} + \frac{4}{2} = \frac{3 + 4}{2}$$

$$B = \frac{AOC}{2},$$

що й треба було довести.

Учитель: Вдома цю теорему з доведенням опрацюєте за підручником.

Розкрийте підручник на стор. 107 § 1. Щоб у вас не було незрозумілих місць, прочитаємо цей параграф.

Один з учнів читає голосно. Решта — стежить за підручником (до 3 пункта § 1).

Фізика.

П. І. Гармаш викладає також і фізику. Все своє викладання він будує на спробах. Хоч усі фізичні прилади, що їх має школа, вміщуються в одній невеликій шафі, проте ні один урок не проходить без демонстрування. Чого немає в школі, П. І. Гармаш неодмінно дістає в середній школі № 1 або сам виготовить задалегідь.

Фізика — одна з найбільшлюбимих навчальних дисциплін у школі. Тому „відмінно“ з фізики мають 10 учнів, „добре“ — теж 10, „посередньо“ — 11 і „погано“ — 1. „Погано“ з фізики має

учень, який таку ж оцінку має і з чотирьох інших дисциплін; на іспити він не прибув і залишається на другий рік.

Свої уроки фізики П. І. Гармаш веде організовано, чітко виділяючи завдання урока і всі його окремі етапи.

Учні на уроці уважні, бо їм наперед зазначено, над чим, у якому плані провадитиметься робота.

На уроці фізики.

Урок від 8/IV 1937 р.

Завдання урока — ознайомити учнів з другим способом поширення теплоти.

Завдання урока вчитель визначив усно і записав на класній дошці. Далі він встановлює порядок роботи: каже, що треба спочатку повторити, які саме нові моменти будуть з'ясовані (поняття, демонстрування спроб, які добрі провідники тепла, де використовується закон теплопровідності).

Повторення.

Перше запитання для повторення:

— Якою спробою можна довести, що тверді тіла охолоджуються і нагріваються? (Перший учень описує спробу з кулькою.)

У відповідь на запитання — „чи всі тіла однаково нагріваються?“ — цей учень добре, самостійно, без навідних питань описує спробу з пластинкою (з одного боку залізна, з другого

мідна). Він же називає термометр на доказ того, де використовується закон розширення тіл від нагрівання.

Другий учень пояснює особливості конструкції різних термометрів (Цельсія, Реомюра, Фаренгейта).

Третій учень розповідає про конвекцію, наводить всі спроби, які робилися в класі, розповідає про те, як нагрівається повітря.

Пояснення нового.

П. І. Гармаш переходить до викладу нового матеріалу.

„Коли в склянку чаю, — каже він, — опустити ложку, то нагріється не тільки нижня, а й верхня частина. Те саме буде, коли ми покладемо на плиту кусок заліза: через деякий час його не можна буде тримати в руці, бо він стає дуже гарячим. Порівняймо нагрівання води з нагріванням твердих тіл. Чи помітний у твердих тілах рух частинок тіл? Непомітний. Оця властивість тіл передавати тепло всім своїм частинкам називається теплопровідністю. Чи всі тверді тіла нагріваються однаково?“

На це запитання П. І. Гармаш сам відповідає спробами. Він показує учням два металеві пруті — один жовтого кольору, мідний, другий сіруватого кольору, залізний. До обох прутів чіпляє невеличкі кульки воску. Демонстрація спроби (обидва пруті ставляться на вогонь — спиртовку; на мідному кульки воску відпадають швидше, ніж на залізному) дає право для висновку, який робить один учень:

„Мідь нагрівається швидше, ніж залізо“. Цей висновок учня уточнює викладач: „Теплопровідність міді краща, ніж заліза“.

Далі педагог називає різні добрі (всі метали) і погані (дерево, скло, сургуч, папір) провідники тепла. Спробою з нагріванням скляної палички учням доводиться, що скло поганий провідник тепла (кульки воску довго не відпадають).

Все з'ясоване педагог повторює сам і викликає для повторення учнів. Після повторення П. І. Гармаш продовжує пояснювати матеріал.

„Довідаймось, яка теплопровідність рідин і газів“, — говорить він далі і нагріває пробірку з водою внизу (відбувається конвекція, вся вода стає гарячою).

Потім він нагріває пробірку згори. Коли вода на поверхні починає кипіти, педагог питає учня, чому він не випускає пробірки з рук, адже вона так нагрілася, що кипить вода.

Учні торкаються до нижньої частини пробірки і переконуються в тому, що вона зовсім не гаряча.

Робиться висновок про низьку теплопровідність води і всіх рідин, крім ртуті. Нагріваючи пусту пробірку і встромляючи в неї палець, викладач доводить, що гази не є провідниками тепла.

Все сказане П. І. Гармаш коротко повторює. Часу для повторення силами учнів немає. Наближається кінець урока.

Педагог визначає завдання додому (підручник, § 15). Пропо-

нує добре прочитати, завчити, що називається теплопровідністю, показує, де подано визначення в підручнику. Учні одержують також завдання — подумати, чому взимку вставляють у вікна подвійні рами.

Ясно, що після уроку учні чітко уявляють собі теплопровідність тіл. Виділення кожного окремого навчального моменту, зосередження уваги на ньому, достатнє ілюстрування кожного твердження спробами, підсумовування зробленого за окремими частинами повторення — все це надає урокам П. І. Гармаша особливої легкості, невимушеності і своєрідної простоти.

Хочеться підкреслити ще деякі методичні засоби П. І. Гармаша. Під час викладу він іноді у процесі пояснення ставить запитання („чи однаково тіла нагріваються?“, „чому пробірка зверху гаряча, а знизу холодна?“ і т. д.). Поставивши проблемне запитання, педагог робить невелику паузу. Він хоче, щоб учні замислилися, щоб почався рух думки в їх головах. Такими запитаннями педагог викликає напруження уваги, чекання і задоволення, коли проблема розв'язується.

Виконувані П. І. Гармашем спроби та демонстрування теж мають свої особливості.

Демонстрування поєднується в нього з поясненням. Спочатку він аналізує теоретичне питання, говорить про спроби, які потрібні для доведення теоретичних тверджень. Проводячи спробу, демонстрування, П. І. Гармаш не мовчить, як це іноді буває, а коментує кожен момент демонстрування. Часто буває так, що педагог спочатку пояснює певне фізичне явище, а потім уже демонструє його, або навпаки, спочатку демонструє, а далі пояснює. Найважливіші елементи спроби демонструються довше. П. І. Гармаш іноді повторює їх, щоб вони міцніше закріпилися в пам'яті учнів.

П. І. Гармаш уміло пов'язує викладання своїх предметів з позакласним читанням.

„Добре побудований урок, — твердить П. І. Гармаш, — завжди викликає в учнів великий інтерес до вивчення даного предмету“.

Цей інтерес він завжди намагається використати для поглиблення знань: дає учням ряд цікавих питань і завдань для самостійної роботи і радить прочитати відповідну літературу.

Всі завдання учні виконують з великим задоволенням і без великих труднощів, бо рекомендована література полегшує їм розв'язування завдань.

Пробуджений до того чи іншого питання інтерес стимулює учня до побудови приладів та винахідництва. Ось приклади.

Під час вивчення електричного мотора учні дістали пораду прочитати книжку „Молодий електротехнік“. Учень Пархоменко Микола, зацікавившись роботою мотора, вирішив побудувати його. В цьому йому допомогла рекомендована книжка, бо в ній подано рисунки і порядок побудови.

Ця сама книжка дуже допомогла учням при вивченні телеграфа. Користуючись нею, учень Петя Губа приступив до його побудови.

При вивченні затемнення сонця й місяця учні дуже цікавляться загальними питаннями про ці планети, але за браком часу розглянути їх на уроці неможливо. Тут на допомогу стала шкільна бібліотека. За порадою П. І. Гармаша учні з великим захопленням читали книжки:

1) Андрейко — „Життя і смерть небесних світил“; 2) Семейкін — „Сонце, його діти та онуки“; 3) Страшний — „Крізь скло на небо“; 4) Полак — „Сонце“; 5) Гурев — „Вселенная“ тощо.

При вивченні інших розділів фізики учні широко користувалися книжками: Перельмана — „Цікава фізика“, „Фізика на кожному кроці“, „Чи знаєте ви фізику?“, читаючи з них відповідні розділи за вказівками педагога.

При вивченні конвекції достатня увага була приділена утворенню вітру. Про вітер та використання його енергії діти прочитали Фатеева — „Сделай сам ветродвигатель“. Подібні книжки рекомендувалися і при вивченні поверхні рідини та руху води в трубах. Тепер, коли учні зрозуміли користь від маленьких брошурок, читаних ними поза уроком, нема потреби подавати списки літератури. Діти самі заздалегідь запитують про такі книжки, беруть їх не тільки з шкільної, а й з районної бібліотеки, дитячої бібліотеки при піонерському клубі, купують в книжкових крамницях тощо.

Таке читання книжок, пов'язане з проробленням програмного матеріалу, дуже допомагає поширенню світогляду учня, привчає правильно орієнтуватись в оточенні, привчає до самостійної роботи.

Голова моржа (чучело).

Природознавство в школі.

Понад 10 років існує при школі кабінет (музей) природознавства. Він цілком продукт роботи школи. Створився кабінет, головню, в зв'язку з викладанням. Щороку кабінет зростає, і тепер уже невеличка кімната, в якій він міститься, не може задовольнити зрослих потреб. У цій кімнаті вже неможливо розмістити всі експонати. Число гербаріїв, інсектаріїв і т. д. зростає, а належно упорядкувати їх зважають умови приміщення.

У поповненні ресурсів кабінету (музею) беруть участь і колишні учні Щепкінської школи. „Звідки в школі чучело моржа?

Де його школа купила? — запитуєте ви, розглядаючи кабінет і його обладнання. Виявляється, що голову моржа надіслав школі з Мурманська колишній учень, який служить тепер у флоті. Треба справді любити школу, щоб через чималу кількість років після свого навчання в ній не забути, що їй буде корисним, щоб на берегах Льодовитого океану згадувати про неї і дбати про її потреби.

У природничому кабінеті.

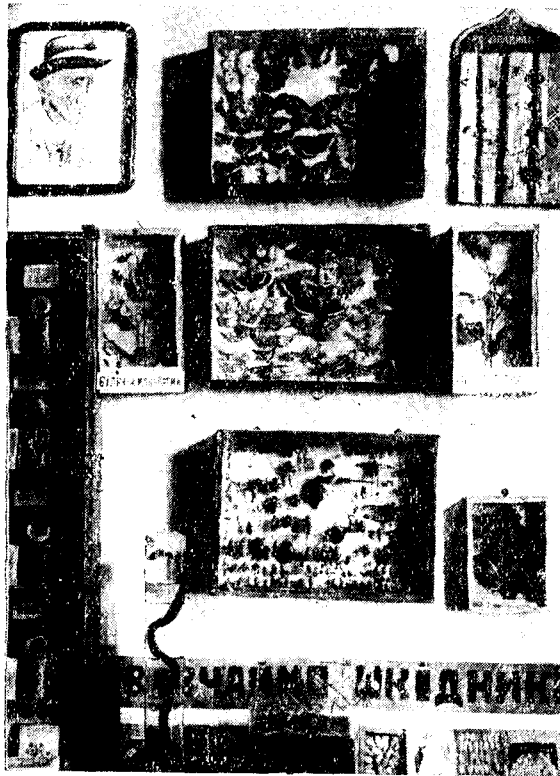
Школа гордиться своїм природничим кабінетом. Гордиться ним і П. В. Щепкін, бо це діло його рук. Кожен експонат, кожне приладдя асоціюється у директора, у вчителів з певними учнями, з конкретними обставинами класної і позакласної роботи.

Петро Васильович любить бувати в кабінеті (він називає його музеєм). Він іноді зайде сюди, сяде на стілець, і в пам'яті його спливають епізоди минулої чесної праці на ниві народної освіти.

Кабінет обслуговує навчальні потреби не тільки старших, а й молодших класів. Він дає можливість якнайширше застосовувати засоби унаочнення у викладанні природознавства. Кабінет обслуговує навчальний процес і в навчальному процесі дістає засоби для дальшого свого зростання.

У Щепкінській школі не уявляють, як це можна давати уроки з природознавства без наочних приладів, як це може бути, щоб уроки природознавства проходили нудно, не зацікавлюючи учнів.

Учні широко залучаються до самостійного виготовлення гербаріїв, колекцій та іншого приладдя. Це вони роблять порядком обов'язкової домашньої роботи і порядком добровільного виконання окремих завдань, які найбільше цікавлять тих або інших учнів. Працюють учні колективно й індивідуально, під час навчального року і під час шкільних перерв, зокрема влітку.

У природничому кабінеті.

Урок з природознавства в V класі (8/IV 1937 р.).

Тема уроку — розмноження рослин вегетативним способом. На столі — кілька вазонів з квітами.

Урок починається з повторення. Учні зв'язно розповідають про статеве розмноження квіткових рослин. Відповіді учнів повні, насичені прикладами, виявляють добре розуміння матеріалу.

— Тепер я вам розкажу, — каже вчителька, — як квіткові рослини можуть розмножуватися без насіння. Є різні способи такого розмножування (записує на дошці):

1. За допомогою кореневищ.
2. Відгілками.

Урок ботаніки в V класі.

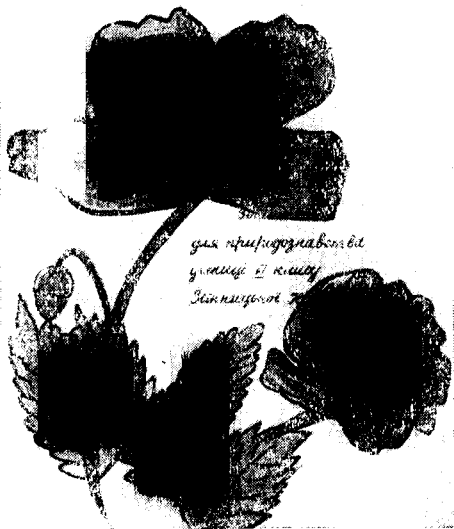
3. Через листочки.

4. Бульбами.

1. Що таке кореневище і що таке коріння? Учень дає правильну відповідь. Далі К. А. Майборода, учителька природознавства, пояснює кожен з цих способів, позначених на дошці. Свої пояснення вона супроводить спробами: 1) від квітів відриває гілочки і встромляє їх у пустий вазон із свіжою землею; 2) від кактуса відриває листочок, надрізує його і теж садить у вазончик.

Для з'ясування того, як рослини розмножуються кореневищами, вчителька називає відомі учням пирій, дерезу.

Учні повторюють пояснене їм вчителькою, описують виконані в класі спроби. Після цього К. А. Майборода розповідає учням про розмноження рослин бульбами, а далі щепленням (бруньками й гілочками). Спосіб щеплення бруньками демонструється в класі. Після повторення останнього матеріалу повторюється весь матеріал цілого уроку.

Урок закінчується вказівками до завдань домашньої роботи (що саме прочитати, звернути увагу на ілюстрації, що треба заучити напам'ять і т. д.).

На наступному уроці викликані учні добре розповідали про пояснені їм вегетативні способи розмноження квіткових рослин.

Вазони з посадками і з щепленням залишилися в класі на вікнах, щоб учні пізніше могли наочно переконалися в реальності описаних способів розмноження.

Під час відвідання школи у вересні 1937 р. ми бачили всі ці вазони з живими рослинами. Всі демонстровані спроби вдалися.

3 уроків географії.

Географію в V — VII класах викладає Є. С. Снігір (вона ж викладає і історію).

Географію учні знають добре. Вивчаючи географію СРСР, учні знайомляться з тим, чим була царська Росія. Вони вивчають, чим став СРСР, керований партією Леніна — Сталіна, керований Радянським урядом.

Є. С. Снігір вдало використовує матеріал географії, щоб розвинути в учнів ще більшу любов до своєї великої батьківщини, щоб виплекати в серцях учнів почуття гордості за свою країну, почуття радянського патріотизму.

Знання карти — це неодмінна вимога, яку ставить Є. С. Снігір до своїх учнів.

На уроках і для домашніх завдань досить широко застосовуються контурні карти.

Для своїх уроків Є. С. Снігір використовує не тільки підручник, а й матеріали, вміщені в пресі (в журналах і газетах). Цікаві для учнів статті вона іноді читає учням у класі або радить їм прочитати самим.

Спокійна, врівноважена, вона провадить уроки впевнено, майже весь час оперуючи картою і записами на дошці. Нові географічні назви проказує поволі, кілька разів повторює їх.

Ось один з її уроків (8/IV 1937 р.) в VII класі.

Тема — Західний Сибір.

Повторення попереднього.

Учителька: З яких адміністративних одиниць складається Західний Сибір — розкаже нам Чубур і покаже на карті.

Учень Чубур І. розкажує: Західний Сибір складається з Омської області і Західно-Сибірського краю. До складу Омської області належать Ямало-Ненецька і Остяко-Вогульська національні округи, а до складу Західно-Сибірського краю — Ойротська автономна область. (Показує на карті.)

Учень Царенко розкажує: Клімат Західного Сибіру різко континентальний, зими бувають холодні, а літо жарке; вологі теплі вітри з Атлантичного океану частково затримуються Ураль-

ськими горами, східні вітри зимою приносять холод, а літом спеку й посуху.

На запитання вчительки про кількість опадів учень Царенко дає точну відповідь:

— Опадів випадає мало — 300 — 400 мм, а в підніжжях гір Алтая — 500 мм на рік.

Правильно він відповідає і про тривалість пір року в Західному Сибіру.

Урок географії в VII класі.

Учениця Сириця розповідає про ґрунтово - рослинні зони Західного Сибіру (показує на карті і розказує): На півночі Західного Сибіру лежить тундра, яка спускається нижче полярного кола. Рослинність тундри дуже бідна; тут ростуть карликові верби й берези, ягідні кущі, мохи, лишайники. Зона тайги простяглась на південь від тундри по лінії Ірбіт — Тюмень — Томськ. Ґрунти в тайзі підзолисті. Через Західний Сибір проходить степова смуга, що лежить на південь від тайги в межах гір — із сходу Алтайських і заходу Уральських. Ґрунти степів чорноземні.

Пояснення нового.

Учителька: Далі будемо вивчати новий матеріал про Західний Сибір. Запишемо тему і план урока. (Пише на класній дошці):

План: 1) населення, 2) основні напрями розвитку господарства, 3) шляхи сполучення, 4) міста (дві останні частини плану записуються на другому боці класної дошки).

Педагог зрозумілою мовою розповідає про населення Західного Сибіру (про ойротів, остяків, ненців, вогулів), про ставлення до цих народів царського уряду і картині соціально-економічного та національного утиску їх в минулому протиставляє яскраву радянську дійсність. Учитель говорить про утворення національних округ, про школи рідною мовою, про створення радянською владою азбуки, засобів культури для народів, які до соціалістичної революції їх не мали. Про лікарні, дитячі ясла, клуби і т. д., оперуючи фактами, розповідає педагог.

Характеризуючи розвиток господарства Західного Сибіру, викладач знайомить учнів з промисловістю — металургійною, машинобудівною, хемічною, лісовою, текстильною і т. д. З'ясовує фактами докорінну зміну всієї економіки Західного Сибіру в результаті здійснення сталінської політики індустріалізації СРСР.

Далі з сільського господарства виявляють картину бурхливого зростання колгоспів і радгоспів, на полях яких працюють тисячі тракторів, комбайнів та інших радянських сільськогосподарських машин.

Докладно описуються шляхи сполучення (Турксиб, водні шляхи), і фіксується увага учнів на основних економічних та політичних і культурних центрах Західного Сибіру (Новосибірськ, Томськ, Омськ, Сталінськ, Барнаул, Ойрот-Тура, Салегард і т. ін.).

Повторення з'ясованого.

Після викладу нового навчального матеріалу педагог викликає 3 учнів, які відтворюють основні факти з поданого їм вчителем (називаються народи, що населяють Західний Сибір, характеризуються галузі господарства, визначаються за картою головні міста).

Завдання додому.

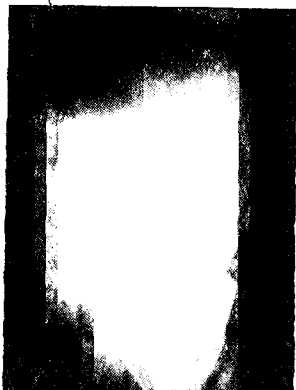
Перед закінченням урока учням визначається матеріал для самостійної роботи за підручником („Фізична географія“ Баранського, стор. 107 — 109), пропонується робота по карті (вивчення густоти населення, самостійне визначення на контурі меж Західного Сибіру і його головних міст).

ВІДМІННИКИ НАВЧАННЯ.

Олі йник Дмитро (учень III класу). Має великі математичні здібності. Швидко розв'язує задачі. Старанно виконує всі завдання. Подає приклад для всіх учнів у навчанні і в дисципліні. Добре пише вільні твори. Має здібності до малювання. У шкіль-

ному музеї можна побачити добре виконані ним портрети В. І. Леніна, Й. В. Сталіна, О. С. Пушкіна. Цікавиться книжками й багато читає.

Дмитра якось запитали: „Якими книжками ти особливо цікавишся?“ — „З астрономії“ — серйозно відповів Дмитро.

Олійник Дмитро.

Рудяга Діна.

Бондаренко Валя (учениця III класу). Вона виявляє організаторські здібності. Любить сама писати і допомагає керівникові класу готувати класний журнал III класу — „Наша творчість“.

Золочевська Ганна.

Скоробагатько Докія.

Валя читає багато книжок. У шкільній бібліотеці перечитала майже всі книжки. Валя часто сидить оточена товаришами: то вона розповідає їм про прочитану книжку. Удома в неї свій добре обладнаний робочий куток.

Рудяга Діна (учениця IV класу). Розвинена дівчина. Вчиться на „відмінно“ з усіх дисциплін. Добре малює і співає. Весела, жвава.

Золочевська Ганна (учениця V класу). Вчиться на „відмінно“, добре організує свій режим, завжди старанна і акуратна. Ганна читає багато художньої літератури, крім визначеної за програмою.

Бере активну участь у роботі літературного гуртка, пише свої твори і ін.

Скоробагатько Дуня (піонерка). Відмінниця. Начитана. Культурно проводить своє дозвілля. Найбільш цікавиться математикою.

Гребінюк Надя.

Шевченко Дуня.

VI клас пишається своїми кращими з кращих ударниками-відмінниками: Надею Гребінюк і Шевченко Дунею.

Гребінюк Надя. На протязі всіх років навчання Надя не має оцінок нижче за „відмінно“.

Надя читає дуже багато книжок: белетристичних, науково-технічних тощо. Доповіді Наді, зроблені нею на літературні теми (на загальних зборах школи, присвячених великим письменникам Пушкіну, Шевченкові), учні слухають з великим захопленням, бо вона досить художньо, красиво вміє розповідати про життя й роботу письменників, кращих людей нашого суспільства.

Надя любить не тільки читати, а й розповідати прочитане своїм товаришам. Нерідко під час перерви можна чути її дзвінкий голос, коли вона з захопленням розповідає окремі епізоди з прочитаної книжки.

Учні не дивуються, коли Надя говорить: „Книжка навчає бачити і розпізнавати світ“. Не дивуються тому, що Надя має досить широке уявлення про життя в нас і за кордоном, має добре уявлення про природу.

Надя вивчає усе однаково добре; не припускає жодної помилки в диктантах, у контрольних роботах з математики, добре знає кожне вивчене слово з німецької мови.

Надя — зразок для учнів усього класу.

Надя — активний член літературного гуртка.

У неї немає жодного прогулу і запізнення, хоч живе вона без батька (з матір'ю) і не зовсім у гарних умовах. За добру роботу в школі, за успішне навчання Надю не раз преміювали.

Шевченко Дуня. Вчиться тільки на „відмінно“. Батьки Дуні — колгоспники. Дуня — піонерка, голова піонерського загону.

Губа Петро.

Царенко Іван.

Скромна, досить витримана, показує приклад дисциплінованості. Завжди старанно готується до уроків. Жодного випадку невиконання домашніх завдань. Дуня завжди знає уроки, відповідає ґрунтовно і впевнено.

Завжди весела й бадьора; бере активну участь у готуванні до революційних свят і в їх проведенні. Дуже цікавиться математикою і фізикою. Багато читає художньої літератури.

„З останніх прочитаних мною книжок, — каже Дуня, — мені найбільш сподобалась „Як гартувалася сталь“ — Островського. Мені дуже подобається відважний Павка Корчагін“.

Багато читає. Дуня книжок з фізики, особливо цікавиться Перельманом — „Фізика на кожному кроці“.

Дуня — член хорového гуртка. Бере також активну участь у випуску літературної газети і літературного журналу. Під час перерви організовує танці.

Губа Петро (учень VII класу). Закінчив школу, маючи „відмінно“ з усіх дисциплін. Акуратний, охайний хлопець. Має широко розвинені інтереси до літератури, до питань фізики, хімії.

Царенко Іван (учень VII класу). Теж закінчив школу на „відмінно“ з усіх дисциплін. Завжди серйозний, допитливий. Виявляє велику самостійність у шуканні відповідей на поставлені питання.

Деякі учні, захоплюючись окремими дисциплінами, приділяють їм найбільше уваги, стараючись обов'язково мати з них «відмінно». Для таких учнів мало одного підручника: вони шукають додаткової літератури, перечитують усе, що є в шкільній бібліотеці.

Відмінники з математики (V — VII класи).

Ці учні звать себе мовниками, математиками, природниками і т. д.

Відмінники навчання з природознавства.

Деякі учні, захоплюючись тими чи іншими дисциплінами, вже тепер починають накреслювати свій дальший життєвий шлях як майбутніх педагогів радянської школи.

Один з випускників прямо заявив, що він викладатиме природознавство:

„На думці в мене стати природником; як гарно буде вивчати ріст рослин і життя тварин. Скоро відпускають нас на літні канікули. Я збиратиму різні рослини, метеликів, жучків та їх личинки. Як гарно буде глянути навкруги. Земля вкрита травою і різними пахучими квітами. А садки наче молоком облиті. Унизу трава шумить, а вгорі вітер з гіллям розмовляє. Пташки щебечуть свої пісеньки, бджоли перелітають з квітки на квітку, беруть пилок, а соловей як заспіває свою красиву пісню, аж луна розноситься по всіх краях садка.

На небі ні хмаринки нема, голубе воно та ясне“.

Захоплює учнів і фізика.

„Найбільше,— говорить одна учениця,— цікавить мене фізика... Я поставила перед собою мету—бути викладачем фізики і хімії. Я хочу бути таким викладачем, як Петро Іванович¹, який так уміло і любовно викладає“.

А Марія Губа, випускниця 1937 р., збирається вступити після закінчення середньої школи на мовно-літературний факультет педагогічного інституту.

„Як багато уваги партія приділяє зараз школі і вчителів. Яка велика честь мати звання радянського вчителя. Домогтися цілковитої грамотності учнів... Ми повинні цього домогатися будь що, домогатися того, щоб радянський учень своїми знаннями, своєю грамотністю стояв на найвищому рівні“,— говорить вона.

МАЛЕНЬКИЙ МІЧУРІНЕЦЬ.

Так прозвали маленького Гришу Мартиненка за те, що він цілу весну й літо працює на грядках. Вже другий рік він носить славне ім'я мічурінця. Та й допитливий же Гриша! Мало хто й помітив, як він узявся до своїх дослідів. Тепер розповідають, що Гриша ранньої весни мало не щодня бігав до колгоспівських парників (його батько в колгоспі) і годинами вистоявав, спостерігаючи, як закладають і засаджують парники.

Пригадують, що Гриша звідусіль носив шматочки скла, ховав їх, щоб мати не бачила.

Мати лаяла хлопчика за те, що він допізна порався на горі. Скоро побачили Гришин парничок, посадив він у ньому баклажани—звичайні, мексиканські і перуанські (насіння випросив у Петра Васильовича і в городників колгоспу); посадив також перець, цибулю і ще дещо. Та й серед присадибного городу Гриша понатикав насіння кавунів і динь.

Петро Васильович приголубив Гришу, похвалив і порадив добре доглядати парничок.

Було Гриші роботи на ціле літо.

¹ Петро Іванович Гармаш—викладач математики й фізики.

Восени 1936 року Гриша після літньої перерви прийшов до школи не з пустими руками: своїй любимій школі, своєму Петрові Васильовичу він приніс з свого урожаю великі баклажани, кавун і пахучу диню.

З осені 1936 року Гриша — мічурінець. Вся школа знає Гришу - мічурінця.

Весну і літо 1937 року ще з більшим завзяттям працював Гриша. Тепер у нього в парничку і огірки на грядці, і боби, і всякі квіти.

Мартиненко Гриша, юний мічурінець.

Тепер Гриша вимогливіший: він претендує на певну площу. Він сперечається з матір'ю, садить там, де вона щось збиралася висаджувати своє.

Батько трохи гримав на Гришу, але не силував його пасти корову — до огірочків, до квітів лежить Гришине серце. А на початку травня батько з задоволенням покуштував свіженького огірочка з Гришиного парничка.

Гриша має на думці ще ширше розгорнути свою роботу. По багатьох пакетиках розкладено в нього насіння бобів, квітів, фруктових дерев, різних сортів кавунів. В пакеті береже Гриша насіння лимона. Він збирається посадити його в хаті в горщику.

Багато в Гриші й інших інтересів. Він цікавиться не тільки

парничком, а й тим, про що в книжках написано. Дуже багато Гриша читає. Все, що є в шкільній бібліотечі для дітей його віку, він поперечитував. Що прочитає, розповідає іншим.

Є. М. Шебатинська спочатку думала, що Гриша тільки малюнки розглядає, а самих книжок не читає; мало не щодня він приходив міняти книжки. Стала Єфросинія Митрофанівна перевіряти його, а він аж здивував її: дуже докладно і емоціонально розповідав зміст прочитаних книжок.

Гриша добрий помічник Є. М. Шебатинської, він живий рекомендаційний список; радить своїм товаришам, які книжки слід прочитати. Ще Гриша любить малювати. Є в нього невеличкий альбомчик. А в альбомчику намальовані огірочки, баклажани, велика свиня і т. д. Замальовує він і те, що прочитав у книжці.

Порозмовляйте про малюнки з Гришею. Він вам розповість, як повинні лягати на малюнку тіні, світло. І це він знає.

Знає Гриша, що викладач малювання 1-ої Липецької школи добре малює портрети і картини. Він до нього. Придивлявся, як той пензлем виводив свої лінії. І не тільки придивлявся, а й розпитував.

Будуть з Гриші люди. Підтримує школа його інтереси, допомагає йому задовольняти їх, урізноманітнити.

Широка путь йому стелиться.

Не можна не згадати тут долі Миколи з твору „Школяр“ Тесленка. Микола теж був допитливий, теж рвався до науки. Микола теж мріяв і в жахливих умовах злиднів жив мріями. Ось Микола прийшов до вчителя...

„Учитель тим часом узяв скрипку... і як загра-загра...

Миколка:

— Ну й, ну й... — та й устав.

— Що? — учитель до його.

— Н... не знаю... гарно... Я б день і ніч грав...

— Учись — гратимеш.

— Гратиму?... і я гратиму? Ну й... — глянув навкруги, — ну й життя гарне!..“

Справді життя гарне, та гарне воно за поміщиків і капіталістів не для Миколки: учитель „одхиляє двері, аж коло порога старець сивий стоїть, руку простягає. Коло грубки хлопчик-поводир третється, теплого місця шукає, обірваний такий, та труситься так...

— Миколка, це ти?

— Я... — та скривився, скривився.

— Як це ти, що це?

— Та... та... їсти нічого, топити нічим, удягтися...

— Бідненький!..

— А батько... простудилися: ще розтавало, а в їх чоботи драні... ноги крутить...

— Так ти це...

— Були до хазяїна... найняли... так я... нездужаю... аж захворів був... Так мене в поводитори це...

Двері в світлицю одхилені були. Стіл видно було, розгорнуту книжку, скрипку, картини. Глянув Миколка... заплакав...“

Тисячі таких, як Миколка, гинули щороку за царизму, тисячі їх ще гинуть у країнах, де панує влада капіталу. Тільки в нашій великій батьківщині, в країні Сталінської Конституції, щасливій дітворі забезпечене щасливе майбутнє.

Ясно блищать розумні очі Гриші Мартиненка. Повно думок і мрій у його маленькій голівці.

Вони здійсняться. Гриша добре вчиться. Він будуватиме радісне щасливе життя комуністичного суспільства.

СЛОВЕСНА ДИТЯЧА ТВОРЧІСТЬ.

Школа в цій справі має певну традицію. 20 років тому народився рукописний орган „Пчелиный улей“, в якому з'являються дитячі літературні спроби. Велика Жовтнева соціалістична революція створила ті умови, в яких творчі здібності дітей дістали найширші можливості для свого розвитку й виявлення.

„Пчелиный улей“, керований рукою П. В. Щепкіна, організує дітей, стимулює їх до поглибленого читання, до спостережень, до власних літературних спроб.

В архіві школи збереглися деякі номери журналу „Пчелиный улей“.

Ці любовно оформлені зошити знайомлять нас з тим, як ще 16—19 років тому маленькі діти, учні III—IV класів (тоді „отделений“ початкової школи), виступали з непоганими оповіданнячками, віршами, написаними широко, з почуттям ритму, з використанням засобів образної мови.

Спочатку „Пчелиный улей“ заповняється матеріалами, написаними російською мовою, далі в ньому зустрічаємо вірші і оповідання, виконані обома мовами.

Учні П. В. Щепкіна любили обидві мови. Його учні III—IV класів добре володіли російською мовою. Ось зразки їх роботи.

О зайчиках.

Один раз я принесла обедать в Костенков яр своим орачам. Обед поставила на воз, а сама стала качаться на весах. В это время я услышала большой крик. Я встала с весов и побежала к горке, где

кричали мужики и дети. Когда я прибежала к ним, то увидела много сереньких зайцев. Эти зайцы стали убежать, а я стала ловить. Хотя зайчики были маленькие, но я не могла ни одного поймать. Только одного поймал мой дядя, да и тот у них убежал из хаты.

(1920 р., вересень, автор — уч. II кл. Ольга Нечитайло.)

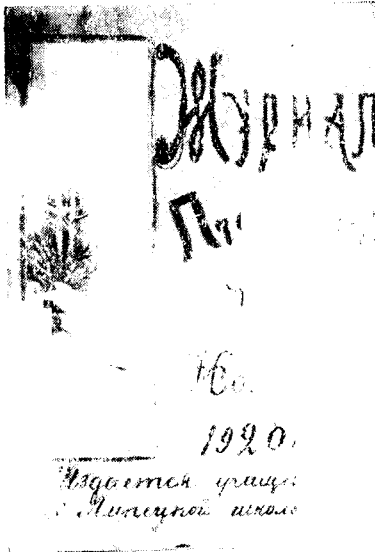
Тихий вечер.

Солнце уже садилось за лесом. Лес стоял темной стеной. Вот уже солнце стало совсем садиться, и последние лучи его отражались в прозрачной воде реки, которая пробегала возле леса.

Речка готовилась ко сну и весело журчала на прощанье лесу. Деревья в ответ ей кивали своими верхушками. Травка и цветы тоже готовились к ночлегу и, поникнув головками, шептались между собой.

Спустился тихий вечер на лес, и все умолкло. Только птичка, недавно прилетевшая, хлопочет в гнездышке своем, но и та скоро успокоится.

(1920 р., жовтень, автор — уч. IV кл. Пелагія Петрова.)

Мотиви природи становлять основне джерело тем для словесної творчості дітей. В лютневому номері „Пчелиного улья“ за 1921 р. 9 дитячих робіт із 12 написані на теми, нав'язані картинами природи: „В лесу“, „Как зайчик, кошка и медведь правду искали“, „Ночь зимой“, „Вечер“, „Как мы ходили в лес за орехами“, „Как мы спасли птичку“, „Луг“, „Летнее утро“, „Сад летом“.

Треба відзначити, що діти вмiли знаходити цікаві звороти, красиві образи.

Справжнім віршем у прозі виглядає твір „В лесу“.

В лесу.

Иду я по лесу, по дорожке, тут сколько всякой мелкоты: и пчелки мохнатые, мотыльки, букашки, трава, цветы. Бабочки пестрые над цветами порхают, пчелки мохнатые мед и пыль с цветов собирают.

А цветы - то, цветы, точно в золоте блестят невысохшей росой, все стоят пахучие, нежные, на небо глядят.

И трава, трава, точно бархат стелется, зелена она и свежа. Ну как тут уйти из родного нашего леса?..

(1921 р., лютий, автор — уч. IV кл. Євдокія Лаптева.)

Автор цієї чудової роботи так описував процес виконання її: „Когда я заснула, то мне приснился сон, как будто я пришла в школу переписывать в журнал какой-то свой рассказ. Я вошла в третье отделение, смотрю — там уже сидят девочки и мальчики, они тоже писали в журнал стихи и рассказы. Я села на первую скамью к дверям от второго отделения. Потом я

написала рассказ и сказала Петру Васильевичу, что я составила стих „В лесу“, а он и отвечает: „Ну прочитай“. Я вышла к столу и стала читать. Когда я проснулась в 5 часов, то я вспомнила свой сон и стала повторять тот стих, который снился мне. Повторив его, я стала думать, что с ним делать. Если оставить до утра, то забуду его, а сейчас писать темно. Тогда я решила писать его сейчас. Я слезла с кровати и думаю: „на чем я буду писать и чем?“ Пошла я босая, раздетая искать... карандаш. Возвращаясь с карандашом к постели, я взяла коробку от кукол и, так как я очень смерзла, то я скорее пошла в кровать и стала лежа писать стих... Когда я написала его, я спокойно заснула и больше не просыпалась до самого утра“.

Дівчинка думала, обдумувала свою тему, її мозок і вночі продовжував працювати. Дитина відчула справжню радість поетичної творчості.

Кореспондентами „Пчелиного улья“ були і хлопці і дівчата, переважно учні IV класу, але писали також і учні III класу, а іноді і II класу.

Писали автори коротенькі оповіданнячка, невеличкі описи та вірші. Іноді зустрічаємо і нариси, в яких описові моменти влучно поєднуються з розповідальними.

„Пчелиный улей“ за жовтень 1920 року вмістив нарис учениці IV „отделения“ Пелагії Серікової:

На лугу.

Красной полосой покрылся восток. В избах потухли огоньки. На востоке в чистом и прозрачном небе показалась и задрожала утренняя звездочка. По улицам скрипели колеса проезжавшего хозяина, спешившего пораньше прибыть в поле. В садах разливались громкие трели соловья. В избах бабы спешили поскорее приготовить завтрак мужикам. Взошло красное солнышко. В крашенные оконца изб заглядывали лучи солнца к спящим раскинувшимся на полу маленьким ребятишкам, как будто хотели разбудить их. Всюду по деревьям порхали разнообразные птички, радуясь солнышку, весело щебетали на нежных зеленых листочках деревьев. На кончиках молодой травы блестели маленькие капли прозрачной росы.

Красивые цветочки, политые утренней росой, весело покачивали головками, кланяясь солнышку. По зеленой траве и пестрым цветочкам прыгали зеленые кузнечики и порхали красивые бабочки. По улицам бежали ребятишки, радостно крича, бежали в лес по ягоды и в поле по цветы.

Старшая девочка Оля попросила мать, чтобы она их пустила на луг погулять. Мать с доброй улыбкой на губах проводила их на луг. Дети радостно и поспешно пошли. Дорогой они все разговаривали, громко хохотали, и их звонкие голоса разливались в воздухе...

Меньшая девочка Мотя стала плакать, жаловалась, что у нее болят ноги.

Оля посадила ее к себе на плечи, придерживая ее руками. Пришли они на луг. Оля спустила Мотю на зеленую дорожку, обросшую зеленою травой. Мотя, вся утопающая в густой зелени, от радости закричала, не зная, как и выразить сестренкам свою радость. Красное солнышко весело глядело на всю чудную природу, нежно пригревая маленькие головки девочек. Дети набрали очень много разных красивых цветов и весело возвращались домой.

Маленькая Мотя была очень рада и не хотела итти домой.

Нарис цей каже нам про те, що дівчинка чимало читала, що в неї вже були навички культурного читання. З прочитаних творів вона зуміла взяти художні образи, зробивши їх своїми. Вона вільно оперує ними, легко насичує ними свій виклад.

У той же час безперечно і те, що автор дуже спостережливий; уважні очі дівчинки бачили і те, як „красной полосой покрывлся восток“ і те, як „в чистом и прозрачном небе показалась и задрожала утренняя звездочка“. Чула вона „громкие трели соловья“ и т. д.

Це все прямий результат старанної педагогічної роботи керівника П. В. Щепкіна.

У різних номерах „Пчелиного улья“ знаходимо чимало оповідань і віршів, написаних Іваном Олійником. Він писав як учень II і III „отделений“. Писав він до „Пчелиного улья“ і після закінчення школи. Писав у різних жанрах — оповідання, ліричні вірші, щось близьке до балади і т. д. Ось один з його віршів, написаний стилем балади.

Песня о славном человеке.

(Написано под впечатлением прочитанной статьи.)

Вздулась река от прибыли весенних вод,
Ломается, трещит и громоздится лед.
Через реку широкий долгий мост лежит,
Среди моста дом сторожа стоит.
Судьба его народ волнует,
Но он лихой беды не чует.
Вот вздулся лед,
Напором снес он часть моста.
И рад бы сторож уж бежать со своего поста...
Проходит человек невдалеке.
Заметил он несчастье на реке.
Прибежал, садится в рыбачий челн.
Отчаливает и пускается среди сердитых волн.
Вот уже у моста. Берет дитя на борт.
А волны мечутся кругом,
Как бы завоеывая могучий форт.
Вот он с отцом уж к берегу пристал,
Как домик рухнул и в волнах пропал.

Граф ему золото дає,
 Но графу он ответ несєт:
 „Жизнь свою за деньги я не продаю.
 Отдай ты деньги сторожу,
 Когда тебе его жалко стало:
 У него имущество пропало“.
 Пропели люди песню тут о славном человеке.
 И пели ее внукам и детям.
 Пропета она была и нам.

(Ученик IV отделения Иван Олейник.
 „Пчелиный улей“, вересень 1920 р.)

У жовтні Іван Олійник вміщує вірш українською мовою.

Взимку.

Проходить ніч холодна,
 І день ось настає,
 Мете і віє вітер
 І не перестає.

Іду корові положити,
 Дорожки занєсло.
 Весь вечір і всю ніч
 Мєло і снігу нанєсло.

Ідуть по воду люди,
 Колодязь торохтить.
 Набрал води скоріше
 Та й з відрами біжить.

І тут, в дворі так холодно.
 А як же там у полі,
 Де захисту немає
 І вітер дме по волі.

Колишній поєт Липецької 2-ої школи, теперішній радянський інженер, комсомолец, аспірант Іван Миколайович Олійник згадує, що учні з великою охотою бралися писати. Він згадує, як Петро Васильович Щєпкін терпляче вислухував написанє кожним учнем, підбадьорював, указував на хиби і давав поради, як їх виправити. Він умів з повагою поставитися до кожної дитячої літературної спроби, він умів виховати любов до слова, бажання читати, думати, писати добре, красиво.

М. Горький у 1912 році в статті „О современности“ писав: „Майте повагу до дітей, коли ви потребуєте їх поваги до себе“. В тій же статті М. Горький висловлювався так: „Поставтеся до людини вдумли-

віше, уважніше, лагідніше — вона відплатить вам тим же, якщо ви зробите це щиро“.

П. В. Щепкін справді мав повагу до дітей, був з ними лагідний, ставився до них по-батьківському якнайважливіше. І вони, його учні, добре вчилися, добре й писали.

Тепер уже Петро Васильович не може сам, як це він робив раніше, керувати розвитком дитячої творчості. Свого часу він органічно поєднував роботу над літературними спробами дітей з процесом класного навчання. Він так читав дітям художні твори — оповідання, вірші, що вони захоплювалися художнім словом. Його колишні учні кажуть, що вони поперечитували по кілька разів усі книжки, які були в шкільній бібліотеці; вони збиралися після школи у Петра Васильовича, і він читав їм різні оповідання з своїх книжок і журналів.

Хоч тепер йому самому й важко безпосередньо керувати словесною дитячою творчістю, проте Петро Васильович вимагає, щоб ця справа в його школі не загинула. І вона справді не загинула.

Учні пишуть і тепер.

У школі видається „Літературна газета“. Тут вміщуються твори дітей.

Наводимо деякі з них.

Грай, гармошка.

Сонце сходить, сонце гріє.
В полі станув білий сніг.
Сьогодні, завтра — дні проходять,
У колгоспі почнуть сів.
Грай, гармонь, та веселіше,
Лунко, дзвінко грай.
Перший сів вітай.

Вечір. Ніч. Сонечко сховалося за гай.

(1935 р., уч. Даша Серікова.)

Тут перспектива соціалістичної сівби подала натхнення авторів цих рядків.

А ось інші вірші, написані під свіжими враженнями природних явищ.

Сніжинки.

Минає вже осінь з туманами.
Сонце укрилося хмарами.
Сніжинки м'якенькі, пухкенькі
Летять на дерева.
Тихо вітрець повіває.
Маленькі сніжинки скидає.
Сніжинки кружляють, вкривають мене
І просять не трогать себе.
Підійдеш до школи,
Струсити їх жаль...
Які ж вони гарні, пухкенькі, біленькі,
Сніжинки маленькі!

(Катя Цигичка, уч. VI кл.)

Пісня весни.

Перший вітер з півдня віє,
Промінь сонячний пече.
По долинах і яругах
У річки вода тече.
Вже парує ґрунт готовий,
І співають солов'ї.
Вийшли трактори, сівалки
На колгоспівську ріллю.
Закипіла, зашуміла
Праця в полі навесні.
Лан за ланом зеленіли,
І лунали скрізь пісні.

(Уч. VI кл. І. Кизименко.)

Серед написаних дітьми творів можна знайти й такі, що відбивають шкільне дитяче життя й дозвілля.

Бий сильніше.

Бий сильніше,
М'яч летить прудкіше.
Ну, хапай! Хапай!
Гей! Стривай! Стривай!
М'яч — стриб і скок,
Ось роззяві в ніс — цок-цок!
Той тікає вбік...
Безупинний регіт, крик...
Той вже скаче,
Той сміється й плаче...
Ой, весела ж гра!
Піт як із відра!

(Уч. VII кл. Чепіль.)

У збірнику робіт літературного гуртка за 1936/37 р. знаходимо і рядки, присвячені природі:

Річка далека, глибока,
Краю не видно у ній.
Крига з далекого краю
Швидко несеться, мов кінь.
Діти веселі, бадьорі
Радо стрічають весну.
А у полі, в небі глибокім
Пташки щебечуть в гаю.
Ген у полі дуб розкішний,
А під ним тече струмочок.
Він шумить, співають хвилі,
Закликає він весну.

А по вулиці широкій
Діти грають у м'яча.
Вони радісно стрічають
Сонце, пташок, весну.

Тут же читаємо і вірш на тему „Пушкін“. У ньому автор підкреслює, що Пушкін:

Целый век свой смеялся над царями,
Их ненавидел, презирал.
Грозил им он стихами,
Им в народе гибель предвещал.

Автор не може не зазначити разом з цим і того, що „сбылись те слова роковые“, що:

Народ поднялся и врагов, как пыль, раздул.
И в первый раз взглянул
С тюрьмы своей на свет свободно,
Глубоко, радостно вздохнул.

Наші діти відчують себе частиною соціалістичного суспільства. Тому вони відгукуються на початок сільськогосподарських робіт:

Вже просохла земля,
Іде трактор на поля.
Він своїм могутнім горлом
Всіх колгоспників скликає.
Він своїми лемешами
Крає землю лан за ланом.
Всі колгоспники зібрались,
До роботи дружно взялись.

Великий російський сатирик Салтиков-Шедрін виводить в одному з своїх творів Петеньку Утробіна, представника поміщицтва. Цей Утробін „кожної ночі, лягаючи спати, розв'язував, хоч би коротко, одне державне питання“. І ось цей „державний“ муж на питання — „Яка найкорисніша освіта для нижчих класів?“, відповідав: „Ніяка. Їх треба виховувати в страхі божому“.

Утробіни і їм подібні не хотіли давати народові освіти. Цим Утробіним, викинутим на смітник історії Великою Жовтневою соціалістичною революцією, устами учня Липецької школи так відповідає радянське молоде покоління:

О какая прекрасная наша школа,
Не найду и слов ее оценить!
В ней не учат разному вздору,
А как лучше построят
Жизнь новую, веселую, культурную.
Нет в ней обмана проклятых попов.
Детки все дышат свободно,
Не верят в чертей и богов!

Коли П. В. Шепкін сам особисто керував літературними спробами дітей, діапазон був ширший: діти писали і прозою і віршами. Тепер художня проза в збірниках гуртків зустрічається рідше. Цю однобічність школа збирається виправити. Почасти це пояснюється хибами викладання, тим, що в школі у V—VII класах дуже недостатня була увага до художнього читання. Панування методу соціологічного розбору літературних творів за „підручником з літератури“ заступало собою читання тексту, аналіз його, заважало учням сприймати твір у його художніх засобах, не сприяло вихованню літературного смаку.

Те, що тепер скасовано викладання літератури в V—VII класах за підручником і запроваджено літературне читання самих творів, безперечно, сприятиме зростанню інтересу до художньої літератури, розвиватиме глибше розуміння мистецьких засобів письменників.

Художня словесна творчість дітей заб'є новими джерелами.

ПОЛІТИЧНО-ВИХОВНА РОБОТА В ШКОЛІ.

„Завдання нової педагогіки — зв'язати вчительську діяльність із завданням соціалістичної організації суспільства“¹, — так говорив великий геній людства В. І. Ленін на всеросійському з'їзді вчителів-інтернаціоналістів.

Учитель радянської школи готує членів соціалістичного суспільства, а звідси випливають і його дуже відповідальні високі й найпочесніші завдання. Бути не простим викладачем знань, а озброювати знанням, щоб виховати молоде покоління, здатне остаточно будувати комунізм, — хіба є щось вище, почесніше, ніж ця славна роль учителя школи країни Сталінської Конституції!

„Нові характери, нові люди виховуються в нашій країні. Рабські навички, зневіра у свої сили, відсутність власної гідності відходять у минуле, знищуються соціалістичними виробничими взаєминами“².

Крок за кроком нові риси людини соціалістичного суспільства формуються в дітей у школі, формуються радянським педагогом.

Учительський колектив Липецької школи, керований орденосцем П. В. Шепкіним, з усією свідомістю відповідальності покладених на нього обов'язків старається чесно виконувати завдання комуністичного виховання.

Своє викладання основ наук учителі школи насичують фактами соціалістичного будівництва, фактами боротьби і перемог народів СРСР за проводом партії Леніна — Сталіна.

У своєму викладанні навчальних дисциплін учителі показують учням справжнє обличчя капіталу, визискування людини люди-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. XXIII, вид. 3, стор. 66.

² „Правда“ від 9/VIII 1935 р. Передова „Достоїнство советского гражданина“.

ною, навчають учнів ненавидіти всіх експлуататорів, мислити думками і почувати почуттями мільйонів трудящих.

Ці завдання здійснюються й іншими лініями.

Одна з них — політично-інформаційна робота вчителів, яка провадиться як у загальношкільному масштабі, так і індивідуально, з учнями окремих класів.

Учителі знайомлять учнів з найважливішими політичними подіями, що відбуваються в СРСР і за кордоном. Керівники класів або розповідають учням про ці події, або читають газетний матеріал і відповідно його коментують.

Керівник VI класу П. І. Гармаш пише в своєму звіті: „Любов до соціалістичної батьківщини і ненависть до капіталізму я намагаюсь прищепити, користуючись різними подіями. В цьому році таким матеріалом для мене були: 1) події в Іспанії, 2) троцькістсько-зінов'євська банда злочинців та їх плани поневолення народів СРСР, 3) потоплення радянського теплоплава „Комсомол“ фашистськими піратами, 4) Сталінська Конституція та право на освіту у нас і за кордоном, 5) боротьба Леніна і Сталіна за соціалізм.

Шкідницькі диверсійні дії троцькістів, замах на керівників партії, випадок аварії авто, в якому їхав голова уряду В. М. Молотов, вибух у шахті, вбивство робітників, червоноармійців, смерть дівчорі від динаміту, захованого ворогами народу, — все це викликало особливу ненависть у дітей до ворогів СРСР і любов до нашої батьківщини. Діти висловлювали своє обурення, свою люту ненависть до фашистів, що знущались над трудящими капіталістичних країн. Характерно, що після такої розмови діти почали більше читати книжок з військової справи“.

Учениця V класу Н. Золочівська вмістила в шкільній стінній газеті статтю „Ми обурені звірськими вчинками іспанських фашистів“. У цій статті читаємо:

„28 грудня в V класі були загальні збори. Ми на зборах прочитали в газеті про те, що фашисти запалили і потопили радянський теплоплав „Комсомол“. Всіх нас це дуже стурбувало. Ми ще більше ненавидимо цих підлих ворогів. На зборах я запропонувала зібрати гроші на побудову нового теплоплава. Мене піонери підтримали.

Хай знають фашисти, що це їм даром не пройде“.

Радянська дитина, яка уболіває за справи трудящих, за справу республіканської Іспанії, шле ганьбу і прокляття ненависним катам, мракобісам, ворогам людства.

Така робота провадиться в усіх класах — і старших і молодших. Діти молодших класів теж гостро реагують на всі події. Коли керівниця III класу Н. І. Чернявська вела розмову про події в Іспанії і розповідала, як фашисти вбивають дітей і жінок, один учень підняв руку, сигналізуючи, що хоче говорити.

„Надія Іванівна, — сказав він, — нам дідуся казав, що якби прийшли фашисти, так він би вилами всіх їх поколов; я дідуся розказував, які фашисти звірячі“.

Дитина говорила по-дитячому, але за її словами відчувається більшовицьке виховання, відчувається, що справді „нові характери, нові люди виховуються в нашій країні“.

Іноді для інформації про політичні події скликаються мітинги учнів старших (V—VII) класів.

Систематично проваджувана політично-інформаційна робота, пройнята більшовицькою загостреністю, непримиренністю до ворогів,— дуже важливий захід комуністичного виховання молодого покоління.

Цілі політично-виховної роботи реалізуються і під час проведення революційних свят та відзначення інших важливих дат.

У простих доповідях педагоги пояснюють значення цих свят і дат, інсценівками, декламацією викликають емоціональне піднесення і почуття любові до трудящих усього світу та палку ненависть до їх гнобителів.

Часто під час відзначення цих дат бере слово П. В. Щепкін. Його слова особливо впливають на дітей.

4/IX 1937 р. в школі відбувалися збори учнів старших класів, присвячені Міжнародному юнацькому дню. Появу на зборах Петра Васильовича відзначили привітанням на його адрес. Після виступу викладача історії взяв слово Петро Васильович:

„Який я радий бачити вас, діти, в цей день, коли ви вільно, радісно святкуєте день молоді всіх країн світу. У країнах, де панує капітал, молодь і діти проводять свій день, ховаючись у лісах, ярах, підвалах. Коли їх знаходить поліція, то дітей б'ють різками. Робітники і їх діти скрізь висувають гасло: „Геть війну!“

Ми одні працюємо вільно, ми одні щасливі. Треба нам ще більше, ще краще працювати. Нам треба розпізнавати всякого ворога, хоч би як він не притаївся. Ми повинні ще більше любити нашу дорогу батьківщину, нашого рідного Й. В. Сталіна. Ви повинні рости справжніми більшовиками.

Учіться ж, діти, добре! Учіться відмінно! Любіть велику нашу батьківщину, ненавидьте ворогів!“

Виголошені з піднесенням слова П. В. Щепкіна звучали дуже запально, вони захоплювали. Обличчя учнів ставали серйозні, мужні, в очах світилася воля вчитися, воля боротися за комунізм.

Свою політичну свідомість діти виявляють у своїх дописах до стінної газети, у своїх творчих літературних спробах. Вони вміють відгукуватися на близькі їм факти соціалістичного будівництва. Для юного поета весна — це не тільки явище природи, а й діяльність людей, що підкорюють природу, змушують її служити собі.

Вже парує лан готовий,
І співають солов'ї,
Трактори й сівалки
Вже в колгоспівськiм дворі.

Школа вживає заходів, щоб учні читали газети. У рекреаційному залі вивішується районна газета „Колгоспник“. Учні передплачують „Пионерскую правду“, „На зміну“. Можна бачити дуже часто, як діти в перервах групами читають останні промови тов. Літвінова на пленумі Ліги націй, як вони своїми схвальними репліками вітають пряме, більшовицьке слово радянського дипломата.

Шкільна стінна газета.

Доповідь Й. В. Сталіна на пленумі ЦК ВКП(б) в лютому — березні 1937 р. учні читали колективно; читали вони колективно і промову В. М. Молотова на цьому пленумі.

Школа навчає учнів розуміти процеси політичного, економічного і культурного життя нашої країни, навчає їх розуміти, що партія Леніна — Сталіна веде СРСР від перемоги до перемоги, розтрощуючи все гниле, зрадницьке, вороже.

В наслідок дійового політичного виховання в школі ростуть патріоти соціалістичної батьківщини, які гартують себе для праці, для героїчних подвигів на честь і славу своєї незрівняної країни.

„Ще будучи малим хлопцем, я, як тільки почую гул мотора, знаходив на небі літака і стежив за ним, поки він не зникав за горизонтом. Тоді я поставив собі за мету — „буду пілотом“. Тепер моя мрія може здійснитися...

Теплий сонячний ранок. В небі ні хмаринки. На цей день призначений перший самостійний політ нового пілота. Яка радість! Сьогодні всі повинні скласти іспит на звання пілота. На аеродром, покритий зеленим килимом, виводять з ангару учбовий літак. Механіки останній раз перевіряють літак. Пілот підходить до літака, сідає в кабіну і жде сигналу. Мотор збільшує обороти. Помах прапорця стартера, і літак, відірвавшись від землі, набирає висоту...

Скоро посадка. Пілот знижується, іде на посадку. Сідає. Інструктор підбігає і з привітною усмішкою на губах каже пілотові: „Відмінно“.

Так уявляв перспективи свого майбутнього випускник VII класу Петро Губа.

Взагалі в життєвих перспективах учнів Щепкінської школи повітря, пілотуванню належить чи не найпочесніше місце.

„Коли закінчу середню школу, то буду відважним радянським пілотом. Школу юних пілотів закінчу на „відмінно“.

Ось дають мені наказ летіти з Москви на Кольський півострів. Вилітати 7 травня. Весь день веселився. Сонце піднімалося все вище й вище. Небо сміялося від радощів разом з землею. Хмари все бігли на схід. Мій літак все гуде й б'ється крилами об повітря. Я дивлюсь на компас, щоб не збитися з вірного шляху...

Літак спустився на землю, мов пташка сіла до своїх малят. Сонце заховалося від нас.

Пастух гнав череду додому. Корови ревли, щоб швидше дома бути.

Відпочити йшли додому колгоспники“.

Так планує і мріє Іван Царенко, який знає, що молодому поколінню Країни Рад відкриті найширші можливості навчання і праці, найширші можливості досягти честі, слави, доблесті й героїства.

А. П. Чехов в одному з своїх оповідань описав безпросвітне, безперспективне нидіння, характерне для поміщиків, цієї опори царизму.

„Вы пишете, что на луне, т. е. на месяце живут и обитают люди и племена. Этого не может быть никогда, потому что если бы люди жили на луне, то заслоняли бы для нас магический и волшебный свет ее своими домами и тучными пастбищами. Без дождика люди не могут жить, а дождь идет вниз на землю, а не вверх на луну. Люди, живя на луне, падали бы вниз на землю, а этого не бывает. Нечистоты и помои сыпались бы на наш материк с населенной луны. Могут ли люди жить на луне, если она существует только ночью, а днем исчезает? И правительства не могут дозволить жить на луне, потому что на ней по причине далекого расстояния и недостижимости ее можно укрываться от повинностей очень легко. Вы немножко ошиблись. Вы сочинили и напечатали в своем умном сочинении... будто бы на самом величайшем светиле, на солнце, есть

черные пятнушки. Это не может быть, потому что этого не может быть никогда. Как Вы могли видеть на солнце пятнушки, если на солнце нельзя глядеть простыми человеческими глазами, и для чего на нем пятны, если и без них можно обойтись“¹.

Донський поміщик, який уособлював усе поміщицтво з царатом, першим поміщиком на чолі, відмовився від науки. Він і без науки міг обійтися.

А ось про що пише Докія Сириця, випускниця VII класу:

„Закінчивши VII клас, я буду й надалі продовжувати своє навчання, щоб закінчити X клас, і буду, як сказав товариш Ленін, вчитись, вчитись і вчитись на „відмінно“.

Коли закінчу X клас, я думаю вивчитися на пілота. Опанувавши добре аероплан, я намагатимусь на своїй сталевій птиці полетіти так високо, щоб дізнатися про життя на різних планетах.

Хоч і стану пілотом, але я не забуватиму своєї рідної школи імени славетного вчителя П. В. Щепкіна і завжди слатиму всім педагогам школи, дорогому вчителеві Петру Васильовичу Щепкіну і любимому батькові нашої батьківщини Й. В. Сталіну палкий пілотський привіт“.

Донський поміщик упевнений, що на планетах жити не можна, бо уряди не дозволять. Він знати нічого не хоче про те, що діється в світовому просторі. Все це йому байдуже.

15-річна дівчина, учениця радянської школи, захоплена перемогами радянської науки, соціалістичної техніки, захоплена славою сталінських учнів, Героїв Радянського Союзу, навпаки, глибоко впевнена, що сталеві птиці Країни Рад полетять і на інші планети.

І звідти Докія Сириця слатиме великому Сталіну свій пілотський привіт.

Так можуть говорити, мріяти політично виховані діти, вірні сини своєї великої батьківщини.

П. В. Щепкін до нового року — першого січня 1937 р. писав: „Партією і Урядом я поставлений на найвідповідальнішу ділянку роботи — виховувати молоде покоління в комуністичному дусі. І я в ознаменування нової Сталінської Конституції зобов'язуюся ще з більшою енергією і наполегливістю ростити могутні фаланги великої когорти молодого більшовицького покоління, людей сталінського гарту, мужніх, життєрадісних, веселих, працюючих, сміливих і мудрих“. (Липецька районна газета „Колгоспник“ від 1/І 1937 р.).

П. В. Щепкін давно усвідомив те, що всі радянські вчителі повинні зробити основою свого світогляду й поведінки вимогу — „жити й творити в ім'я комунізму, для мільйонних мас, готувати себе до наступних боїв за батьківщину, — що може бути вище й почесніше цієї великої мети“. („Правда“ від 21/ІХ 1937 р., передова „Моральний образ большевика“).

¹ А. П. Чехов, Письмо донского помещика Степана Владимировича Н. к ученому соседу д-ру Фридриху.

Коли учениця Марія Губа мріє про професію радянського педагога, викладача мови, вона усвідомлює, „як багато уваги партія приділяє зараз школі і вчителеві. Яка велика честь мати звання радянського вчителя“, і впевнена в тому, що ми „будь-що доможемося, щоб радянський учень своїми знаннями, грамотністю своєю стояв на найвищому рівні,“ — хіба не виявляє вона тим свого політичного розвитку, свого розуміння гідності педагогічної професії?

Сириця Оксана.

Коли Оксана Сириця, піонерка, категорично заявляє про своє бажання стати педагогом, щоб виховувати молоде покоління комуністів, то немає сумніву, що це її рішення продиктоване тими ж мотивами, які керували й Марією Губою.

Одна з учениць III класу хоче стати астрономом, збудувати таку машину, щоб нею можна було полетіти на місяць. Там вона збирається поставити „великий, великий червоний прапор, щоб маячив на весь світ“.

Де ще, в якій країні такі думки, такі мрії родяться в дитячих голівках!

Про славу своєї батьківщини мріє ця дитина 11 років. Так, учні школи П. В. Щепкіна ростуть радянськими патріотами, ентузіастами, сміливими, гордими за СРСР, повні любові до своєї країни, повні ненависті до капіталу, до фашистів.

Слово „вождь“ — це серце наше,
Вождь — це промені ясні,
За життя своє щасливе
Щиро дякуєм тобі.

Цими словами вірша одного з учнів щасливого дівчора Щепкінської школи шле своє вітання, свою подяку великому вождеві народів Й. В. Сталіну.

АНТИРЕЛІГІЙНА РОБОТА В ШКОЛІ.

Учителі знають, що формування матеріалістичного світогляду органічно вимагає антирелігійної роботи серед учнів. Ця робота ведеться в різних напрямках.

Насамперед, вона знаходить собі місце в навчальних заняттях. Дітям з'ясовуються закони природи, з'ясовується велика роль людини у змінюванні явищ природи, у творенні нової дійсності. Разом з цим дітям висвітлюється класова суть релігії, її експлуаторська природа, її роль „опіуму для народу“, її служба царям, поміщикам, капіталістам.

Читаючи в II класі статті „Поле“, „Від мотиги до електропруга“, учні усвідомлюють, що все залежить не від бога, а від людей; від того, як буде оброблено поле, залежить урожай; люди своїм розумом ідуть все далі і далі в опануванні сил природи для поліпшення людського життя. Цей висновок з новою силою звучить у рядках пролетарського гімну:

Не ждїть рятунку нї від кого,
Нї від богів, нї від царїв.
Позбудеться ярма тяжкого
Сама сїм'я пролетарїв.

Читаючи оповідання „Як Івася лікували“, учні переконуються, що „ні молитви, ні попи ніколи ще нікого не рятували“, що хоч „забрав піп курочку, а Івашкові не легшає“, що хворого Івася врятувала наука, медицина.

Розповідаючи дітям біографію вождя народів, великого Сталіна, вчителька говорила їм, як у школі, де вчився Йосиф Віссаріонович, попи знущалися над учнями, як товариш Сталін ненавидів попів і сміливо казав їм правду, як попи вигнали товариша Сталіна з школи й доносили на нього царській поліції.

В II класі учні читали статтю „Тарас Григорович Шевченко“ і його „Заповіт“. У зв'язку з цим вони дізналися про те, що Шевченко був проти богів, що він писав про те, що попи за багатих, проти бідних, що вони служать царям, багатіям.

Читання статті „В мічурїнському саду“ дало матеріал для з'ясування дітям того, що Мічурін і його учні робили велику справу, показавши, як людина стає все дужчою, як вона все більше й більше стає господарем природи. Діти переконуються в тому, що люди, озброєні наукою, знанням, звільненим від експлуатації, стають творцями свого життя. Це дає ґрунт для висновків, що над людиною немає нікого, що все залежить від неї, що зростанню її могутності немає меж.

У зв'язку з святкуванням дня 1-го травня вчителька розповідала учням, як за часів царизму попи були шпигунами поліції, як вони доносили жандармам про те, де збираються робітники, і т. д. Вона їм розповіла і про різницю між святами трудящих і святами церковними: перші знаменують єднання трудящих у боротьбі за свої права, в боротьбі проти експлуататорів, вони підносять свідомість трудящих, підносять людей, тоді як „свята“ церковні принижують людей, обдурюють їх і вигідні тільки панам та їх хазаям, експлуататорам.

У III класі завдання антирелігійної роботи знаходять собі місце, поперше, у викладанні природознавства, а, подруге, у викладанні інших дисциплін.

При вивченні теми „Ґрунт і корисні копалини“ підкреслюється, як людина сама своєю волею змінює властивості ґрунтів, створює нові ґрунти. На прикладах із соціалістичного будівництва в СРСР діти усвідомлюють, що людина примушує пустині родити хліб, бавовник (зрошення в Середній Азії), будівництвом

каналу Волга — Москва, Волга — Дон людина підкорює собі течію вод, примушує море віддавати нафту (у Каспійському морі).

Тут же дітям з'ясовується багатючими фактами з практики двох Сталінських п'ятирічок, що не церква, не попи, а радянська влада, більшовики, які опанували науку, техніку, змінили лице СРСР, зробили його багатим, могутнім.

Програмний матеріал теми „Електричні явища в природі“ з'ясовує явища блискавки, грози і разом з цим спростовує безглузді релігійні теревені про ці природні факти. Демонстрування спроби з одержанням електричної іскри прекрасно розкриває учням причину блискавки і грози і абсурдність забобонних казок з приводу їх.

Як і скрізь, при опрацюванні цієї теми теж наголошується, що сили природи, керовані волею людини, є невичерпне джерело багатств, що тільки в СРСР, де влада належить трудящим, справді йде найуспішніша боротьба за оволодіння силами природи. Наголошується роль Й. В. Сталіна в цій справі (завоювання полюса, освоєння півночі і т. д.).

„Ознайомлення з основними формами поверхні землі і топографічним планом“ (з географії) в III класі використовується не тільки для опису різних форм поверхні землі. Учні в цій темі дізнаються, як люди навчаються використовувати різні поверхні в своїх інтересах; як вони винайшли спочатку човни, далі пароплави, щоб їздити водою, як люди винаходили різні транспортні засоби, щоб пересуватися сушею (віз, поїзд, авто), в горах, у степах, пустинях, як протидіяли запровадженню нових засобів пересування служники всіх релігій.

Відомості про те, як церква переслідувала учених, що відкрили кулястість землі, розповідання про Коперніка, Бруно, Галілея, про те, як церква протидіяла Колумбові, коли він споряджав свою експедицію, наситило антирелігійним змістом тему „Земна куля“ (III клас).

Матеріал теми „Холодні, помірні і жаркі країни“ поєднується з розповіддю про те, як різні шамани та жерці в холодних краях полярних смуг і в жарких краях тропічних смуг держать народ у неустстві, як експлуатують його разом з колонізаторами, капіталістами та їх агентами.

В інтересах антирелігійного виховання було використано читання художніх творів, зокрема оповідання „Малий посланець“, біографії Шевченка і інше.

Вступна бесіда до байки „Урожай“, виразне читання тексту байки, аналіз його підкреслили обман, до якого вдавалися попи, щоб тримати людей у темряві, різноманітні форми використання народної темряви для власного збагачення й розкошування. Кілька ілюстрацій з досвіду соціалістичного сільського господарства наочно показали учням, що колгоспні поля дають високий урожай тільки завдяки добрій праці, що добре оброблені соціалістичні лани не бояться посух, перемагають їх і дають високі врожаї без усяких попівських молитов.

Експлуататорська природа релігії та її служників (попів, шаманів) була добре висвітлена при читанні оповідання Панча „Малий посланець“. Постаць шамана викликала у дітей почуття гострого гніву й ненависті. Болем охоплені були серця дітей, коли вони читали, як „шаман схопив немовля, загорнув у поганеньку шкуру нерпи і поніс на мороз“. І велике радісне збудження з'явилося на дитячих обличчях, коли вони почувли: „вчитель грізно глянув на шамана, і вони вийшли надвір. Через дві хвилини вчитель повернувся назад в ярангу з немовлям у руках.

Маленька дівчинка дуже охолочла, але була жива“.

А як були задоволені діти з того, що „шамана судив суд. Його вислали з цієї місцевості, де він дуриє і нівечив людей“.

Узагальнення— всі попи обдурюють народ, додаткові пояснення про те, що попи боролися з наукою, спалювали учених на кострах, катували їх у в'язницях, спалювали книжки учених,— доповнили теоретичним знанням емоційні сприймання дітей.

Ознайомлення з біографією В. І. Леніна (ст. А. І. Ульянової „Дитинство та шкільні роки Леніна“), Т. Шевченка („Про своє дитинство“) теж служило матеріалом для подавання дітям знань про ставлення В. І. Леніна до релігії, про завдання, які він ставив у цій справі, про те, як Т. Шевченко піднімав свій революційний протест і проти релігії, проти бога.

Огляд СРСР за зонами (географія) в IV класі ознайомив учнів з тим, як народи тундри експлуатовалися шаманами, з одного боку, і купцями та царською владою, з другого, і як радянська влада змінила умови життя експлуатованих народів, дала їм засоби до культурного, заможного життя, школи, лікарні, як радянська влада звільнила ці народи від визиску, ліквідувала обдурювання їх шаманами.

Вивчення географії Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану поєднується з яскравими оповіданнями про те, як духівництво разом з баями поневолювало маси, ознайомлює учнів з тим, в якому стані перебували жінки. Учні довідалися, як духівництво виступало проти радянської влади, проти її заходів, проти визволення жінки.

Географічний огляд СРСР ілюстрував бурхливий розквіт і економіки і культур народів СРСР. Учні дізналися, що церква сама володіла землями, капіталами, підприємствами, визискувала працю трудящих і тому служила царям, поміщикам, капіталістам.

Під час вивчення природознавства в IV класі антирелігійні моменти знаходять собі місце скрізь, бо завжди учням підкреслюється роль людини в оволодінні законами природи, в підкоренні їх інтересам суспільства. Цей мотив має дуже велике значення для виховання в учнів матеріалістичного світогляду.

Цій меті служить і елементарне ознайомлення з основами еволюційної теорії. Вивчаючи „Життя тварин“, „Будову і роботу людського тіла“, учні дізнаються про те, що в фізичній організації

тварин є багато спільного, що органи людського тіла аналогічні з органами тварин, що людина є теж тварина, яка на певному ступені свого суспільного розвитку набула рис, якими вона відокремилась від тварин, ставши людиною. „Праця створила людину“ (Енгельс) — такий висновок робиться з вивчення „Будови й роботи людського тіла“.

На основі висвітлення наукових даних про походження людини учням доводиться безглуздість релігійних легенд про створення людини богом.

Читання в IV класі „Казки про попа і наймита його Балду“ О. С. Пушкіна дало немало для цілей антирелігійного виховання. Ненажерливість попів, їх життя коштом інших, як типові риси попівства, прекрасно уяснили собі діти. Боягузтво попа —

Іде Балда, несе, аж зігнувся,
А піп, як побачив — вжахнувся,
За попадею ховається,
Од ляку корчиться-здрігається.—

викликає відразу в дітей.

І дуже подобався дітям фінал казки:

Раз йому Балда щигля дав —
Підскочив піп, до стелі дівстав;
Удруге Балда щигля дав —
Мову людську піп утеряв;
Утретє Балда щигля дав —
Старий геть з розуму спав.

Бридке обличчя попа викликає у дітей огиду, тоді як постань наймита Балди приваблює до себе рисами твердості характеру, кмітливості, сміливості, мужності, сили фізичної й моральної.

Вірш Ів. Франка „Товаришам з тюрми“ теж дав антирелігійний матеріал:

Ми ступаєм до бою нового
Не за царство тиранів, царів,
Не за церков, попів, ані бога,
Не за панство неситих панів.

Ці слова поета поставили в один ряд ворогів трудящого люду: тирані-царі, церква, попи, бог, неситі пани — всі вони включені в один розряд тих, з ким кличе боротися поет.

Слова вірша:

Не від бога те царство настане,
Не святі його з неба знесуть,
Але власний наш розум посяде,
Сильна воля і спільний наш труд.—

зіставлені з словами „Інтернаціоналу“ — „не ждїть рятунку ні від кого: ні від богів, ні від царів...“, використовуються, щоб з'ясувати учням, що трудящі не можуть здобути собі волі без

боротьби з усіма своїми визискувачами, в тому числі і з церквою та попами.

Учні порівнюють Т. Шевченка, Ів. Франка, О. С. Пушкіна і роблять висновки, що хто дбав про народ, хто бажав йому добра, завжди підносив свій голос проти церкви, проти релігії.

Цей висновок з новою силою виступає і при читанні оповідання „Перше Травня за царизму“ (уривок з повісті „Мати“ М. Горького). З одного боку:

„За рогом вулиці, у вузькому провулку, зібрався натовп чоловіка на сто, і в глибині його лунав голос:

— Із вас вичавлюють кров, як сік із клюкви!..

— Вірно, — відповіло кілька голосів відразу...“

З другого боку, круг церкви:

„в церковній ограді густо стояли й сиділи люди...“

Там класова свідомість кличе до боротьби за волю, тут затьмарена свідомість людей, вони нездатні боротися.

На чийому боці симпатії великого письменника, учні ясно розуміють. Вони розуміють і те, що церква у Горького зображена як отруйна сила, що заважає трудящим розуміти свій стан і знаходити з нього вихід.

І видатний німецький поет Г. Гейне мислить так само, як і Шевченко, Ів. Франко, Пушкін, Горький:

Прокляття на бога, кому ми молились,
Як в голод і холод під плотом тулились,
Даремно молились і ждали весь час!
Той бог був не наш, одурманив він нас!..

(„Німецькі ткачі“.)

В V—VII класах теж здійснювалося насичення антирелігійними моментами програмного матеріалу з біології, фізики і хімії, історії і географії.

Викладач біології, з'ясовуючи матеріал ботаніки (V—VI класи) і зоології (VI—VII класи), підкреслював значення наукового пізнання світу для суспільства, підводив учнів до усвідомлення причинності явищ, можливості їх, переходів одних в інші і т. д. Він розкривав, як зростала природнича наука і як у зв'язку з цим дужчою ставала людина.

Розповідав викладач природознавства і про те, як церква ворогувала з наукою, підпорядковувала її собі, як церква заняття науками про природу проголошувала служінням дияволу і т. д.

Викладач фізики й математики, оперуючи екскурсами з біографій мучеників науки, з'ясовував, що релігія завжди була ворогом культури, ворогом народних мас, що вона заважала суспільству в його боротьбі за поліпшення життя людей.

Разом з цим викладач фізики й математики знайомив учнів з тим, як жерці монополізували раніше науку в цілях експлуатації народних мас. Учні з інтересом слухали, як в Єгипті та інших країнах стародавнього Сходу жерці тримали в своїх руках

математику, фізику, хімію і використовували ці науки з метою обдурювання мас, підкорення їх своїй волі, з метою експлуатації їх.

З глибоким інтересом слухали вони розповідь про трагедії великих учених — Коперніка, Галілея, Савонароли та інших, яких наука спонукала говорити одне, а церква примушувала твердити протилежне, відмовлятися від своїх праць, прилюдно їх засуджувати.

При викладанні стародавньої історії і історії середніх віків учні дістали відомості про експлуататорську роль релігії в країнах Сходу, про монополію церкви в ділянці ідеології за середніх віків.

Жахливі картини переслідування „еретиків“, картини інквізиції, кострів, на яких спалювали не тільки твори, суперечні з вченням релігії, а і їх авторів, — ці факти наочно демонстрували класову природу релігії.

Ознайомлення учнів з боротьбою церкви проти поширення освіти серед мас, із забороною друкувати книжки, писані національними мовами, а не мовою латинською, переслідування самого друкування книжок, зокрема в Росії, збільшувало антирелігійний багаж учнів, зміцнювало наукову базу для формування у них матеріалістичного, антирелігійного світогляду.

Деякі факти з життя римських пап, кардиналів (Борджіа), паралелі з життя вищого духовництва в Росії, факти з канонізації „святих“, облутування мас байками про „чудеса“, про „нетлінні моці“ і т. д. давали яскравий матеріал для виховання учнів у дусі войовничого атеїзму, для розуміння контрреволюційної ролі всіх релігій — у революції 1905 року, у Великій Жовтневій соціалістичній революції, для розуміння висловлювань В. І. Леніна про релігію, для розуміння програми ВКП(б) про політику партії щодо релігії і вказівок Й. В. Сталіна про те, що „релігійні забобони йдуть проти науки, бо всяка релігія є щось протилежне науці“¹.

Наслідком антирелігійної роботи школи є те, що виконання учнями релігійних обрядів — явище поодиноке. На ці факти школа негайно реагує, застосовуючи заходи впливу — індивідуальну роз'яснюючу роботу з учнями, бесіди з їх батьками, а також такий додатковий захід, як пропозиція прочитати певні книжки.

Дні релігійних свят ніяк не позначаються на відвідуванні учнями школи. Всі учні акуратно відвідують школу завжди, в тому числі і в дні релігійних свят. Антирелігійна настроєність учнів знаходить своє виявлення в читацьких інтересах учнів: книжки антирелігійного змісту дуже активно читаються ними, про них вони розповідають один одному, популяризуючи, таким чином, ці книжки, стимулюючи один одного до читання їх.

Антирелігійні мотиви ми знаходимо у статтях, вміщуваних

¹ Й. В. Сталін, Питання ленінізму, вид. X, стор. 168.

у стінній газеті, у творчих роботах учнів — у віршах, оповіданнях, у виступах учнів на зборах, присвячених важливим політичним, історичним, науковим датам.

У свідомість учнів міцно входить розуміння того, що „релігія є опіум для народу“.

3 РОБОТИ ПІОНЕРСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В ШКОЛІ.

У 1936/37 навчальному році в школі було 287 учнів. З них піонерів — 167, жовтенят — 120. Піонери були об'єднані в загони. Піонерських ланок по загонах було 16.

До кожного загону жовтенят прикріплені старші піонери. З ними вони розучують танці, пісні, різні ігри, читають казки. Розповідають їм про події в Іспанії.

Коли піонерка Маруся Губа розповідає дітям про перемогу республіканських військ, то в очах дітей загораються яскраві вогниці задоволення. А коли каже вона про те, як фашисти знущаються з дітей і жінок, то в дітей стискаються їх маленькі кулаки. У них палає ненависть до ворогів і любов до трудящого люду.

До кожного загону піонерів прикріплені вожаті — комсомольці.

Піонери подають добрий приклад, як треба себе поводити з старшими. При зустрічі на дорозі піонер завжди ввічливо дає дорогу. Часто можна почути від батьків: „Діти, яких ви виховуєте, дають і нам стареньким приклад, як треба любити працю, як ввічливо треба ставитись до всіх товаришів“.

Кажуть батьки, що діти-учні любовно ставляться до своїх менших братів і сестер; охоче допомагають батькам і матерям у домашній роботі.

Найкращий зразок у поведінці й навчанні дає загін ім. Шмідта.

Цікаво подивитись, як проходять збори загону.

Про один такий збір загону розповідає старший вожатий школи Н. І. Чернявська.

„Піонери намітили добре провести збір загону до дня Червоної Армії. Треба кожній ланці добре попрацювати, щоб збір загону пройшов весело й добре.

Розподілили обов'язки.

Голова загону Губа Петя розповість про те, як організувалася Червона Армія та про її перемоги.

Ланкова І ланки Серікова Даша розкаже коротко біографію першого маршала Радянського Союзу, наркома оборони К. Є. Ворошилова. Ланкова II ланки — біографію С. М. Будьонного, маршала Радянського Союзу.

Хор загону дістав доручення виконати пісні, присвячені Червоній Армії і її керівникам: „Пісню про Ворошилова“, „Бити, бити нас хотіли“, „Пісню про Щорса“, „Пісню про Чапаєва“ та інші.

III ланка взялася готувати кілька фізкультурних номерів. Окремі піонери готували вірші, танці.

Усі енергійно працювали, змагаючись на краще підготування. Незабаром настав довгожданий день. Зібралися всі піонери загону; запросили до себе також і піонерів з інших загонів.

Збір пройшов дуже весело, закінчився танцями і співами. Веселі поверталися піонери додому...“

Добре працюють у школі і інші загани.

У загоні ім. Тельмана піонер Михайловський Грицько на великій перерві розказує про події за кордоном, а особливо в Іспанії. Піонерка іншого загону — Золочевська Ганна розповідає про новини в Країні Рад.

Ланки кожного загону читають художню літературу, обговорюють її; ходять до лісу, засушують перші весняні квіти, готують гербарій.

Ланка Дуні Бут збирала комах-шкідників поля, а ланка Дуні Шевченко збирала комах-шкідників саду.

Веде перед ланка третьої Дуні, Сириці. Тут кожен піонер дбає і за себе і за свого товариша, усі допомагають один одному. В цій ланці 10 піонерів, з них 5 відмінників, а решта має і „відмінно“ і „добре“.

Всі загани проробили відозву піонерів Ленінграда про здачу норм на три оборонні значки. Кожна ланка почала підготовку до здачі норм. 100 піонерів уже мають значок БГПО.

Піонери випускають монтажі під назвою „Щасливе дитинство Країни Рад“.

Коли ви заходите в коридор школи, то одразу привертають до себе вашу увагу своїм художнім оформленням монтажі: „Володимир Ленін“, „Героїчна Іспанія“, „Серго Орджонікідзе“, „О. С. Пушкін“.

Юні піонери в літературному гуртку випускають журнал вільних творів. З великим інтересом знайомилися піонери з Сталінською Конституцією. Окремими розділами пояснювали її по загонах за допомогою вчителів. В кожному загоні читали біографію керівників партії та уряду: товаришів Сталіна, Молотова, Ворошилова, Кагановича, Орджонікідзе.

З захопленням уся школа готувалася до інтернаціонального вечора. Всі загани були залучені до підготовки. Піонерка загону ім. Тельмана розказала про Тельмана.

Декламували вірші, присвячені героїчній Іспанії. Була прочитана доповідь про „Війну в Іспанії і як ми допомагаємо іспанським дітям і жінкам“¹.

Хор співав інтернаціональні пісні. З особливим піднесенням була виконана пісня: „Слухай, про що наші діти ранком співають завжди“. Добре була виконана інсценівка „Братики“. Читали вірші німецькою мовою.

Ланки загону ім. Стаханова готують альбоми наших керівників партії та уряду.

¹ Школа провадила збір грошей на допомогу жінкам і дітям республіканської Іспанії.

Ланка Бут Марії готує альбом, присвячений Серго Орджонікідзе, де буде в фотографіях відбито все його життя.

Ланка Кузьменка Олексія працювала над альбомом, присвяченим О. С. Пушкіну. Готують альбом „Й. В. Сталін“. Усі ці альбоми лежать у піонерській кімнаті, в сталінському кутку. Кожний піонер має художньо оформлений куточок. Вожаті бувають дома у піонерів і допомагають їм улаштувати такі куточки. У більшості піонерів є свої книжки, невеличка бібліотечка.

Учні, піонери й жовтенята, брали участь у районній олімпіаді самодіяльного мистецтва. Загальношкільний хор співав пісні: „Узник“, „Пісню про Сталіна“. Талановито виконали пісню Зайцева Ольга, Богданова Клара і Чернова Марія про батьківщину. Рудяга Діна, учениця VII класу, добре виконала також танок „Кабардинка“.

Непогано читав вірш „Партія веде“ Слюсар Іван, учень III класу. Гарно танцювали татарський танок учні III класу.

На олімпіаді школа була премійована.

У школі був організований вечір, присвячений О. С. Пушкіну. Діти запрошували своїх батьків і матерів, які були дуже задоволені виступами своїх дітей. Діти показували багато різноманітних номерів. Чернова й Зайцева особливо добре виконували пісню „Туча“ О. С. Пушкіна. Губа Петро добре прочитав уривок з поеми „Медный всадник“. Кілька піонерів розповідали біографію О. С. Пушкіна. Особливо добре була прочитана казка „Про рибака і рибку“.

КЕРІВНИКИ КЛАСІВ ВИКОНУЮТЬ СВОЇ ОBOB'ЯЗКИ.

П. В. Щепкін, цей майстер педагогічної справи, учить учителів своєї школи, як треба підходити до дітей, як треба розв'язувати складні ситуації, як здійснювати виховні завдання, одночасно підносячи в дітей почуття власної гідності.

Усвідомлення кожним учнем свого обов'язку — це один з найважливіших заходів, якому П. В. Щепкін надає виняткового значення. Він радить учителям різними засобами викликати в учнів інтерес до навчання і виховувати волю до здійснення поставлених перед ними завдань.

Звідси й вимога найуважливішого, найобережнішого ставлення до дітей. „Любіть дітей“ — не один раз говорив П. В. Щепкін учителям і своїй і інших шкіл. „Хто дітей не любить, — каже він, — хай не йде в педагоги“.

Отакою любов'ю, повагою до дітей, позбавленою в той же час всякою безпринципного пристосування до їх слабостей, характеризується ставлення вчителів Щепкінської школи до учнів.

Керівники класів тут справді піклуються за учнів доручених їм класів, усвідомлюють свою відповідальність за них і намагаються сумлінно виконувати свої обов'язки.

Класні керівники приділяли серйозну увагу організації умов для домашньої роботи учнів. Щоб діти мали свій стіл для го-

тування уроків, щоб дома в них було культурно, привітно, про це турбуються всі керівники класів. І наслідки величезні. Рідко хто з учнів не має тепер дома свого робочого кутка.

Педагогічна рада Липецької школи ім. П. В. Щепкіна.

Губа Надія, учениця V класу, і брат її Микола, учень I класу, готують удома урбки.

Портрети керівників партії та уряду, квіти прикрашають робочий куток учнів. На вікнах завісочки. На столі розклад уроків.

Пархоменко Микола, учень VII класу, і сестра його Оля, учениця V класу, за своїм робочим столом.

У Миколи (VII кл.) і Олі (V кл.) Пархоменко куток уже не перший рік. На одній стіні портрети В. І. Леніна, М. І. Калініна, на другій — Й. В. Сталіна, К. Є. Ворошилова.

Стіл вкритий скатертиною. Чисто, привітно.

Мати їх, колгоспниця, ходить навшпиньки, коли працюють її діти, дбає, щоб ніщо їм не заважало. Вона часто й сама слухає, коли читають голосно діти, і самій учитись хочеться.

„Яка тепер школа! Діждалися наші діти. Леніну й Сталіну за це наша колгоспна подяка“, — каже вона.

У любителів літератури можна бачити на столах портрети поетів та письменників: О. С. Пушкін, Т. Шевченко, А. П. Чехов та інші знайшли собі місце в хаті колгоспника. Весь СРСР уро-

Мати Миколи і Олі Пархоменко.

чисто відзначив століття з дня смерті великого Пушкіна. Кожен колгоспник віддав шану тому, хто у жорстокий вік нагая і різок Миколи I оспівував свободу.

Учні Липецької школи принесли Пушкіна, Чехова в селянські хати.

Надамо слова кращим класним керівникам школи ім. Щепкіна, які самі докладно розкажуть про свою роботу.

Робочий куток Петра Губи і його сестри Марусі, учнів VII класу.

Як я працюю з III класом.

Н. І. Чернявська.

Широке, безмежне поле педагогічної роботи ще змалку кликало мене до себе. Грайливими пасмами воно мене приваблювало, пестило, але й гартувало до складної глибоковдумливої роботи.

В двері мого життя стукав п'ятнадцятий рік — рік, коли я закінчила неповну середню школу і вступила на 9-місячні педагогічні курси у м. Харкові. Дев'ять місяців у моєму житті промайнули, як дев'ять днів.

Наближалася довгождана педагогічна робота. В моїй уяві виникав силует якоїсь далекої невідомої школи, а в ній велика юрба веселих, завзятих дітей, які через день-два оточать мене міцним колом і яких я буду виховувати й навчати.

Рій думок великим хоромом пролітав у моїй гслові.

Серпень 1933 року. Ось і школа. Не така, яка вимальовувалась у моїй уяві, а значно краща.

Ось і директор школи — старий дідусь Петро Васильович Щепкін, який лагідно зустрів мене в день мого приїзду. Старенький, сивий, високолобий дідусь з лагідною усмішкою на вустах своїм першим поглядом обіцяв багато дати нового в моєму житті, в моїй роботі.

Так, я не помилилась.

Уже четвертий рік працюю я під його керівництвом і бачу, що його семидесятирічний університет є невичерпним джерелом, звідки кожного дня можна брати дорогі перли педагогічної майстерності.

Особливо пам'ятний мені день 1-го вересня 1933 року — перший день моєї роботи в школі. Я зовсім не бачила учнів. Я, немов ритор з якоїсь великої трибуни, читала проповіді своїм учням — дітям підготовчого класу. Пригадую, коли закінчила заняття, Петро Васильович, що був присутній у мене на уроках, підійшов, посміхнувся і тихим батьківським голосом сказав: „Хист до педагогічної роботи у вас є великий, працюйте“. І дав мені багато порад про те, як розповідати дітям, як запитувати їх, як стояти в класі і багато інших вказівок.

Блискавкою пролетіли перші дні першого року моєї педагогічної праці. Кожний день давав нове в моїй педагогічній практиці.

Я навмисне відхилилася вбік, бо вважаю неможливим не сказати ні слова про того, чію роботу цінить вся наша громадськість і кого так глибоко люблять діти.

Я веду зараз III клас, у якому 45 учнів. Ці учні навчаються в мене вже три роки. При особливій увазі і допомозі Петра Васильовича я добилась того, що всі учні мого класу мають однакові знання. Вони добре читають, пишуть, добре розв'язують задачі, знають в обсязі програми теоретичний матеріал.

Я хочу поділитись своїм досвідом про виховну роботу в класі.

Питання виховання молодого підростаючого покоління в нашій країні було і є одним з найважливіших питань ідеологічного фронту. На мою думку, основним недоліком у цій справі є те, що вчителі дуже часто не урізноманітнюють форм виховної роботи, а за трафаретом ведуть з учнями розмови, намагаються їх умовляти, а іноді й соромити. Так і я собі раніш уявляла виховну роботу і тому на практиці часто попадала в такий лабіринт, з якого важко було вийти.

Тепер я змінила форми роботи з дітьми і бачу, що це дає добрі наслідки. В моєму класі зовсім немає порушників дисципліни. Діти і на уроці, і на перервах, і на вулиці поведуть себе дисципліновано. Своїм класом я задоволена. Та і як не бути задоволеною, коли діти ловлять кожне твоє слово, кожний твій рух.

Вчитель повинен пам'ятати про те, що він мусить сам бути дуже уважним, продумувати кожную найменшу дрібницю і швидко виправляти хиби окремих учнів, щоб вони не стали хворобою

цілого класу. Припустимо, учень не вмів сидіти як слід на парті або не вмів стояти, коли відповідає вчителю урок. На кожному кроці учня треба виправляти, але треба це робити ввічливо, коректно. А ми часто впадаємо в крайність. Коли дитина зробить щось незначне, ми починаємо її лаяти, ганьбити і цим настраюємо проти себе. Потім ми кличемо її до себе, а вона не йде. Ми вже просимо, мало не благаємо, а в результаті втрачаємо авторитет. У таких випадках уся навчальна і виховна робота зводиться нанівець.

Перше, що я ставлю в основу виховної роботи, — це мій особистий приклад учителя.

Ось, наприклад: разом з дзвінком я заходжу в клас. Це дисциплінує учнів. Учні звикли вже до того, що після дзвінка жодної секунди залишатися в коридорі або надворі не можна. У I і II класі я практикувала організований вхід і вихід учнів із класу і в клас. Це привчило дітей до порядку, і тепер вони вже самі додержуються такої організованості. Я привчила своїх дітей до ввічливого поводження з своїми товаришами і з старшими.

Завжди після вихідного дня я оглядаю з черговими дітьми і знайомлюся з станом їхнього здоров'я, це зближує мене з дітьми. Я знаю не тільки успішність учнів, а й їх моральний стан. Пригадую, коли я оглядала дітей, в Охріменка Івана побачила подряпане вухо. Я його запитала, чому це в нього? Хлопець почервонів, зніяковів. Виявилось, що Охріменко Іван на вулиці повів себе погано, сварився, бився і йому подряпали вухо хлопці. Це стало предметом обговорення цілого класу. Я розповіла про шкоду від поранення шкіри, прочитала маленьку популярну книжечку про шкірні хвороби. Тепер Охріменко Іван і інші учні регулярно купуються, бережуть своє тіло.

Проводячи розмову серед учнів і батьків про дисципліну, я оперую живими фактами.

Найбільше доводиться ставити в приклад Петра Васильовича, цим я завжди досягаю мети. Учні його безмежно люблять, і тому запозичують всякий його рух, всяку рису його характеру. Доводилось не раз спостерігати, як діти, даючи дорогу старшому, роблять такий ввічливий жест, як і Петро Васильович.

Учити й виховувати дітей треба на яскравих прикладах. Для цього я іноді використовую газетний матеріал. Коли товариш Сталін був у своєї матері, я розповіла про це своїм учням і підкреслила велику любов товариша Сталіна до всіх трудящих і одночасно до своїх батьків (матері). Після нашої бесіди двоє моїх учнів, батьки яких працюють на ХТЗ, поїхали у вихідний день до Харкова і повезли їм свої зошити, вони хотіли зробити їм приемне.

Часто я веду з дітьми розмову про важке, невеселе життя дітей і робітників за кордоном. І тут можна почути від дітей: „Хіба то життя!“

З тими учнями, які де в чому відстають, я проводжу окремі

заняття. Я не тільки допомагаю їм виконати навчальні завдання, не тільки пояснюю їх, а й вивчаю причини відставання.

Головною причиною відставання моїх учнів є те, що вони недостатньо працюють удома, не вміють регламентувати свого часу так, щоб вистачило його для виконання домашніх завдань. Своїм учням рекомендую розподіляти робочий день так: з 12 до 1 год. дня гуляти на свіжому повітрі, з 1 до 3 год. виконувати завдання, після 3 год. іти в кіно або читати якусь художню літературу (книжки підбираю сама), о 9 год. лягати спати.

Раз на тиждень перевіряю, як діти читають художню літературу. Ще на початку року я умовилася, що коли хто прочитає яку книжку, він мусить переказати мені її зміст. Діти охоче пристали на це, почали читати художню літературу і один перед одним почали розказувати мені зміст прочитаного. Особливо цінні й цікаві змістом книжки я раджу купувати своїм учням, щоб створювати власні бібліотечки.

Таким чином у них склалися невеликі дешеві бібліотечки, якими вони дуже дорожать і гордяться. Характерно те, що ті учні, які мають гарні бібліотеки, заводять своїх абонентів. Ось учениця Пархоменко Надія за минулий навчальний рік залучила 14 читачів. Хто ж її читачі? Це батько, мати, двоє учнів II класу, 9 учнів мого класу. Серед її абонентів і семидесятирічний дідусь Нечитайло Яків, якому Надія сама прочитала книжку, бо він погано бачить. За це дідусь Нечитайло купив їй книжку — „Пригоди Мюнхгаузена“.

У моєму класі виходить журнал вибраних творів учнів. Діти дуже охоче пишуть вірші, оповідання. Це теж допомагає справі виховання.

Велику увагу доводиться приділяти вивченню домашніх умов учнів. Я була кілька разів дома у кожного учня. Під час відвідування родин я проводжу роз'яснюючу роботу: пояснюю окремі питання гігієни, знайомлю батьків з правилами внутрішнього розпорядку в школі і т. д.

Велику увагу приділяю також створенню гарних куточків, де б учень міг спокійно працювати і ніхто йому не заважав. У всіх учнів мого класу є так звані піонерські куточки. Починаючи цю справу, я сама допомогла моїй учениці — Валі Бондаренко — влаштувати перший зразковий куточок. Інші учні, побачивши у Валі куточок, почали так само влаштовувати і собі. Багато матерів повиносили ікони, а на їх місці діти устаткували свої піонерські куточки.

Покращав санітарний стан у хатах. Мати учениці Ольги Зайцевої говорила мені: „Буває так, що є час і самій підмести хату, так вона як причепиться, так і не відстане: „Дайте та й дайте, я підмету хату“, а як підмете, то краще й за мене. Видно, що школа привчає до чистоти й акуратності“.

Часто я практикую з дітьми розмови на тему про те, ким хто хоче бути. Це дуже цікава тема для наших розмов. Ось ким хочуть бути учні.

Слюсар Іван.

„Я, як виросту, буду командиром Червоної Армії. Адже я дуже люблю воєнну справу. Дуже люблю дивитись, як ідуть струнко, в ногу червоноармійці. Я дивлюсь, аж поки зникнуть вони за обрієм. Мені хочеться разом з ними стати в ряд і маршувати рівно в ногу. Я, як виросту і буду командиром,— а багато буде таких як я,— то ми покажемо капіталістам! Наших кордонів порушувати не будуть!“

Бережна Галя, учениця
III класу.

Бережна Галя.

„Я буду капітаном. Я дуже люблю море. Здається, коли б увійшла в море, мене б ніхто не спинив,— ні буря, ніщо. Я б вела свій пароплав все вперед і вперед. Особливо мені хочеться дослідити Північний полюс¹. Для того, щоб бути добрим капітаном, треба гарно вчитись. Я зараз учуся на „відмінно“ і далі скрізь буду відмінницею.

Як подумаю — бризки хвиль, а далі крига. Я веду свій криголам все вперед і вперед, а на пароплаві маячить червоний прапор. Як виросту, обов'язково буду капітаном“.

Богданова Клара.

„Я дуже цікавлюся астрономією. В бібліотеці я вже всі книжки перечитала про місяць, сонце, планети. Коли я закінчу десятирічку, обов'язково буду вчитись на астронома. Мені хочеться збудувати таку машину, щоб вона полетіла на місяць. Часто я спостерігаю місяць, як вийду вночі надвір. Бачу чорні місця. Я знаю, що то западини й гори, а релігійні люди думають, що там якісь два брати. От мені і хочеться, як виросту, стати вченим астрономом, збудувати машину і полетіти на місяць. Ми будемо горді, якщо місяць дослідить наш вчений, з Країни Рад. Там ми поставимо великий, великий червоний прапор, щоб маяв на весь світ“.

Я навела мрії лише трьох учнів, а в мене усі 45 учнів мріють стати пілотами, інженерами, артистами, вчителями, лікарями й т. ін.

Цікаво спостерігати, як на дитячих обличчях загораються яскраві вогники щастя і радості, коли вони говорять про своє майбутнє. Дивлячись на них, веселих, живих, бадьорих,— адже вони й самі відчують своє велике майбутнє — сама живеш з ними одними думками, ділишся з ними щастям і радістю.

¹ Коли Галя Бережна розповідала своєму педагогові Н. І. Чернявській про свої бажання, четвірка відважних з тов. Папаніним на чолі ще не завоювала полюса.

В моему класі вже є й таланти. Учениця Зайцева дуже любить грати й співати, кілька разів виступала вона на святах. Я допомагаю їй в цій справі—вчу співати різних пісень, вчу грати на гітарі. Учень Слюсар дуже гарно з правильною мімікою, ніяк не властиво дитині, декламує вірші. Йому я теж допомагаю. Дивлячись на його рухи й жести, мимоволі думаєш, що в цього хлопця великі артистичні здібності.

Вашу велику реку Дніпр в одном месте запро-
ждали огромные камни. Их называют порогами. Ни
пароходы, ни лодки прежде тут пройти не могли.
Вода здесь текла с невероятной быстротой и страшной
силой. Давно уже думали о том, как бы наладить
по Днепру водную дорогу и как бы заставить мощность
воды работать на человека. Советская власть
справилась с этой трудной задачей. Загородили Днепр
широкой плотинкой. Таким образом подняли днепро-
вскую воду.
Около плотины построили мощную, водную электрическую
станцию. В. 11/III-36 год.

Грамматическое упражнение.

Порыв легкого ветра охладил меня. — Эта дорога из
яркового поля. Деревья качались от сильного ветра.
Вернулась жемчужница с северного полюса. Пята с раннего
утра сидит за работой.

Сторінка із зошита учениці III класу.

Мій клас змагається з IV класом. Діти борються за те, щоб не було другорічників, щоб було більше відмінників. Часто, чуєш, скаржаться вчителі інших шкіл, що діти неохайно ставляться до зошитів. Я добилась того, що в кожного учня зошит у належному вигляді. Робила це я так. Насамперед я старалася привчити дітей до акуратності, щоб їм самим було неприємно зроби в себе в зошиті кляксу. Пригадую ще в підготовчому класі я взяла зошит одного учня, на першій сторінці приклеїла портрет Й. В. Сталіна, красиво художньо оформила і показала дітям. Їм це дуже сподобалось; через деякий час у кожного учня в зошиті на першій сторінці з'явилися портрети товаришів Сталіна, Молотова, Ворошилова, Кагановича. Діти стали любити свої зошити. Їм самим, бачу, неприємно мати брудні зошити.

В III класі, крім оформлення на першій сторінці, я почала застосовувати окремі обгортки з білого паперу. Кожен учень оформлював обгортку свого зошита дуже красиво. Ось лежить передо мною зошит Бережної Галі. На обгортці посередині красиві рози, сидить соловей, ще й інші пташки якісь намальовані. На першій сторінці зошита приклеїла Галя портрет товариша Сталіна з дівчинкою й обмалювала його першими весняними квітами — пролісками.

Діти вчатьса малювати і одночасно привчаються до старанного виконання роботи.

Коли дитина сама зробить собі красивий зошит, вона берегтиме його. Я передала їм любов до красивого письма. На кожному кроці, де тільки можна, показувала, як треба писати.

За успіхи хвалю дитину. Це її заохочує до праці.

Я почуваю, як діти з кожним днем ростуть, беруть нове і нове для життя, як вони стають розумнішими, кращими, більш свідомими.

Моя робота з IV класом.

Є. М. Шебатинська.

Завдання школи полягає не тільки в тому, щоб дати учням певні знання, а й виховати дитину в комуністичному дусі, прищепити їй такі уміння й навички, які б зробили дитину в майбутньому активним і свідомим будівником комуністичного життя. Щоб здійснити ці важливі завдання, я намітила собі план виховної роботи IV класу, який складається з таких пунктів:

1. Підвищити свідому дисципліну учнів.
2. Домогтися старанного виконання домашніх завдань.
3. Прищепити культурні навички — бути охайними, чемними з учителями, товаришами, батьками й старшими.
4. Прищепити любов до праці.
5. Бережно ставитися до соціалістичного майна.
6. Викликати любов до школи — відчувати гордість за свою школу.
7. Викликати любов і пошану до керівників партії і уряду, до Червоної Армії.
8. Викликати братерські почуття до трудящих усього світу.
9. Прищепити ненависть до фашизму — ворога трудящих.
10. Бути пильними, виявляти і розкривати всіх тих, хто намагається перешкодити в розвитку СРСР, хто хоче поневолити трудящих нашої країни.
11. Домагатися високих показників у навчанні.

Найскладніше з цих завдань — це боротьба за якість навчання.

З перших же днів роботи в школі почалася уперта боротьба за створення таких умов, щоб вийти переможцями.

Обговоривши з учнями завдання, які стояли перед класом у наступному навчальному році, я твердо вирішила домогтися того, щоб жоден учень не залишався на другий рік.

У першій чверті я старанно вивчала своїх учнів, вивчала ставлення їх до навчання, до виконання домашніх завдань. Проведена була робота по усуненню тих перешкод, які не давали учням можливості виконувати завдання. Відвідувала батьків, разом з ними дбала, щоб учневі були створені всі можливі умови для роботи (окремий куточок), щоб дітей не завантажували дома працею по господарству. Підсумки за першу чверть показали, що учнів з оцінкою „погано“ було: з арифметики — 4, з рідної мови — 6, з російської мови — 6, з природознавства — 3, з географії — 1.

З початку другої чверті я звернула на цих учнів особливу увагу: щодня перевіряла виконання ними завдань, підходячи індивідуально в кожному окремому випадку: не зрозумів — даю пояснення і додаткове завдання; полінувався — пропоную виконати роботу в класі; виконана неохайно — перепиши, перероби.

Додаткові заняття дуже допомогли виправити письмо.— і орфографію і каліграфію.

Наслідком систематичної постійної роботи є показники навчання за третю чверть, в якій зовсім немає оцінок „погано“, і показники роботи за рік — усі учні перейшли до V класу.

Поруч з тим я звертала увагу на підвищення загального розвитку учнів, на розвиток усної і письмової мови, на логічну побудову речення, на чистоту мови як усної, так і письмової.

Учні з охотою пишуть вільні твори-оповідання з власного життя, пишуть про свої враження від прочитаних книжок.

Немало труднощів довелося перемогти й у виховній роботі. В класі є двоє учнів, які утруднювали роботу в класі (Шура Грінченко і Іван Бондар).

Грінченко Шура вступила до школи в III клас; до 11 років вона виховувалась в дитячому будинку. У її поведінці було чимало рис, незвичних для моїх учнів. Вся поведінка її нагадувала поводження малої вередливої дитини, яка намагається все робити і тільки за власним бажанням. Коли я ставила перед нею такі ж вимоги, як і до всіх інших учнів, вона нервувала, кричала, плакала. Тепер її поведінка нічим не відрізняється від поведінки всього колективу учнів IV класу, учиться вона непогано.

Другий учень — Бондар Іван — прийшов у IV клас з 3-ої Липецької школи, де був великим дезорганізатором. Перші дні перебування його в 2-й школі теж були повні непорозумінь — він бешкетував, зривав уроки, демонстративно ішов з уроків додому. Тепер його поведінка покращала, але робота над ним далеко не закінчена.

Взагалі про колектив учнів IV класу можна сказати, що діти добре сприймають усе, що їм подається, свідомо ставляться до всіх вимог, які висуває не тільки керівник класу, а й взагалі школа.

П. І. Гармаш як класний керівник.

(VI клас.)

Вироблення плану виховної роботи, написаного на основі детального вивчення класу і пристосованого до роботи з окремими учнями, є найкращий засіб піднесення свідомої дисципліни, виконання домашніх завдань, прищеплення культурних навичок, чемного поведження, прищеплення любові до праці, підвищення якісних показників у роботі учнів.

Виходячи з цього, я з початку навчального року приступаю до вивчення дітей свого класу, спостерігаю зміни в учневі, що сталися за час літньої перерви, вивчаю бажання й настрої кожного окремого учня.

Такий матеріал дає мені можливість скласти виховний план з зазначенням роботи з кожним учнем, дає можливість уникати загальних питань, які здебільшого не дають ніякої користі в роботі.

Як приклад, наведу один з пунктів плану виховної роботи.

„В боротьбі за якість навчання звернути увагу на ряд недоліків окремих учнів, а саме:

1. Учні: Б - ко Федір, Б - в Андрій, М - ко Андрій — недостатньо уважні під час роботи на уроці; намагаються добре вчитися, але не вміють зосередитись, від чого якість їхньої роботи недостатня.

Ці учні потребують допомоги під час самостійної роботи. Домовитись про це з усіма педагогами класу.

2. Деякі діти (Н - о, Сл - а) живуть у не зовсім задвільних умовах. Домогтись від дирекції школи придбання їм безплатно взуття та одягу.

Ш - вій Л., П - ку В., Н - ку А. дати можливість готувати домашні завдання в школі, проводити з ними додаткові заняття два рази на тиждень.

3. В - а П. та Т - н П. лінуються. Дати їм можливість виконувати домашні завдання в школі і частіше запитувати на уроках (домовитись про це з педагогами)“.

Повсякденна перевірка виконання плану, батьківське піклування і вчасна допомога дають добрі наслідки.

На початку 1936/37 року до мого класу прибув Бондаренко І., який до цього вчився в одній із харківських шкіл. Він показав себе з перших же днів невитриманим, намагався виділятися вигуками, хуліганськими вчинками, з останніх уроків завжди йшов додому, часто прогулював, дезорганізуючи й інших школярів.

Треба було негайно вплинути на хлопця, щоб змінити його настрої, прищепити любов до школи, до роботи, домогтись виконання домашніх завдань.

В першу чергу довелось говорити з Ванею сам - на - сам. Розмову треба було вести так, щоб учень не помітив, що про нього

в школі погані думки; треба було, щоб він відчув піклування про себе, треба було виявити бажання школи дати йому добрі знання і повагу до нього. Розмову довелося закінчити словами: „Ваня, ти любиш математику, маєш великі здібності. Покажи своїм товаришам, що ти можеш стати кращим учнем класу, не матимеш жодної погані оцінки. З математики доможись „відмінно“.

Через деякий час я просив директора школи П. В. Щепкіна допомогти виправити Ваню. Петро Васильович провів з ним розмову і виявив чимало негативного. Зваживши на його деякі позитивні риси та здібності і використавши свій 50-річний досвід, він дав відповідні поради, як з ним працювати.

Я встановив тісний зв'язок з сім'єю Вані. Його батьки мали велике бажання вчити свого сина, але бачили, що успіхи його погані, що він дуже погано поводить себе, не слухає їх, і вирішили повернути сина з м. Харкова до школи ім. П. В. Щепкіна. Ваня залишився тут з матір'ю. Виявилось, що його кілька разів били. Я дуже просив матір не бити Ваню, стежити за виконанням завдань дома, не пускати гуляти пізнього вечора, не завантажувати домашньою роботою. У класі я провів також бесіду на тему „Повага до старших“, в якій наводив знайомі учням приклади гарного чемного ставлення до дорослих і особливо до стариків. Так розгорнулася уперта робота над виправленням помилок нашого нового учня.

Вані вдалося допомогти: якщо в першій чверті цього року в нього було 6 поганих оцінок (українська мова, українська література, німецька мова, геометрія, фізика, природознавство) і жодної оцінки „добре“, то на кінець року картина різко змінилась — жодного „погано“, а українська література — „добре“, арифметика — „добре“, алгебра — „відмінно“. Ваня перейшов до VI класу. Це наслідок упертої роботи, додаткових занять, батьківської допомоги дитині. В такій роботі відчуваю найбільше задоволення. Я домігся виконання поставлених завдань: Ваня виконав обіцянку, яку я від нього взяв на початку навчального року.

Такі випадки не поодинокі.

Наша школа не раз одержувала „порушників“ з інших шкіл, де вони заважали працювати, дезорганізовували учнів, нервували педагогічний колектив. Хочу розповісти про один з таких випадків. За пропозицією РВНО в нашу школу перевели з 1-ої Липецької школи учня VII класу Заболотного Івана. Це було минулого навчального року, коли я був керівником VII класу. Цей учень в 1-й школі поводив себе неподобно: ображав учителів і учнів, уроків не учив.

Директор школи П. В. Щепкін узяв Заболотного під особистий догляд.

Перед приходом Заболотного до нашої школи відбулася спеціальна розмова директора зі мною — класним керівником. Далі ми разом мали розмову з класом. У цій розмові ми намагались підготувати учнів до зустрічі з Заболотним, створити для нього добрі умови роботи і товариську допомогу.

Петро Васильович завдяки своєму вмілому підходові зумів переконати Заболотного в потребі належного порядку в школі, ознайомив його з її внутрішнім розпорядком. Виявилось, що Заболотний досить розвинений, здоровий і розумний хлопець. Скоро він почав користуватись авторитетом учнів, і ми використали цей момент для того, щоб дуже зацікавити його роботою.

Заболотний був дуже задоволений школою, її роботою, боровся за дисципліну в класі, часто розповідав про роботу своїх товаришів поза школою, а сам тримав себе так, щоб не викликати будьякого сумніву про себе в педагогів і учнів. Так, при допомозі свого улюбленого директора ми всім колективом допомагаємо виправляти учням, надісланим до нас з інших шкіл.

Особливу увагу доводиться приділяти тому, щоб вчасно запобігти поганим вчинкам. Для цього доводиться стежити за учнями і при виявленні найменшого негарного вчинку робити відповідні зауваження. Вміло зроблене зауваження багато допомагає в вихованні учнів. Але різні вчинки потребують різної оцінки їх і різних заходів. За порадою П. В. Щепкіна я переносю зауваження, що стосуються одного або кількох учнів, на обговорення класу, не згадуючи про кого йде мова. Говорю тільки про вчинок. Підшукую життєві факти, що допомагають учневі зрозуміти шкідливість даного вчинку. Не раз після таких розмов учень, про якого йшла мова, хоч прізвиська його й не називали, сам вставав, засуджував свій вчинок і давав обіцянку не повторювати зробленого. Це дуже цінно, бо учень цілком свідомо, а не за вимогою вчителя, відмовляється від зробленого ним (так було з учнями Прокопенко В., Таран Г.). Звісно, не кожне зауваження треба робити саме так. Немало таких випадків, коли зауваження, зроблене учневі окремо (інколи сам - сам) робить незгладиме враження.

Виявлення здібностей окремих учнів дуже допомагає в роботі класного керівника. Так, у VI класі учень Тесленко Михайло, який на початку року збирався кинути школу, тепер мріє про те, щоб продовжувати навчання і стати добрим художником. Цей скромний, замкнутий хлопець не показував свого нахилу до малювання. Тільки розмова в класі про роботи на вільні теми, кому що більш подобається, допомогла виявити здібності Тесленка.

Школа зважила на це, допомогла йому олівцями, фарбами, папером, картинами тощо і таким способом зацікавила Тесленка школою і навчанням. Такі випадки не поодинокі: VI клас має таких художників як Вербицька П., Удовик Г., музикантів — Борзова Л., Клюваного, Макуменка; декламаторів — Михайловського, Слюсаря, Гребінюка, майбутнього поета — Михайловського.

Є немало учнів — Михайловський, Шевченко Д. та ін., що перечитали всю шкільну бібліотеку, кращу класичну літературу, твори сучасних письменників.

Невиконання домашніх завдань у моєму класі — рідкий випадок; але коли це буває, то учень, що не зумів виконати завдання самостійно, залишається після уроків на 10—15 хв., дістає відповідну допомогу і виконує завдання. Такий порядок перевірки робіт учнів привчає їх до відповідальності.

Додому учнів після закінчення уроків організовано відпускає класний керівник.

Любов до соціалістичної батьківщини і ненависть до капіталізму я намагаюсь прищепити, користуючись різними подіями. (Про це див. вище.)

ФОРМИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ.

Школа весь час працює в дві зміни. Вже це дуже ускладнює успішне розгортання позакласної роботи. Проте, труднощі ці не можуть бути підставою для того, щоб заспокоїтись і відмовитись від керування позашкільним життям дітей. Де люблять дітей, піклуються про них, де розуміють велику відповідальність перед країною за справу, доручену вчителям партією і урядом, там працюватимуть при всяких умовах. Там не пасують перед „умовами“, а організовують їх.

Шкільний хор.

Школа має свій хор, яким керує Н. І. Чернявська. В його репертуарі „Партизанська“, „Пісня про Ворошилова“, чимало революційних пісень, народні українські й російські пісні. Хор співає і українською і російською мовами, бере неодмінну участь у всіх святах. Співають переважно на два голоси. Співають з великим захопленням, з піднесенням. На жаль, у хорі беруть участь самі дівчата.

Є в школі і свій струнний оркестр. Існує він тільки перший рік, а грає вже непогано. Охочих грати чимало: учні знають, що райвиконком асигнував тисячу карбованців на придбання нових музичних інструментів.

Шкільний струнний оркестр.

Нетерпляче чекають усі, коли оркестр прийме до свого складу нових музикантів.

А здатних до музики скільки!

— Дайте тільки грати на чому,— кажуть діти,— а кому грати, шукати не доведеться.

Юні моделісти.

Працює і невеликий гурток юних моделістів. На уроках фізики виникла ідея зробити моделі. Охоче взялися до роботи — читали рекомендовані викладачем книжки, консультувалися в нього, монтували. Виготували кілька діючих моделей, які літають і викликають захоплення менших дітей.

Урок фізкультури.

Найактивніше працюють у гуртку учні VII класу П. Губа, О. Бондаренко, Ст. Пархоменко.

Фізичні вправи теж знаходять своїх любителів серед дітей. Чимало учнів щодня роблять дома зарядкову гімнастику.

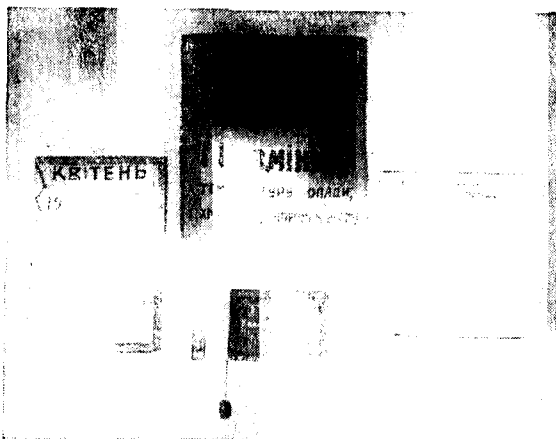
На святах виступають не тільки хор і оркестр, а й фізкультурний гурток.

Масові фізкультурні ігри, ритмічна гімнастика, спеціальні фігури — все це міцно ввійшло в побут радянської школи, радянського села.

Волейбол — улюблена гра учнів, це добра розвага і фізичне тренування після класного навчання й домашніх занять.

Учні Липецької школи виявляють великий інтерес до природи. 22 роки тут проводяться метеорологічні спостереження. Участь у цих спостереженнях беруть окремо учні молодших і окремо старших класів.

Увійшло у систему, що після першого урока всі учні I—IV класів колективно встановлюють показники погоди і роблять

Бюлетень погоди.

Гурток натуралістів.

при них відповідні умовні позначки температури, опадів, напрямку вітру і т. д. Учні швидко знаходять відповіді на метеорологічні питання, вони звикли спостерігати погоду, добре знають, як треба фіксувати її особливості.

Літературний гурток. Керівник М. І. Ракова.

У шкільному природничому кабінеті (музеї) зберігаються за попередні роки зведені діаграми учнівських спостережень над змінами в явищах природи.

Поширена тут і натуралістична робота. Вона полягає не тільки в гербаризації рослин, колекціонуванні, гурток любителів природи вивчає її значно глибше. Він досліджує рослини, нотує зміни в їх розвитку, колективно читає і обговорює деякі книжки або статті з ботаніки й зоології.

Чимало учнів працює в літературному гуртку. З якою охотою читають тут і обмірковують твори О. С. Пушкіна! З яким інтересом читають і коментують твори О. М. Горького!

Члени гуртка виявляють нахил до літературних спроб. Деякі з них читаються на гуртку. Дещо вміщається в літературному журналі, в шкільній стінній газеті.

Іноді вірші учнів з'являються і на сторінках районної газети „Колгоспник“.

Школа живе повнокровним життям. Під керівництвом школи учні задовольняють свої зростаючі інтелектуальні інтереси, школа допомагає їм виявити свої мистецькі нахили, організувати своє дозвілля. Вони співають, грають, танцюють, досліджують, конструюють. Вони пишуть, малюють.

Шкільний музей зберігає наслідки дитячих спроб і в ділянці образотворчого мистецтва.

Портрети В. І. Леніна, Й. В. Сталіна малюють олівцем, фарбами, вирізують, докладають всіх зусиль, щоб якнайкраще, якнайправдивіше зобразити дорогі рисилюбимих геніїв суспільства.

У музеї школи ціла стіна приділена малюнкам дітей. Тут і український Чапаєв — овіяний народними легендами Щорс, тут і сам Чапаєв, тут і генії пера — О. С. Пушкін, М. Ю. Лермонтов, Т. Г. Шевченко.

Дещо і з пейзажів — хоч їх і значно менше — теж написано дітьми.

Ми вище наводили відповідь П. В. Щепкіна інспекторові шкіл на запитання звіту — чи є серед учнів здібні діти.

Петро Васильович, який добре знає дітей, любить їх як рідних, віддає їм усього себе, завжди був упевнений в тому, що серед дітей трудового народу багато здібних, талановитих.

З малюнків учнів III класу.

Та тільки радянська влада розкрила можливості для виявлення дитячих здібностей, талантів, для найповнішого їх розвитку.

Малюнок учениці Бережної Галі.

Недаром діти дякують партії і Й. В. Сталіну за своє радісне, щасливе життя.